

POMERANIA

MIESIĘCZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY | ROK ZAŁOŻENIA 1963 | CENA 5,00 zł | NR 10 (546) | PAŹDZIERNIK 2020

PÓSOBNY ROK
ETNOFILOGIE

KASZĘBSCZÉ
ZÉNDZENIA W TĚCHÓMIU

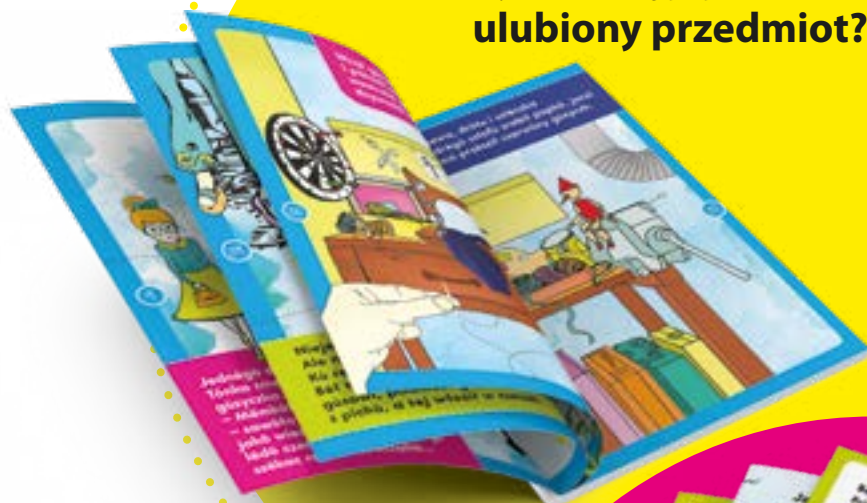
KOLEJ IMPULSEM
DO ROZWOJU REGIONU

ROK 100-LECIA POWROTU POMORZA W GRANICE
RZECZYPOSPOLITEJ ORAZ ZAŚLUBIN POLSKI Z BAŁTYKIEM

najnowsze historie dla najmłodszych!

Poznaj fascynujące przygody czerwonego guzika, którego szuka mała Tosia. **Czy uda się jej odnaleźć ulubiony przedmiot?**

Poznaj historię zielonego kotka! **Czy uda się mu znaleźć dom? Jakie czekają na niego przygody?**

- 3 Wòžné są òsobë, nié léczbë
- 4 Ûczba kaszëbszczégò, zelonò energiò i pòtkania z lëdzama
- 6 Snienié ò swòji radiowi stacji
- 8 Bez prowizorczy
- 10 Jak kolej stała się impulsem do rozwoju regionu
- 13 Kaszubski tygiel 1906/1907. Część I
- 18 Listy
- 19 Z nadmorskich Kaszubów. Z księdzem profesorem Wojciechem Neclem rozmawia Stanisław Janke
- 22 Kaszëbka z Szëmòłdu w Zakòpònym
- 24 Polski nauczyciel na Kaszubach
- 26 Kontakty pomorsko-węgierskie na przestrzeni dziejów
- 29 Obraz
- 34 Gdańsk mniej znany
- 35 Smaki i aromaty Pomorza

NAJÒ ÛCZBA. Edukacyjny dodòwk nr 8 (140)

- 38 Òd rokù graje ju Kaszëbóm w niebny kròjnie... wspomink Bruna Szpicë z Lëzëna
- 42 Cassubia Cantat 2019
- 44 Réza. Part 1
- 46 Jidq szlachã, jaczim szlë Bronisch i Lemcke
- 50 Serce dlò Tatzëznë i głowa do geszeftów
- 52 Z Kociewia
- 56 Lektury
- 59 Klëka
- 65 W najich szkòłach
- 67 Sëchim pãkã ùszlë
- 68 Z bùtna a z bëna

10 JAK KOLEJ
STAŁA SIĘ IMPULSEM
DO ROZWOJU REGIONU

POMERANIA

MIESIĘCZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY

ADRES REDAKCJI

ul. Straganiarska 20–23 / 80-837 Gdańsk
tel. 58 301 90 16 / 58 301 27 31
e-mail: red.pomerania@wp.pl

REDAKTOR NACZELNY

Sławomir Lewandowski

ZESPÓŁ REDAKCYJNY

Dariusz Majkowski (zastępca redaktora naczelnego)
Aleksandra Dziecielska-Jasnoch
(sekretarz redakcji, Najô Uczba)
Krystyna Sulicka
Bogumiła Cirocka
Ludmiła Kucharska
Ka Leszczyńska (redaktorka techniczna)

KOLEGIUM REDAKCYJNE

Piotr Dziekanowski (przewodniczący kolegium)
Andrzej Busler
Roman Drzeżdżon
Ewa Górską
Stanisław Janke
Piotr Lessnau
Wiktor Pepliński
Danuta Pioch
Edmund Szczesiak
Bogdan Wiśniewski

TŁUMACZENIA NA JĘZYK KASZUBSKI

Dariusz Majkowski

ZDJĘCIA NA OKŁADCE

zdjęcie na okładce: Kartuzi,
Fot. Marcin Koszałka / www.skylandfilms.eu

WYDAWCA

Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego
ul. Straganiarska 20–23, 80-837 Gdańsk

DRUK

Bernardinum, ul. bpa Dominika 11, 83-130 Pelplin
Nakład 1200 egz.

Redakcja zastrzega sobie prawo do skracania
i redagowania artykułów oraz zmiany tytułów.
Redakcja nie ponosi odpowiedzialności za treść
ogłoszeń i reklam.

PRENUMERATA

Z DOSTAWĄ DO DOMU!

Koszt prenumeraty rocznej krajowej z bezpłatną
dostawą do domu: 55 zł. W przypadku prenume-
raty zagranicznej: 150 zł. Podane ceny są cenami
brutto i uwzględniają 5% VAT.

Aby zamówić roczną prenumeratę, należy:

• dokonać wpłaty na konto:

PKO BP S.A. 28 1020 1811 0000 0302 0129 35 13,

OD REDAKTORA

*Pomorskiej Kolei
Metropolitalnej „stuknęło”
pięć lat. Choć czas
i okoliczności dnia
dzisiejszego nie skłaniają
do przesadnej celebracji,
warto wspomnieć o tej
rocznicy. Choćby z uwagi
na fakt, że PKM nie tylko*

zmieniła nawyki mieszkańców w kwestii podróży, ale wręcz wpłynęła na rozwój metropolii gdańskiej, a w pewnym stopniu na rozwój całego regionu. Emocjonowaliśmy się budową PKM, odliczaliśmy czas do jej uruchomienia, a gdy wystartowała, chętnie zaczęliśmy korzystać z jej usług. 15 milionów pasażerów w pięć lat to dobry wynik. Choć pandemia koronawirusa w pewnym momencie spowolniła ruch także na torach kolejowych, to nic nie zmienia faktu, że PKM to jedna z najważniejszych inwestycji ostatnich lat, która dała impuls do następnych przedsięwzięć, nie tylko komunikacyjnych.

W październikowej „Pomeranii” przedstawiamy również relację z warsztatów dla piszących po kaszubsku, które organizują wspólnie nasza redakcja i Biuro Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego. Warsztaty, odbywające się cyklicznie w różnych miejscach naszego województwa, są okazją do spotkania się w gronie osób pochodzących z różnych części Kaszub i Pomorza, do wymiany doświadczeń i podzielenia się swoimi pasjami. Ten czas można także przeznaczyć na zapoznanie się z lokalną kulturą i spotkania z osobami, które tę kulturę tworzą, często bezinteresownie.

Sławomir Lewandowski

Zarząd Główny Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego
ul. Straganiarska 20–23, 80-837 Gdańsk,
podając imię i nazwisko (lub nazwę jednostki
zamawiającej) oraz dokładny adres

• złożyć zamówienie w Biurze ZG ZKP,

tel. 58 300 06 83, 58 301 27 31,

e-mail: prenumerata@kaszubi.pl.

WÔZNÉ SA ÒSOBĚ, NIÉ LĚCZBĚ

„A cĕż pò tim jidze robic?, „Do jaczi robòtë pòtemù mòże jic?” abò jesz barzi bezpòstrzédno: „A są z tegò jaczé dĕtczy? – to pytania towarzacé wikszoscĕ humanisticznĕch czerĕnków na studiach. Odpòwiescĕ na nie w pierszi rĕdze szukają sami pòtencjalny sztuderzĕ, ale nié leno dlò se, ale tĕż dlòte, cobĕ swòj wĕbiér mòglĕ argumentowac starszim, wùjóm, cotkóm, sąsadóm, a w całoscĕ mòżlĕwĕ, że i czĕsto cĕzym lĕdzóm. Jistné wãtplĕwòtĕ tikają sã pierszi w Pòlsce filologie jedincznĕgò ùznónĕgò w najim kraju regionalnĕgò jãzĕka.

Jaczé argumentĕ wĕzwĕskac w ti biòtce – òsoblĕwie jezlĕ wzac pòd ùwògã nasze kaszĕbszcĕ kòmplĕksĕ? Nòlepszą barnią bãdze to, co nòbĕlni je widzec szesc lat pò ùtwòrzenim czerĕnkù – jegò absolwentcĕ. Pò pròwdze tuwò mómĕ sã czim pòchwalĕc. Od 2017 rokù, to je òd pierszi òbronĕ licencjacczi pròcĕ, kaszĕbską rĕsznotã wzmòcniło karno 14 absolwentów tegò czerĕnkù. Dlò niejednĕch – tĕch, co akademiczkã spòlĕznã a energiã młòdĕch chcã rechòwac w tabelkach – taczĕ wĕnik nie mdze snòzi. Wòrt równak mierzĕc sukces nié lĕczbama, a lĕdzama. Òsoblĕwie tej, czĕj brĕkùjemĕ pasjonatów, a nié tĕch, co szukają taczĕ robòtĕ, cobĕ dĕrowała nié dlĕzi niź òd 8 reno do 4 po pòlnim.

Tòkle kaszĕbszczi etnofilologie z przĕcygnieniem minimalny do zrĕszeniò czerĕnkù wielĕnĕ kandidatów nie są krĕjamnotã, towarzĕlĕ tĕż akademiczci jesenie we Gduńskù wnet kòždĕgò roku. Od 2014 – czĕj etnofilologiò òsta ùtwòrzonò na Gduńszcim Ùniwersytece – kaszĕbszczi dĕjarze próbòwelĕ przekònac wĕszĕznĕ ti ùczbòwnie, że w przĕtròfkù nowĕgò, a jesz miĕszĕznòwĕgò czerĕnkù limitĕ 25 sztĕk lĕdzy ni mają cwĕkù. W pierszi rĕdze dlòte, że lĕdzóm bĕło drãgò inwestowac czas w czerĕnk, ò jaczim mało co bĕło wiedzec, a z dredzi biwało i tak, że lĕdze, jaczi zajimĕlĕ dalszĕ place na lĕsce przĕjãtĕch przegriwelĕ z tima, jaczim zanòlĕgało leno na sztatusu sztuderĕ na Gduńszcim Ùniwersytece – cobĕ bez miesãce kòrzĕstac ze zniżkòw i zwĕsków sparłaczonĕch ze sztudĕrską legitimaçjà, kò sygnie leno dostac sã na studia i òdebrac ten dokùment, w wiele przĕtròfkach taczĕ człòwiek mdze wĕsztrichniony z lĕstĕ sztuderów dopiĕrze pòd kuńc semestru.

Latos wielĕna kandidatów na sztuderów kaszĕbszczi etnofilologie bĕła niemałò – kò papierò na ten czerĕnk złożĕło wnet pól setczy lĕdzy (a zaregistrowònĕch w systemie IRK bĕło 69 chãtnĕch)! Òstało przĕjãtĕch 30 sztuderów. Westrzòd nich są m.jin. szkòlnò fizyczi, absolwent anglisticzi, sztuderka slĕdnĕgò roku turisticzi a krajoznawstwa, absolwentka plasticznĕgò liceùm, kaszĕbszczi maturancĕ. Wiele z tĕch lĕdzy zacinającĕch latos etnofilologiã jã skùnczi – nie je wiedzec. Donĕchczasnò statistika tegò czerĕnkù (ale i jinĕch na GÛ) je takò, że na gwĕs nie bãdã to wszĕtcĕ. Równak doswiòdzczeniĕ slĕdnĕch lat pòkazĕje, że wiele bĕ nie bĕło absolwentów dònĕgò

ÒDJ. Z ARCHIWÙM JUSTINĖ PÒMIERSCZI

rocznika, na gwĕs kaszĕbskò spòlĕzna chùtkò jich wcygnie. Dzysò absolwentów kaszĕbszczi etnofilologie pòtkac jidze m.jin. w szkòlach, w jaczych ùczã kaszĕbsczĕgò jãzĕka, w radiowĕch stacjach a w telewizje, gdzie prowadzã abò rĕchtĕjã programĕ ò Kaszĕbach, a czãsto tĕż pò kaszĕbskù, na binach – jakno artistów kabaretowĕch abò mùzycznĕch, w instytucjach kùlturĕ – robiã w nich za animatorów abò menedżerów, są tĕż pòetama, wĕdòwcamã a miewcamã agroturistnĕch biznesów, mòże jich tĕż nalezc w handlu òpiartim na kùlturze regionu.

Latosy rok pòkòzòł, jak wòznò je òtemkòsc ùniwersytecczi administracje. Czĕjbĕ Gduńszci Ùniwersytet nie zgòdzył sã nòpiewi na przedlżony nabòr, a pòtemù na zwikszeniĕ wielĕnĕ przĕjãtĕch z 25 do 30 lĕdzy, kaszĕbskò etnofilologiò bĕ mia stracony pòstãpny rok w bùdowanim kapitału i reklamĕ, jakã dlò czerĕnkù są jegò absolwence. Bò ùtcĕwò rzeknãc – chtĕrna jesz z ùniwersytecczich „-logiów” i „-znawstwów” mò tak wiele procent absolwentów robiącĕch w wĕuczonym na ùczbòwni warkù?

TATIANA SŁOWI

TRIATHLONOWÉ MIÓN CZI. ÓDJ, AM

Ù CZBA KASZÈBSCZÈGÒ,

ZELONÓ ENERGIÓ I PÒTKANIA Z LÈDZAMA

Wiele pòznónèch mòlów i personów, czekawé òbgòdczi, a jesz do te bëlné wiodro... 12 i 13 séwnika czilenòsce lèteratów, szkólnèch i gazètników brało ùdzèł w latosèch warkòwniach dlò piszącèch pò kaszèbskù òrganizowónèch przez redakcjã „Pòmèranii” i Bióro Kaszèbskò-Pòmòrsczégò Zrzeszeniò. Tã razã pòjachelè do gminè Tèchómie. W drobnotach ò rozmajitèch sprawach zrzeszonèch z tim wèdarzenim dô przeczètac w pòsobnèch numrach „Pòmèranii”, a ju terò ròczimè do przeczètaniò krótczi relacji i òbezdrzeniò czile òdjimków.

Òrãdzã do wèjazdu prawie do gminè Tèchómie bét m.jin. òrganizowóny w tim času w Cémnie kaszèbszczi triathlón. Ta rozegracjò òd lat parlãczi spòrtowé miónczi z promócjà kaszèbszczi kùlturè. Latos na skùtk pandemii bëło mni ùczãstników jak wiedzno, ale redosc tèch, co delè radã skuńczèc całi tur na czòlnach, kòłach i swòjich nogach, nijak sã nie apartniła òd ti z ùszlèch lat.

Pò spòrtowèch emòcjach karno piszącèch pò kaszèbskù rëgnãło do Mòdrzewa, dze je regionalnò jizba Cezarégò Materka, a tak pò pròwdze całò chëcz – bùmink riglowi kòstrukcji. Dzãka dètkowi pòmòcè Lokalnégò Rëbaczégò Karna „Pojezierze Rybackie” bùmink ùdało sã ùretac, wèremòntowac i przeniesc z Nowèch Hëtów w gminie Tèchómie. *Do kùńca nie je wiedzec, z jaczégò rokù pòchòdzy ta chëcz.*

DARK MAJKÓWSCZI GÓDÒ Z WÓJTã JERZIM LEWI CZEDROWSZIM (Z LEWI). ÓDJ, S. LEWANDOWSCZI

WOŁODIA DROZD, ÓDJ, S. LEWANDOWSCZI

Wierã jesz z XVIII wiekù. W 1941 roku bëła òna ùnowionò. Jò jã przejmnał, czedë grozëło ji rozebranié. Pò roku bûdowlanëch robòtów ùdało sã tuwò zrobic môł przëbòcziwający ò regionalny kùlturze – gòdò gwòscëcël. Bënë mòże òbzerac zebróné przez Materka rozmajité zachë, ruchna, statczy i nôrzãdla, jaczich lëdze brëkòwelë w ùszlëch latach. W wespòłrobòce z Gminowim Dodomã Kùlturë w Tëchòmiu sã tu tész òrganizowóné rozmajité rozegracje, jaczé pòkazywajã dôwné zëcé.

Wòznym pònkntã zéńdzeniów dlò piszãcëch pò kaszëbskù bëło tész pòtkanié z wójtã Jerzim Lewi Czédrowsczim. Szkòlny zadòwelë mù pëtania przédno ò stojznã edukacji kaszëbszczégò jãzëka na òbëndze gminë, òsobliwë ò wielëną ùczniów chãtnëch do ùczbë. Wedle wójta w Tëchòmiu i òkòlim ni mómë do ùczinkù ze zmniësziwaniã sã lëczbë dzecy ùczãcëch sã kaszëbszczégò, ale w ùrządze ju mësłã ò wikszij promòcji kaszëbiznë westrzòd ùczniów i jich starszich. Gazëtników czekawilë przédno dobëca gminë w òbrëmim ùdostòwaniò tpzw. zelony energii. Tëchòmie je tuwò jednym z pòmòrszczich liderów. Fòtowòltajicznë panele, solarë, pòmpë cëpła i nowòczasnë piece na biomasã stałë sã tu dzëlã kròjmalënkù. Szerzi ò ti sprawie napisze w pòsobny „Pòmëranii” Pioter Lëssnawa.

Pò zakùnczeniã òbgòdzczi z Lewi Czédrowsczim ùczãstnicë warkòwniów jachelë na kòrbiònkã z mùzykã, malarzã, ikònopisã Wòłodiã Drozdã. Czëtińcóm „Pòmëranii” je òn ju znóny z artikla Łukasza Zołtkòwsczégò „Pùcëjã nen złoti krziż” (nr 5/2019). Wòłodia przëcygnãł do bëtowsczégò krëzu z Ùkrajinë w 90. latach XX wiekù. Je m.jin àutorã fresków w kòscele sw. Jerzégò w Bëtowie, dze przed wiekama swòje kòzania gòsył Szëmón Krofey. Dòkazë artistë sã tész zdobã mòłégò kòscoła w Mòdrzewie, dze òpòwiòdòł ò krëjamnotach swòjégò warkù i zëcégò.

Òb wieczór 12 sëwnika òstała zaplanowónò diskusjò w Centrum Midzënòrodnëch Pòtkaniów w Tëchòmiu. Do karna ùczãstników zéńdzeniò dlò

piszãcëch pò kaszëbskù doszłë jesz szkòlny kaszëbszczégò jãzëka z rozmajitëch strón, a tész direktòr Gminowégò Òstrzòdka Kùlturë w Tëchòmiu Ludwik Szréder. Przédnã témã tegò pòtkaniò bëła stojznã ùczbë kaszëbiznë w czãdze pandemii. Wiele gòsów tikało sã jiwrów z mniëszã jak w ùszlëch latach lëczbã chãtnëch do nòuczci, a tész z felënkã mòła do prowadzeniò zajmów. Sã szkòlë, dze kaszëbszczégò ùczci sã dzysdnia w szatniach abò na kòritarzach. Wicy ò ti sprawie napisze w pòsobnym numrze „Pòmëranii” Aleksandra Dzãcelskò-Jasnoch. Na zéńdzenié jesmë ròczëlë Anã Swistun, jakò ùsadzëła facebookòwë karno Szkòlny Kaszëbszczégò jãzëka. Òpòwiòdala ò jiwrach, jaczé zgòsziwajã ji nòlëznicë ti grëpë. Nòczãscy pòwtòrzò sã pëtanié ò òrganizacjã warkòwniów dlò dzecy, mòzłëwòtë wanogów i nòùkòwë pòmòce. Jednym z wniosków szcerowónëch do naji redakcji bëło danié wikszégò bòczeniò na codniowã robòtã szkòlnëch. Jesmë zabédowelë plac w kòzdim numrze miesãcznika, zarò pò Klëce, na wiadła ò szkòłowëch wëdarzeniach. Pierszë tekstë mòzeta czëtac ju w tim numrze, a szkòlnëch ròczimë do pisanio!

Òbczas wieczórny òbgòdzczi bëła leznosc do wëmianë doswiòdczeniów, pòkòzaniò wszelejaczich mùltimeidiowëch materialów, jaczé wòrt wëzwëskac òbczas ùczbë. Òkróm te Łukòsz Zołtkòwsczi klarowòł, co robic, zëbë kaszëbsczë zamkòscë bëło barzi widzec w internece, a Dòmnik Lewiczczi, chtëren na co dzëń robi w Radio Kaszëbë, òpòwiòdzòł ò ùsadzonym przez siebie sezonowim radiu Amber FM, jaczé je w dzëlu prowadzoné pò kaszëbskù.

W niedzielã 13 sëwnika, pò bëlnym frisztëkù, ùczãstnicë pòtkaniò pòjachelë jesz do Piòszna, dze òbezdrzelë wioskã Gòtów, chlebòwi piec i wëzdrzatkòwã wiezã na gbùrstwie Klëmãsa Lemana.

Zéńdzenia dlò piszãcëch pò kaszëbskù w Tëchòmiu bëłë ùdëtkòwionë przez Ministerstwò Bënowëch Sprów i Administracje.

DARK MAJKÒWSCZI

SZRÒLNE KASZËBSZCZËGÒ JãZËKA: (ÒD LEWI) ANA WRÒBEL, ANA SWISTUN I ALEKSANDRA DZãCELSKÒ-JASNOCH. ÒDJ. S. LEWANDOWSCZI

CHËCZ W MÒDRZEWIE

ODJ. ZE ZBIÉRÓW DL

SNIENIÉ Ò SWÒJI RADIOWI STACJI

DÓMNIK LEWICCI ŹSADZYŁ PIERSZÉ NA KASZÉBACH LEGALNÉ RADIO BEZ KÒNCESJI. ZWIE SĄ ÓNO AMBER FM. GÓDÓMÉ Z NIM Ò „PIRACZCICH” PÒCZĄTKACH TI ŹDBÉ, LOKALNOSCÉ, KASZÉBIZNIE I KÒSZTACH PROWADZENIÓ.

Kòzdi, chto gòdól z tobą chòcle rôz, wié, że radio je twòją zécową pasją. Ale òd pasji do Źsądzeniò swòji stacji je jesz dalekò droga. Jak sã Źdało zjiscéc to twòje wiòldzé snicé?

Je pròwdã, że òd dzecka jò sã interesowòł radiã. Jesz przed zaczãcym edukacji w pierszi klasie jem miòł swój przenosny, mòli òdbiérnik. To zainteresowanié jò przejmnał chéba òd tatka elektronika, chtéren nòprzòd bròł Źdzél w zapùszczeniém nadajnika Radia Maryja w Slépskù – dze më mieszkelé, a pózni przestrojiwòł nocama stòré òdbiérniczi na zòpadné pasma. Téma szerok rozmiónégò radia bëła kòl mie doma, òdkãdka pamiãtóm. Jednégo dnia, w pólowie 90. lat, bawiãcë sã òdbiérnikã ojca, jò nalòzł sygnał stacji, jaczci colemalo nie bëło na skalé. Òkòzalo sã, że to jedna z piracczich stacji nadòwajãcëch wnen czas w Slépskù. Młodi lédze nadòwelé muzykã, jaczci na codzén nie dało czéc w kòmercjowëch radiowëch stacjach. Źmiejãtnoscé ojca i pierszi rôz z „piratã” sprawilé, że jò chcòł miec swòje radio. Zaczãło sã òd nadajników sklòdnëch z pòmòcã tatkã, ò zasygù czileset mètrów. Pózni przészedł czas na infòrmatyczne liceum i gwòsné piracczé radio, jaczé objimalo zasygã całé miasto. Jesz przed zakùnczeniém maturé jò dostòł robòtã w Radio Kaszébë, dze òd wicy jak 14 lat jem przédnikã dzélu techniczi, prezentérã i repòrtérã.

Òb zymk 2020 rokù ògłosilé pandemiã, co skùtkòwalo midzé jinyma ògrãnczeniém léczbé wiérnëch w kòscołach. To bëła dobrò leznosc, zebé stwòrzéc swòje legalné radio ò lokalnym zasygù.

Pò twòji òpòwiescë ò piracczich doswiòdczeniach mùszã zapétac, czé tim razã twòje radio je legalné. Kò dzejòsz bez kòncesji.

Je legalné. Téma taczégò dzejaniò dërch sã pòjòwiò na branżowëch internetowëch fòrach. Lédze nie wierzã – jistno jak tã – że je mòzlwé nadòwanié bez kòncesji, a to nie je jaż tak drãdzé. Je wiedzec, że brékòwnò je technicznò wiédzò i Źziwanié certifikòwónégò sprzãtu, ale biòrokracjò je do przeskòczeniò. Òd czasu weńdzeniò Pòlszczi do Èuropejszczi Źnii zmienilé sã téz telekòmunikacjowé przepisë. Źziwanié nadòwajãcégò sprzãtu miast kòsztowny hòmòlogacji, wémògò blòs tak pòzwòny deklaracji zgòdnoscé. Je téz mòzlwòta prowadzeniò kròtczich leznoscowëch emisji. Do nadòwaniò sygnie radiowé pòzwòlenié wédòwóné przez Źrzãd Elektroniczny Kòmunikacji (pòl. Źrzãd Komunikacji Elektronicznej, UKE) na 30 dni. I ni mùszì béc do te kòncesji.

I rozmiejã, że mòsz taczé pòzwòlenié?

Jo. We wnioskù jò napisòł, że chcã stwòrzéc swòje radio, zebé nadawac msze swiaté z parafialnégo kòscoła w Łebczu. Zebé przedlùzéc emisjã, jem wëfulowòł czile wniosków, dzãka czemu czas nadòwaniò doszedł razã do czile miesãcy.

Do kògò czeréjesz swòj program?

Na zòczãtkù zanòlégalo mie przede wszétczim na emisji mszë swiatì z kòscoła w mòji wsé. Jem pòmëslòł, że jò bë mògl przészékòwac cos wicy i ju òbczas pierszégò weekendu dòł jem w eter lokalné infòrmacje i muzykã do tuńca wespòł ze zwãkòwã òprawã Marka Krefta, jaczégò doch znajesz z pòspòlny robòtë w redakcji Radia Kaszébë. Mëslòł jem tej przede wszétczim ò wiérnëch, co ni mòglë brac Źdzélu w Èucharistii w swòjim kòscele na tradicjowi òrt. Chcòł jem téz, zebé lokalné radio towarzéło

mieszkańcom òbczas domòwèch zajimniaców, w ògrodze abò òb drogã na sprawùnczi.

Reakcje slëchińców do ce dochòdzą?

Òkróm transmisjów mszów jò ni miòł planów prowadzeniò programów na zëwò. Jem rëchtowòł àudi-cjã w piãtk wieczór, zëbë òbczas weekendów zajimac sã domòcyma òbrzëszkama. Takò fòrma dzejaniò ùcãziwò kòntakt ze slëchińcama, ale òkòzało sã, że pòpùlarnota lokalny stacji bëła stolemnò. Dochòdzëlë do mie wiadła òd mieszkańców Łebcza, że gwòscëcelka naji kawiarni chcała wëkùpic òde mie reklamã. Fizjoterapeùta, chtëren pò przerwie zrzeszony z epidemiã zòs przëjézdził na zabiedzi do klubu kòl naji strażë, chcòł sã òdwdzãczëc za pòdanië na antenie infòmracji ò jegò pòwroce. Wiëm òd szòltësa, jednegò z radnëch i òd sãsòdów, że mòje radio bëło slëchónë.

A jak wëzdrzi reakcjò fachòwców z branżë? Dozdrzelë twój projekt?

Jo. Infòmracjã ò starce òpùblikòwòł branżowi pòrtal RadioPolska. Zwòniło do mie tedë wiele drëchów z jinëch radiowëch stacji, z całi Pòlszczi. Winszowelë mie taczi ùdbë.

Të rzekł, że radio pòwstało przédno dlòte, zëbë transmitowac mszã z kòscoła w Łebczu. Jeżlë za rok nie mdze pandemii, to òprzestóniesz nadawac?

Jesz dlugò przed tim, jak zaczãła sã pandemiò kòrónawirusa, jò miòł w głowie ùdbã swòjegò radia dlò letników. I to tak pò pròwdze bëł pòczãtkòwi òràdz twòrzeniò stacji. Tej, jeżlë za rok nie bãdze ju pòszëdła, to wrócã do pierszegò planu.

Kòzdi mòże so stwòrzëc taczë radio? Kò to bë mògło pòmòc w rozkòscérzanim kaszëbiznë nié blòs na nordze.

Żelë bãdã zjisconë technycznë warënczi i ùdò sã dostac pòzwòlenië Ùrzãdu Elektryczny Kòmùnìkacjì, to nie mdze zòwadów. Wòznò je téz przëczëna nadòwaniò, na przikłòd roczëzna jaczegò bëlnëgò dzejòrza abò lëterata czë masowò rozegracjò. W pòzwòleniu je mùsz pòdac kònkretny òràdz. Nòwikszã szansã widzã w ùrësznienim radia szlachùjacëgò za Amber FM w miastach. Tedë, z wëzwëskanim dosc niewiòldzi mòcë, dałòbë sã òbjimnac zasygã wiele òdbiërców. Letkò je so wëòbrazëc zjazdowë radio òbczas Zjazdu Kaszëbów. To dobrë rozrzesze-

nié téz dlò samòrzãdów, jaczë bë chcałë na taczi òrt wëpromòwac dni miasta abò jinë wëdarzenië.

A jaczi je kòszt prowadzeniò taczi radiowi stacji?

Kòszt radiowëgò pòzwòleniò je rechòwony individualno na spòdlim wielënë mieszkańców w zasygu stacji. W mòjim przëtròfkù je to kòl 100 zł na miesã. Do te mùszimë dodac òplãcënczi za sztróm abò pachtowanië zemi pòd nadawczã antenã. Jò prowadzã emisjã ze swòjegò masztu na swòjim pòdwòrzim. Wòrt téz pamiãtac ò òplãcënkach do ZAIKSu – tuwò sëma je negòcjowónò individualno, ale mògã zdradzëc, że je òna szlachòwnò do kòsztu radiowëgò pòzwòleniò.

Dlòcze jes nazwòł swòje radio Amber FM?

Tu òdpòwiëdz je prostò. Mieszkóm kòl sztrasë Bùrsztinowi, tej jem dlugò sã nad tim nie namiszlòł.

Kùli bëło (i bãdze) kaszëbiznë i kaszëbszczich spròw w Amber FM?

Jò so ùdbòł, że program mdã prowadzëc w jãzëkù, jaczi znóm nòlepi. Wikszosc bëła tej pò pòlskù, ale miòł jem starã dodawac téz dzëlëczi pò kaszëbskù. A Kaszëbë bëłë w Amber FM wòznë òd pierszegò dnia nadòwaniò. Wikszosc pòdòwónëch przez mie infòmracjów tikała sã regionu. Òd przëglòsowaniò przez radnëch w Pùckù ùchwòlënkù ò dëbeltnëch pòzwach na drogòwëch tòflach pò ròczbë na rozmajitë wëdarzenia zrzeszonë z Kaszëbama. Nadòwòł jem téz mùzykã mòlowëch ùtwòrców, w tim Julii Szczëpiòr – finalistczì Kaszëbszczëgò Idola. Nòwòz-niészò bëła dlò mie lokalnosc.

Na co dzëń robisz w Radio Kaszëbë. Tak pò pròwdze më zaczinëlë tam robòtã w tim samym czasie. Të nie gòdòł wnenczas pò kaszëbskù, a w slédnym czasie coròz czãscy czëjã Dòmnikã Lewicczëgò, chtëren gòdò na antenie „pò najëmù”. Òstóniesz kaszëbskòjãzëkòwim prezentërà na dobrë?

Móm barò słabã pamiãc do jãzëków. W pòłowie jem Kaszëbã, ale doma nie gòdało sã w rodny mòwie. Pò tëlì latach robòtë przëchòdzy mie to ju równak dosc nòtërno. Próbujã gadac pò kaszëbskù coròz wicy, ale ni móm kònkretnegò planu. Czas pòkòże, co z tegò wiòndze.

Gòdòł Dark Majkòwsczi

BEZ PROWIZORCZI

Apartny, pasowny szpôs a též zachtny ùsmiëwk skłôdajã sã na kaszëbsczi hùmòr. A ten hùmòr w sparłãczeniu z trimã, dobrima ùdbama a spòsobnyma lëdzama mòże dac òsoblëwã pòstacjã – kabaret.

No słowò na pòczãtkù nijak nie òznôczało téatralnégò ùsòdzkù, leno bar, jaczi nocama gromadzył swiat kùnsztu, ekstrawagancczé fòrmë czòrnégò geszeftu. Pierszi tegò òrtu lokal òstòł òtemkli 18 smùtana 1881 roku w Parizu, w jegò znònym w ten czas z krëjamnëch sprawów, rabùszów a sztridów dzëlu Montmartre. Miòł òn pòzwã Chat Noir (Czòrny Pùjk) a chùtko zwëskòł sławã, stajãcë sã

merkã nocnégò miasta, artistów a wòlnotë słowa. Prawie w nym slédnym dëchù kabaret rozwijòł sã w Miemcach. Tam hewò bël òn spòsobã na cenzurã, tj. na ji manienié. W kraju z „zelazła a krewi” prezentowanié satiricznëch fòrmów, taczich jak sztòłcacy sã dopiérkù w nym czasie skecz, mògło brzadowac nawetka zamkniãcym w prize. W jistny pòstacje na pòczãtkù XX stolata kabaret docerò na Kaszëbë. Tuwò zwëskòł wiòlgã pòpùlarnotã, jakò warò do dzysdnia. Ta pòcesznò fòrma dozwòlała w kùlturny spòsob biòtkòwac sã na przikłòd z mòralną lëchòtã. Satira, humòreska, skecz bëłë tim, co dozwòlało czëc sã wòlnym, zwiornãc òd szarzëznë codniowòscë. Bël tam plac na gwòsné „jò”, le przede wszëtczim na dówanié bòczënkù na sprawë wòznë, wòrtne a drãdzë dlò spòlëznë.

Jednym ze znònëch kaszëbszczich kabaretów bël bez lata lateczné Kabaret Labùd z Tłuczewa w gminie Lëniò. Jegò pòczãtci sygają rokù 1976, czej Bògùsza Labùdda napisa pierszi humòristiczny tekst pt. „Strëch i baba”, jaczi pòwstòł na spòdlim wiérztë Aleksandra Labùdë „Starka Liga”. Wspòmniòny tekst òstòł zaadaptowóny jakò wielny skecz, z jaczim sosterczy Bògùsza, Miòsława i Jaromira (còrczi Aleksandra Labùdë) jezdzëłë pò cawnëch Kaszëbach. Z czasã stałë sã baro pòpùlarné i doszło do tegò, że w sezonie miałë pò trzë wëstãpë na dzëń! *Lëdze bëłë baro zaintereso-*

wóny a rôd zamôwiałë nas na wiesela. Pòstãpnym sztôtã bëło przërëchtowanié, na bédënk Bernata Hince, widowiszcza „Scynanié kanie” – gôdô Jaromira Labùdda. Dôwny zwëk zjiscywóny òb noc swiãtojańską przëbòczëlë na pòczãtkù lat 80. nad jezorã w Strzëpczu. Tekstë znónëch kaszëbszczich frantówków (jak „Jô jem rëbòk”) òstalë tak dopasowónë (zaadaptowónë), cobë òddôwalë klimat taczégò òbrzãdowégò wëdarzeniô. Scynónã kaniã wëkônôł artista Witòld Bòbrowsczzi z Głòdnicë (jaczi w przedstòwkù bëł òbróncã). Pòzni Scynanié kanie òstało jész wëstawionë w Lëni a w Żukòwie. Òd te prawie czasu mòzëmë gadac ò Kabarece Labùd, jaczégò nôlëznikama bëlë: Bògùsława (Bògùsza) Labùdda, Miłosława (Lusza) Labùdda, Jaromira (Jarka) Labùdda a téż Jón Henig, Leszek Cëroczi a Tomòsz Miecznikòwsczi. W nym skłãdze karno prezentowãłã sã na binach bez wszëtczë lata jistnieniô.

Przëdniczkã kabaretu a àutorkã wszëtczich tekstów bëła Bògùsza Labùdda, jakã do dzysdnia w òkòlim Lëni pòzywajã królëwã szpòrtu. *Bògùsza to bëła szpòrt-baba. Ta to rozmia smiòc sã a plakac, le lżë tam nie bëło nigdë. Człowiek smiòł sã a trzimòł za brzëch. W ji kabarece dostòwelë wszëtccë: wójtowie, pòliticë, radny (bez-radny). Dzysò taczégò szpòsu ju ni ma a nie mdze* – tak hewò gòdajã ò Kabarece Labùd w Tłuczewie, Nòwczu a Pòtãgòwie. Kabaretowë ùsòdzczi wiedno narzesziwalë do terczasny sytuacje, do te wszëtczégò, co bawilo, ceszëło, le téż martwiło a bëło zdrzódlã strachù. Z kulturã, ze szmakã a na temat – taczë hewò tekstë wëchòdałë spòde pióra Bògùszë. Nie bëło tuwò placu na niezgarã, wùlgarizmë, swiniarszczë słowa, to bëł gwòsny kaszëbsczzi hùmòr, jaczi dlò lëdzy z bütna mògl bëc drãdżi do zrozmieniô. Nie bëło téż ùlgòwi tarifë – kò kabaret slëchò do tëch rëmów, w jaczych Kaszëbi mielë sã czëc pò pròwdze wòlny. Tak téż w repertuarze tłuczewsczégò zespòlu nalazlë sã m.jin. „Jak gbùr pòradzy so w ÙE” (tekst bëł pòliticzny,

narzesziwòł do strachù Kaszëbów a Pòlòchów sparłãczonégò ze wstãpieniem Pòlszczi Republiczi do Èuropejszczi Ùnie), „Radio Józef, Radio Wojtek...” (kaszëbskò parodiô Radia Maryja, miona Józef, Wòjtk a jinë to miona mòlowëch probòszczów), „Ò jajach na rënkù – salmònelka, chłop zachòrzòł i cëz terò?” (narzeszenié do glosny w nen czas sprawë salmònelle w jajach), gwësno bestsellerowò „Emerytka – super dama – reklama” (tuwò zòs nawiãzanié do aktualnëch wëdarzeniów – programë aktiwizëjãcy emeritów) ze znónym mëszt w całi Kaszëbszczi tekstã: *z przòdkù flëczk, z tëlù pòwròzeczki, a zdrzëta, co za sylweta* (tuwò wòrt pòdczorchnãc, co wszëtczë tekstë w całoscë bëlë rimòwónë), „Tu radio plus, cëz je lóz?” (kòmentòrz do pòwstaniô w 1992 rokù

Radia Plus, a w jegò òbrëmim wëdowiëdzò z gbùrama „Chcã do radia nas dac, chcëmë rwac”), „Czerwony kapturek” (parodiô kasë chòrëch z sekcjã całã ùmarlégò przeprowadzonã bez mòlowégò lesnégò), „Sesja radë gminë” (parodiô, radny sã napilë a jachelë dodóm, kò za czim sã mączëc), „Terroriscë” (napòd na bibliotekã, kòmentòrz do zamachów terroristicznëch) a „Randka w cemno”. Wszëtczë te przedstòwczzi bëlë wiedno przërëchtowónë na nôwëszzi rówiznie, jak gòdajã sostrë Labùddë: *Bògùsza bëła baro wëmògajãcò, nie bëło kòl ni placu na prowizorkã.*

Kabaret Labùd zapisòł sã w annalach Kraju Kaszëbów złotima lëtrama. Jegò apartny, wiedno kulturny hùmòr wedle mie miòłbëc bëc pònkttã òdniesieniô dlò kaszëbszczich ùsòdzców, jaczi mdã chcelë bawic a ùczëc swòjich òdbiërców. W tim placu wòrt pòdczorchnãc, że kabaretowë tekstë àutorstwa Bògùszë Labùddë nigdë nie òstalë donë do smarë... Równak mòm nòdzejã, że dzãka dzysdniowim kaszëbsczim instytucjom wszëtccë bãdzëmë mòglë niedługò je czëtac. Doch jo?

KLEBBÓW MATIS

Na òdjimkach kabaret Labùd òbczas wëstãpów

SZYNOBUS PKM NA STACJI W KARTUZACH, 1 PAŹDZIERNIKA 2015 ROKU. FOT. SŁAWOMIR LEWANDOWSKI

POMORSKA KOLEJ METROPOLITALNA

JAK KOLEJ STAŁA SIĘ IMPULSEM DO ROZWOJU REGIONU

Dokładnie 1 września 2015 roku ruszyły pierwsze regularne kursy pociągów po wybudowanej od podstaw 18-kilometrowej linii Pomorskiej Kolei Metropolitalnej, która połączyła Gdańsk-Wrzeszcz z Portem Lotniczym im. Lecha Wałęsy i dalej z Osową. Miesiąc później, 1 października, pierwszy od 1945 roku pociąg z Gdańska dojechał bezpośrednio do Kartuz, częściowo korzystając z torów PKM.

Jeśli pięć lat temu ktoś miał jeszcze wątpliwości co do tego, czy zbudowana od podstaw linia Pomorskiej Kolei Metropolitalnej ma sens, to dzisiaj tych wątpliwości mieć nie powinien. Od września 2015 roku pociągi spółki PKM przewiozły 15 mln pasażerów. Można powiedzieć, że początki były skromne, około 100 tys. pasażerów miesięcznie jesienią 2015 roku, za to po czterech latach w tym samym okresie odnotowano 400 tys. pasażerów w miesiącu. Rozbicie tego wyniku na tygodnie i dni oczywiście nie odwzorowuje w pełni skali popularności tego środka transportu, najwięcej bowiem pasażerów kolej przewozi w dni robocze, a przede wszystkim w dni nauki szkolnej. Jednak jeśli pokusić się o taką ocenę, można by założyć, że gdyby nie PKM, to część z tych 400 tys. pasażerów (tygodniowo ok. 100 tys., dziennie ok. 14 tys.) skorzystałaby z transportu kołowego, część w ogóle nie zdecydowałaby się na podróż do Gdańska, nie podejmując tam nauki lub pracy, a z kolei mieszkańcy Gdańska z pewnością rzadziej zdecydowałiby się na podróż

w kierunku Kartuz czy Kościerzyny, mając do dyspozycji jedynie auto lub komunikację autobusową.

Największym beneficjentem tej bardzo ważnej dla naszego regionu inwestycji są mieszkańcy powiatów kartuskiego i kościerskiego, którzy dzięki PKM zyskali możliwość bezpośredniego, wygodnego i szybkiego dojazdu koleją do Gdańska. Celem jest nie tylko nauka czy miejsce pracy, o czym wspomniałem powyżej, ale również rozrywka czy zakupy w trójmiejskich centrach handlowych. Do beneficjentów budowy tej linii kolejowej należy również zaliczyć mieszkańców nowych osiedli w sąsiedztwie przystanków Gdańsk-Kiełpinek i Gdańsk-Jasień, które według danych generują jedno z największych potoków pasażerów na całym aglomeracyjnym odcinku PKM. Nie można zapomnieć również o pasażerach Portu Lotniczego. To właśnie z myślą o nich poprowadzono linię kolejową w nowym śladzie, tuż obok lotniska, a nie przez Kokoszki, jak pierwotnie przebiegała. Choć i tu szykują się zmiany, o czym jednak za chwilę.

Innym ważnym aspektem budowy PKM są ewolucje, jakie dokonały się na dworcach i w ich sąsiedztwie. Dobrym przykładem są tutaj Kartuzy. Czy ktoś jeszcze pamięta, jak wyglądał budynek tamtejszego dworca, jak wyglądały perony? Jak prezentowała się okolica? Przyzwyczailiśmy się do współczesnego widoku, zapominając o tym, jak wyglądał dworcowy krajobraz jeszcze kilka lat temu. Na terenie Gdańska, od Niedźwiednika aż po Kiełpiniek wciąż powstają nowe osiedla, a deweloperzy chętnie wykorzystują bliskość PKM jako doskonałą reklamę dla nowych nieruchomości. Również za obwodnicą Trójmiasta, w sąsiedztwie przystanku Matarnia, można zaobserwować powstawanie kolejnych inwestycji biurowych. Rozwój infrastruktury biurowej w tym rejonie był zresztą jednym z głównych powodów budowy nowego przystanku Gdańsk-Firoga – pomiędzy stacjami Matarnia i Port Lotniczy.

PKM to także tzw. odcinek gdyński na linii kolejowej nr 201. Jeszcze na terenie Gdańska zmodernizowana została stacja kolejowa Gdańsk-Osowa, której elementem jest charakterystyczna czerwona wiata. W Gdyni od podstaw powstały dwa przystanki: Karwiny i Stadion. Pierwszy z nich zbudowano w sąsiedztwie przystanku Wielki Kack, który został zlikwidowany, drugi – na wysokości gdyńskich aren sportowych. Inwestycje finalnie pozwoliły skomunikować Gdynię bezpośrednio z Portem Lotniczym, dodatkowo łącząc jej zachodnie dzielnice z Gdańskiem.

Nie ma wątpliwości, że budowa PKM dała impuls do rozwoju całego regionu, a szczególnie miejsc w bezpośrednim sąsiedztwie linii kolejowej. Przewidziały to wiele lat temu władze samorządu województwa pomorskiego, które, co warto podkreślić, w wyniku braku zainteresowania ze strony PKP PLK budową nowej linii powołały do tego celu spółkę, która zrealizowała tę inwestycję. Warto również przypomnieć, że choć sama budowa PKM trwała raptem dwa lata, to zanim wbito pierwszą łopatę pod tę inwestycję, poprzedziło ją blisko pięć lat przygotowań, na które składały się m.in. szczegółowe analizy różnych rozwiązań technicznych, a także zdobywanie niezbędnych pozwoleń i decyzji administracyjnych.

Dzisiaj krytyka, o ile jest, dotyczy spraw funkcjonowania PKM: częstotliwości połączeń, za

krótkich składów czy braku wystarczającej liczby miejsc parkingowych w sąsiedztwie przystanków PKM. Obecnie w sprawnym funkcjonowaniu kolei paradoksalnie nie pomagają inne inwestycje kolejowe. Modernizacja dworca Gdańsk Główny wymusiła skrócenie połączenia z Kartuz do stacji Gdańsk-Wrzeszcz. Natomiast w związku z przygotowywaną przez PKP PLK elektryfikacją i budową drugiego toru na linii nr 201 Gdynia – Kościerzyna – Maksymilianowo ma zostać nawet całkowicie

wstrzymany i być obsługiwany przez komunikację zastępczą ruch kolejowy do Kartuz i w kierunku Kościerzyny. Dla systematycznie rozwijanej linii PKM to duże utrudnienie, a można się nawet pokusić o stwierdzenie, że jest to zmarnowanie pracy ostatnich lat, kiedy to walczono o pasażerów. Nie-

stety, wynika to z braku koordynacji kolejowych inwestycji, co w przypadku PKP PLK nie jest odosobnionym przypadkiem.

Wyjściem z tej sytuacji jest budowa tzw. bajpasa kartuskiego, czyli kolejowej trasy objazdowej z Gdańska do Kartuz przez Gdańsk-Kokoszki i Starą Piłę, w śladzie dawnych linii kolejowych nr 234 i 229. Prace przy „bajpasie kartuskim” będą

O D WRZEŚNIA
2015 ROKU POCIĄGI
SPÓŁKI PKM
PRZEWIOZŁY 15 MLN
PASAŻERÓW

FOT. SŁAWOMIR LEWANDOWSKI

NA BUDOWIE PKM SKORZYSTALI RÓWNIEŻ MIESZKAŃCY ŻUKOWA. FOT. SŁAWOMIR LEWANDOWSKI

składać się z dwóch części: modernizacji należącej do PKP PLK i przez nie realizowanej ok. 15-kilometrowej istniejącej linii Gdańsk-Kokoszki – Stara Piła – Żukowo – Glinch oraz odbudowy niespełna 1,5-kilometrowego toru na odcinku Gdańsk-Kiełpiniek – Gdańsk-Kokoszki, realizowanej przez należącą do samorządu województwa pomorskiego spółkę PKM przy współpracy z miastem Gdańsk.

Dzięki tej kolejowej inwestycji i przy odpowiednim etapowaniu przez PKP PLK prac na linii 201 mieszkańcy powiatu kartuskiego mieliby cały czas zapewnione połączenia kolejowe z Gdańskiem. Z kolei w przypadku mieszkańców powiatu kościerskiego komunikacja zastępcza dowiezie pasażerów zamiast do Gdańska, tylko do któregoś z przystanków kolejowych na trasie „bajpasa kartuskiego”.

Elektryfikacja czeka również 18-kilometrową linię PKM, która, co trzeba zaznaczyć, od samego początku planowana była jako linia elektryczna. Ze względu jednak na brak trakcji na linii 201, z którą linia PKM łączy się w Rębiechowie, plany elektryfikacji odłożono do momentu przygotowania przez PKP PLK takiego projektu. Elektryfikacja pozwoli w pełni wykorzystać potencjał linii, przede wszystkim będzie po niej mógł poruszać się szybki i nowoczesny tabor elektryczny. Pierwszych 10 składów samorząd województwa już zakupił, obecnie jeżdżą na trasach do Słupska i Elbląga.

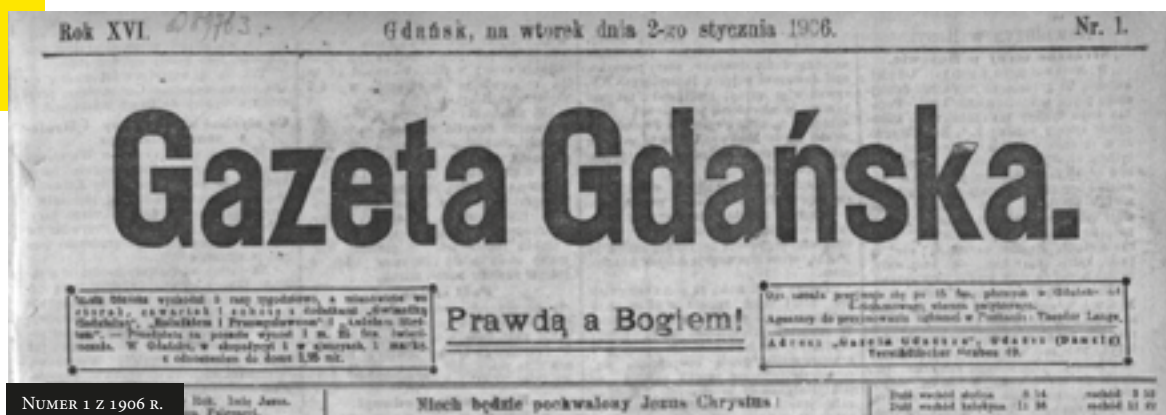
Kolejowe plany samorządów sięgają jednak dalej. Coraz głośniejsze mówi się o budowie nowej linii kolejowej od przystanku SKM Gdańsk-Śródmieście do południowych dzielnic Gdańska – Ujeściska,

Łostowic, Zakoniczyna i Jasienia, przewidując tym samym możliwość jej późniejszego połączenia z istniejącą linią kolejową nr 248 (PKM) oraz nieczynną obecnie i wymagającą modernizacji linią nr 229 z Pruszcza Gdańskiego do Starej Piły. Choć projekt o roboczej nazwie „PKM Południe” wydaje się odległą przyszłością, to trzeba pamiętać o tym, że również projekt budowy PKM z Wrzeszcza na lotnisko wydawał się jeszcze kilkanaście lat temu czymś odległym, a dla niektórych wręcz nierealnym.

Dalsze plany rozwoju kolei w województwie pomorskim są w pewnym sensie odpowiedzią na wzrost popularności transportu kolejowego w naszym regionie. Mieszkańcy Pomorskiego chętnie podróżują koleją. Z danych statystycznych, opublikowanych przez Urząd Transportu Kolejowego, wynika, że mieszkaniec województwa pomorskiego w 2019 roku jechał średnio 26,1 raza pociągiem. To trzy razy więcej niż średnia w kraju, która wynosi 8,7. Drugi wynik osiągnęło województwo mazowieckie (19,4), a trzeci Dolny Śląsk (11,2).

W przypadku Pomorskiej Kolei Metropolitalnej bardzo często używa się słowa „epokowa”, porównując tę inwestycję z oddaniem do użytku Szybkiej Kolei Miejskiej, co miało miejsce w 1952 roku. Analogia jest jak najbardziej zasadna. Budowa PKM z pewnością była inwestycją epokową, milowym krokiem w rozwoju nie tylko aglomeracji Trójmiasta, ale także sąsiednich powiatów: kartuskiego i kościerskiego. PKM, jak widać, dała również impuls do dalszych kroków w kwestii rozwoju kolei na mapie województwa pomorskiego.

SŁAWOMIR LEWANDOWSKI

KASZUBSKI TYGIEL 1906/1907

CZEŚĆ I

Poproszony przez przewodniczącego Kaszubskiego Zespołu Parlamentarnego senatora Kazimierza Kleinę o podpowiedź, gdzie można znaleźć dodatkowe, nieznanie dotychczasowej literaturze przedmiotu, informacje o strajku szkolnym na Kaszubach w ujętych w tytule niniejszego artykułu latach, szybko się zorientowałem, że jednym z takich źródeł jest *Gazeta Gdańska* (GG) z tego okresu.

Wir historii spowodował, że na terenie Polski znajduje się z tych roczników tylko kilka pojedynczych numerów, a jedynym miejscem, w którym są w komplecie, jest Lwowska Narodowa Naukowa Biblioteka im. W. Stefanyka, która przejęła po 1945 roku część zbiorów polskiego lwowskiego Ossolineum. Dzięki działaniom senatora Kleiny i biblioteki Senatu RP, za które serdecznie dziękuję, miałem możliwość dokładnego zapoznania się z wierną kopią tych materiałów.

Był to strzał w dziesiątkę, znalazłem bowiem ogrom materiałów o wspomnianym strajku, znacznie powiększających naszą wiedzę o nim, o czym szerzej napiszę oddzielnie. Tutaj uwypuklę, że są wśród nich również interesujące, dotąd w części niewykorzystane, przekazy o statusie językowym kaszubszczyzny, o różnych poglądach na temat tożsamości etnicznej Kaszubów i polsko-niemieckiej o nich rywalizacji, o genezie Towarzystwa Młodokaszubów i o początku działalności kartuskiego Kaszubskiego Towarzystwa Ludoznawczego, o aktywności publicznej tak znaczących dla współczesnego oblicza naszego regionu postaci jak A. Majkowski, Fr. Sędzicki, Fr. Lorentz itd. Chciałbym poddać ich wagę pod osąd Czytelników *Pomeranii*.

„GAZETA GDAŃSKA” A KASZUBY

Jak wskazuje tytuł, powstała w 1891 roku *Gazeta Gdańska* miała charakter regionalny, a miejsce jej wydawania determinowało tematykę kaszubską, była przecież związana bezpośrednio z Gdańskiem, a jeszcze bardziej z jego bliskim zapleczem. Autor historycznej monografii tego pisma Andrzej Romanow („*Gazeta Gdańska*” w latach 1891–1939, Gdańsk 2017, szczególnie s. 151 i nast.) ustalił, iż w zależno-

ści od poglądów poszczególnych jego właścicieli oraz sytuacji społeczno-politycznej odmiennie na łamach gazety przedstawiano problematykę kaszubskiej specyfiki kulturowej. Upraszczając, była ona traktowana – z wieloma niuansami – bądź jako ubogacenie polskiej kultury narodowej w myśl znanego później hasła „Co kaszubskie, to polskie”, bądź jako zagrożenie dla niej, przejaw separatyizmu, rozbicia narodowego. Najwydatniej odmiennosc, wyrazistość kaszubskiej kultury była prezentowana w 1905 roku, kiedy redaktorem GG został A. Majkowski, co mocno symbolizował prowadzony przez niego, w całości kaszubskojęzyczny, dodatek *Družba*. Ta działalność przyszłego przywódcy młodokaszubów spotkała się z niechęcią większości polskiego społeczeństwa i części kaszubskiego jako rozbijająca jedność narodu polskiego. W konsekwencji zmieniono redaktora i profil czasopisma.

W 1906 i 1907 roku na łamach GG nie znajdziemy właściwie żadnych przekazów o różnicach kulturowych pomiędzy Kaszubami a innymi grupami zaliczanymi wówczas do ludności polskiej. Między innymi unaocznia to, że tylko w dwóch numerach znajdują się krótkie kaszubskojęzyczne teksty: wzięte z życia codziennego zaproszenie *Hej Bracie, pójle sa na piwo* (nr 77 z 1907 r.) i anonimowa, prawdopodobnie ludowa *Pieśń kaszubska* (nr 85 z 1907 r.).

Nie znaczy to, że brak było tematyki kaszubskiej. Przeciwnie, praktycznie w każdym numerze, a w niektórych prawie na każdej stronie, znajdziemy odniesienie do Kaszub. W ogromnej większości są to wypowiedzi nawiązujące do terytorium i jego mieszkańców (np. *naszego ludu kaszubskiego*, nr 88 z 1907 r.), nie do jakichkolwiek odrębności kulturo-

Kaszubi są słowianami.

Uczony badacz języków słowiańskich r. Lorentz, pisze nam:

W num. 139 „Gazety Gdańskiej” z 1 listopada dawi się p. dr. Majkowski swym artykule „prasa niemiecka a Kaszuby”, że ja piszę się na zapatrywanie p. „Fryderyka Deutscha”, iż kaszubi z stanowiska językowego są niemieckiego pochodzenia. Tak nie jest. Ja upatruję w kaszubach słowian i nie więcej. To, o wywodzi p. Deutsch w „Tägliche Rundschau”, jest największym gupstwem, jakie się dotąd czytać wydarzyło!

Pan dr. M. musiał w swem zapatrywaniu o mnie uciec się, ponieważ w artykule w „Tägl. Rundschau”, który ukazał się 23 października, nie odpowiedział mi jeszcze do 20 listopada. W tym względzie szczególnie mi się powiodło. Rzeczytawszy artykuł p. Deutscha, posłałem do „Tägl. Rundschau” natychmiast prośbę, że niejaki p. Deutsch jest mi zupełnie nieznanym, zatem nie mogłem nim być mówić. Na to redakcyja tego pisma doniosła mi, że „Friedrich Deutsch” nazywa się w rzeczywistości Fr. W. Dietert-Dembowski ze Sopotu, że uważa za rzecz najodpowiedniejszą, żebym się najpierw z nim porozmawiał. Z panem Dietert-Dembowskim raz co prawda w tej sprawie rozmawiałem, ale w zupełnie innym sensie, i to nie podług jego wyłączenia po „Prasach Zachodnich”, jak on dowodzi, ale w redakcyi „Danziger Neueste Nachrichten”. Nie dałem mu powołania do użytku mych wiadomości. Napisałem więc do p. Dietert-Dembowskiego, a on w swej odpowiedzi zaprzeczył, jakoby był pisarzem artykuła w „Tägl. Rundschau”.

Na podstawie tego wniosłem się natychmiast z redakcyą „Tägl. Rundschau”, otrzymałem odpowiedź, datowaną z 4-go listopada, że redakcyja tego pisma zniosła się z p. Dietert-Dembowskim telegraficznie, i pomieści po otrzymaniu jego odpowiedzi mój artykuł ze sprostowaniem. Przez cały dalszy tydzień o tej sprawie nie słyszałem. Nareszcie 16. listopada otrzymałem z redakcyi „Tägl. Rundschau” pismo tej treści: Pan Dietert-Dembowski przyznał się w obec niej do autorstwa artykuła, ale w obec tego może zamieścić mój artykuł o tyle tylko, o ile nie zawiera osobliwych uwag, reszta go nie obchodzi. Mnie osobiście są czytelnicy „Tägl. Rundschau” zupełnie

wych. Ponieważ niemieckie władze nieprzychylnie patrzyły na współpracowników polskich gazet, częstą praktyką było zamieszczanie korespondencji z poszczególnych kaszubskich miejscowości z podpisem „Kaszuba”, „Stary Kaszuba” czy „Wiarus Kaszubski”, gdzie wiarus oznaczał polskiego patriotę czynnie zaangażowanego na rzecz polskości. W opisach redakcyjnych, wypowiedziach autorów niekaszubskich nagminnie stosowano określenie „Bracia Kaszubi” (np. nr 116 z 1907 r.), także wobec mieszkańców wschodnich krańców Pomorza Zachodniego, czyli szczególnie dzisiejszych powiatów bytowskiego (z ówczesnym powiatem miasteckim) i lęborskiego. W tych określeniach Kaszubi byli braćmi nie Polaków, lecz innych mieszkańców ziem polskich, np. warszawiaków, jak w numerze 99 z 1907 r.

Mimo pomijania kaszubskiej specyfiki kulturowej właściciele i redaktorzy GG od czasu do czasu pisali o prowadzonym przez siebie czasopiśmie jako kaszubskim lub wręcz określali je jako „kaszubski organ” prasowy. Wynikało to z dwóch kwestii. Po pierwsze, działali oni ze świadomością, że spełniają polską misję narodową, ukazując Kaszubom ich polskości oraz odrębność od Niemców i płynące z ich strony zagrożenia. Ich działalność była ważnym, jednym z wówczas nielicznych, łącznikiem Kaszubów z mieszkańcami innych regionów będącej pod zaborem Polski i polskim ruchem narodowym. Po drugie, był to zabieg komercyjny. Zmierzał do utwierdzenia Kaszubów, potencjalnych licznych nabywców gazety, że jest im ona najbliższa, także w porównaniu do polskiej konkurencji prasowej, w tym do popularnego na Kaszubach pelplińskiego *Pielgrzyma* i *Gazety Grudziądzkiej*.

Niewątpliwie dla GG Kaszubi byli nieodłączną częścią narodu polskiego, którą trzeba ochronić przed germanizacją. Najlepiej oddaje to sprzeciw redakcji wobec stwarzania jakichkolwiek pozorów dających powód, by odróżniać Kaszubów od Polaków: *My tymczasem jesteśmy wszyscy Polakami, którzy w powiatach puckim, kartuskim, wejherowskim i w części powiatu kościerskiego przyjęli ongi nazwę Kaszubów czy Kaszebów. Dlaczego, co do tego u uczonych badaczy nie ma jeszcze jednomyślności* (nr 87 z 1907 r.). Nie wchodząc w polemikę z tym poglądem, trzeba zauważyć, że ograniczenie dyskusji uczonych o kwestii kaszubskiej do stwierdzenia ujętego w ostatnim zdaniu cytatu ujawnia, iż opublikowano go w złej wierze, bo – jak poświadczają teksty z wcześniejszych roczników – także na łamach GG przetoczyła się szeroka dyskusja nad statutem etnicznym i językowym Kaszubów, w tym nad tezą S. Ramuła o istnieniu oddzielnego języka kaszubskiego.

RÓŻNE ODCIENIE KASZUBSKOŚCI

Wczytując się dokładniej w zawartość GG, łatwo dostrzec, że szczególnie w życiu codziennym teza o oczywistym znaku równości pomiędzy Polakami i Kaszubami była niezgodna z rzeczywistością. Pod

tym względem daje sporo do myślenia słowna zbitka *Kaszuba – Polak* (np. *Pan Tryba, Kaszuba – Polak*, nr 4 z 1907 r.). Wydawałoby się więc, że byli też Kaszubi z dodatkiem nazwy – po myślniku – innej narodowości. Jednak przyjęcie założenia, że wszyscy Kaszubi są Polakami, na to nie pozwalało. Mimo to było oczywiste, iż przeciwieństwem „Kaszubów – Polaków” byli „Kaszubi – Niemcy”, czyli osoby, które czuły się jednocześnie Kaszubami i Niemcami, ewentualnie posiadały niemiecką tożsamość narodową, ale wywodziły się z kaszubskiej społeczności, czego miały (bądź nie) świadomość. Na pewno byli też tacy, którzy taką świadomość skrzętnie ukrywali. Wszyscy oni dla GG byli zgermanizowanymi Kaszubami (np. w numerze 21 z 1907 r. występują *Niemcy – zniemczeni Kaszubi*, czyli *fein-Kaszubi, którzy się wstydzą języka, w którym ich matka pacierza uczyła*). W świetle obecnych badań takie stanowisko o tyle nie dziwi, że ustalenia naukowe przesądzają o słowiańskim (nie germańskim) rodowodzie Kaszubów.

Na pewno byli także „Kaszubi – Niemcy”, którzy z pełnym przekonaniem przyjmowali, że to właśnie oni postępują właściwie, przyjmując niemiecką tożsamość. Jak potwierdza wiele przekazów (nie tylko w GG), niemieckie władze popierały, a sporo przedstawicieli niemieckiego społeczeństwa formułowało – w majestacie rzetelnej wiedzy – nie tylko poglądy o odrębności Kaszubów od Polaków, ale także absurdalne stwierdzenia o niemieckości Kaszubów. Uzasadniano to między innymi tym, że Kaszubi byli na Pomorzu później niż Goci, a więc w domyśle Kaszubi są skaszubionymi Germanami. Tak wypowiadał się w tej kwestii niemiecki pastor Blech. Według niego o niemieckości Kaszub świadczył też rzekomy niemiecki rodowód nazw Strysza Buda i Strzecz w powiecie kartuskim, co wywołało polemikę w GG (nr 142 i 144 z 1907 r.). W pierwszej części artykułu *Prasa niemiecka a Kaszuby* (nr 137 z 1907 r.) A. Majkowski ostro, ale i przekonująco wykazywał nonsens tezy jednego z gdańskich niemieckich czasopism o podziale rdzennej ludności Kaszub na Polaków i Kaszubów w zależności od ich postawy życiowej: *Kaszubi to naród cnotliwy i pełen pragnienia, ażeby się jak najszybciej zgermanizować, zaś Polacy to hołota, brudaszy, leniuchy*. W tym samym tekście przyszedł twórca *Życia i przygód Remusa* uznać za głupotę określenie Kaszubów jako dawnych Gotów, którzy zespolili się z Polakami, Litwinami i Wendami.

Temperaturę polsko-niemieckiego sporu o status etniczno-narodowy Kaszubów (i zabiegi o ich religijną tożsamość) ciekawie oddają sprawozdania z sądowego sporu pomiędzy sierakowskimi duchownymi: pastorem Wunderem, zwolennikiem Hakaty, a proboszczem katolickim, znanym polskim działaczem narodowym, księdzem B. Łosińskim. Osią sporu było oskarżenie wysunięte przez tego pierwszego, że drugi poprzez swoje propolskie działania – w tym

wymóg, by wierni mówili po polsku – odciąga miejscowych luteranów od niemieczyny i wyznawanej wiary. Według niego ksiądz Łosiński pragnął przez *wielkopolską agitację przerobić polskich lutrów na polskich agitatorów, a z czasem i na katolików*. Jednocześnie pastor przyznał, że jego *owieczki luterskie mówią prawie wyłącznie po polsku* (nr 118 z 1906 r.). Nie tylko dlatego, że GG traktowała kaszubszczyznę jako mowę polską, nie można mieć wątpliwości, iż owymi sierakowskimi protestantami byli Kaszubi. Potwierdził to też sam pastor, dodając: *Kaszubi nie są Polakami [...] są oni potomkami Wendów, i tylko sztucznym sposobem zrobiono ich Polakami*. Redakcja nieco ironicznie skomentowała: *to tak samo co powiedzieć, że wszyscy lutrzy niesłusznie są lutrami, bo wszyscy oni kiedyś byli katolikami*.

Także inne informacje w prezentowanym czasopiśmie sporo mówią o poczuciu narodowym Kaszubów, ich związkach z Niemcami i Polakami, życiu codziennym. *Gazeta Gdańska za Dziennikiem Berlińskim* przedrukowała artykuł robotnika z Berlina, Franciszka Gliszczyńskiego, *rodem z Kaszub, dzielnego Wiarusa*, który na jednym z wieców wygłosił udane przemówienie, a mówił *z akcentem kaszubskim, lecz zupełnie poprawnie po polsku, płynnie* (nr 102 z 1907 r.). W opinii anonimowego „Pomorzana”, zaczerpniętej z *Dziennika Poznańskiego*, czytamy, że Kaszubi północni *wstydzą się swojej gwary, a nie znając polskiego języka, wołają się niemieckim posługiwać* (nr 96 z 1907 r.). Z kolei bezimienny Kaszuba w numerze 77 z 1907 roku żalił się na swoich ziomków, że czują się uhonorowani (*bo to im ehra*), *gdy się z jakim wyższym niemieckim panem rozmówić mogą, choćby czasem tylko na migi*. W powiecie wejherowskim w szkołach wiejskich było w sumie 7088 dzieci, z których 1636 w domu rozmawiało po niemiecku, *reszta częściowo po kaszubsku i niemiecku, częściowo tylko po kaszubsku* (nr 95 z 1906 r.). W samym Wejherowie było sporo kupców, jak ironicznie donosił korespondent, uważających się za katolików, *mówiących nie po polsku, lecz po kaszubsku, jak oni sami dowodzą* [wytl. – B. B.].

Koniecznym jest zatrzymać przy tej ostatniej informacji. Można ją wprost odebrać jako sygnał, że na początku ubiegłego wieku byli Kaszubi, którzy starali się stać z boku rywalizacji polsko-niemieckiej, utrzymując, iż Kaszubom daleko zarówno do Polaków, jak i Niemców, gdyż stanowią oni oddzielny podmiot tożsamości etniczno-narodowej. Oczywiście nie dojdziemy, na ile to był przejaw dyplomacji, próba balansowania pomiędzy polskimi i niemieckimi działaczami narodowymi, ale sam ten fakt na pewno wart jest odnotowania. Trzeba go też połączyć ze wspomnianą przez GG działalnością księdza B. Łosińskiego, skutecznie przyciągającą do polskości (kaszubskości?) i katolicyzmu sierakowskich protestanckich Niemców. Oba te prasowe doniesienia

Ratujcie Kaszuby!

Tak liczne a tak serdecznem ciepłem bratniej miłości przejęte artykuły, które się w sprawie Kaszub okazywały w piśmienniczych wszystkich trzech zaborów, śmieją się do następującej pokornej rośby:

Przed niemal kilkunastu laty założono w Lęborku, mieście na krańcu Kaszub, obecnie w prowincyi pomorskiej polonem, towarzystwo ludowe. Przystąpiło do niego zaraz pokaźna liczba (130) członków, niemal sami robotnicy, prócz kilku ziemieśników. Niestety namówiono ich, żeby sobie sprawili ogromnie drogą chorągiew (za przeszło tysiąc sto marek), obiecując im, że cała Polska, szczególnie kuracyusze sopoocy, wkrótce całość załdają. Lecz doradca ów nadal się o to towarzystwo nie troszczył, ofiary więc nie wpływały. Z własnych zatem składek opłacano powoli chorągiew; a gdy się ten ciężki dług sprzykrzył członkom skutkiem tego zaczęli z towarzystwa występować, odpłacał sam przewodniczący — ziemieśnik — miesięcznemi ratami ów dług. Obecnie przewodniczący dla stosunków familijnych odpłat miesięcznych posyłać nie może, a pozostało jeszcze niemal 400 marek długu.

Do Was więc, Szanowni Rodacy zwracam się z prośbą usilną o pomoc; do Was wołają biedni kaszubi: „Pomoc dajcie nam rodacy, bo okrutny os nas nęka!”

Nie odmówcie biednym Kaszubom pomocy! Złóżcie każdy — czy ubogi czy bogaty — na ołtarzu wspólnej Ojczyzny choćby małą ofiarę!

Z góry oświadczam, że co będzie nadto, przeznaczą na rozrzucenie elementarzy po domach Kaszubskich i na inne podobne cele.

Ofiary wszelkie przesyłajcie, proszę uprzejmie, do pisma, w którem powyższą prośbę przeczytacie; a odebrawszy od wszystkich pism ofiary im przesłane, podam znów publicznie ogólne pokwitowanie.

Do mnie osobiście niechaj tylko ci ofiarodawcy przysyłają swe datki, którzy żadną miarą nie życzą sobie publicznej o sobie wzmianki.

Garc, w listopadzie 07.

(Gr.-Gartz b. Pelplin West.-Pr.)

Ks. prob. Kapczyński,
Patron Związku towarzystw ludowych.

skłaniają do zadania nieco obrazoburczego pytania: Czy stające u podstaw ruchu młodokaszubskiego ukierunkowanie na katolickich polskich Kaszubów (co mocno symbolizuje m.in. podtytuł prowadzonego przez A. Majkowskiego kaszubskiego dodatku *Družba. Pismo dlö polscich Kaszubów*) i akcentowanie w nim nierozzerwalnego związku kaszubskości i katolicyzmu, z założenia poza głównym nurtem kaszubskiego ruchu regionalnego, nie pozostawiło zbyt dużo ówczesnych Kaszubów, skłaniających się do niemieckiej tożsamości narodowej bądź/i protestantyzmu, ograniczając tym samym jego potencjał? Nie znam realiów epoki na tyle, by wiążąco odpowiedzieć na to pytanie, ale przed takim dylematem — mniej lub bardziej uświadamianym — stanęli czołowi kaszubszy działacze tamtego czasu. Samo zaś zadawanie pytań i szukanie na nie odpowiedzi, jak mówią teoretycy, jest najlepszą drogą do poznania różnych dziedzin, także historii i współczesności Kaszubów, jak również do kształtowania ich przyszłości.

Kończąc ten wątek, można zauważyć, że w przejrzanych numerach GG literacką polszczyznę najpłynniej posługiwał się, spośród niewykształconych Kaszubów, kaszubski robotnik z Berlina, wspomniany F. Gliszczyński. Kaszubi, którzy pozostawali w swoich rodzinnych stronach, mówili przede wszystkim po kaszubsku, ewentualnie także po polsku bądź/i niemiecku, łamiąc zarówno niemczyznę, jak i polszczyznę. Jednak publicznie woleli posługiwać się językiem niemieckim, polskiego nie mieli gdzie i jak się nauczyć w wystarczającym stopniu, w przeciwieństwie do swoich ziomeków emigrujących do innych części cesarskiej Rzeszy. Dużo to mówi o znaczeniu i rozmiarach polskiej diaspory w Niemczech, pozycji polskiego ruchu narodowego na Kaszubach, skutkach polityki germanizacyjnej. Ten sam F. Gliszczyński narzekał, że działalność niemieckich władz doprowadza do tego, że Kaszuby przestają się odróżniać od innych części Niemiec, przez co zastanawiał się, czy w przyszłości warto do nich przyjeżdżać, bo w całej Rzeszy jest tak samo (nr 102 z 1907 r.). Bez wątplenia praca kaszubskich zapaleńców ukazywała, że na ich rodzimej ziemi tak nie będzie.

NIECO O POCZĄTKACH KASZUBSKICH ORGANIZACJI

Gdyby ograniczyć się tylko do wykorzystania GG z lat 1906–1907, to okazałoby się, że pomysł założenia kaszubskiego towarzystwa narodził się w Krakowie, w środowisku związanym ze *Światem Słowiańskim*, czasopiśmie poruszającym problematykę ogólnosłowiańską oraz kwestie związane z poszczególnymi państwami i narodami, ludami słowiańskimi. W artykule zamieszczonym na jego łamach, *Dwa najstarsze miejsca Słowiańszczyzny* (1907 r., R. III, T. 1, s. 337)¹, jego autor Zbigniew Marycki zaproponował, by inteligencja kaszubska się zorganizowała w rodzaj komisji programowej, wskazującej potrzeby Kaszub i sposoby zadośćuczynienia im, o co się starać

¹ Artykuł ten warto polecić wszystkim mieszkańcom współczesnych Kaszub, wybierającym się do chorwackiej Dalmacji czy do Słowenii, chcącym skonfrontować ówczesne porównanie tych trzech krain z obecnym ich wizerunkiem.

musi Polska cała. Myśl tę podchwycił anonimowy rodowity młody Kaszuba z warstwy średniej, ukryty pod znamienym pseudonimem „Wiarus kaszubski”, który w GG zamieścił tekst W sprawie kaszubskiej i powołując się w nim na pomysł Z. Maryckiego, uznał celowość utworzenia organizacji, która by specjalnie zajmowała się sprawami kaszubskimi, wskazywała społeczeństwu polskiemu nasze potrzeby itp. (nr 87 z 1907 r.). Z kontekstu tych cytatów wprost wynika, że obaj ci autorzy poprzez taką organizację zamierzali wzmocnić ludność polską na Kaszubach, do której oczywiście zaliczali Kaszubów, głównie poprzez uzyskanie dla niej wsparcia z regionów, w których żywioł polski był silniejszy. Mimo to redakcja gazety natychmiast zaprotestowała: *tworząc związek ściśle dla Kaszub, uprawialibyśmy tak zwany partykularyzm społeczny* (tamże).

Daleki jestem od przyjęcia, że koncepcja Z. Maryckiego miała bezpośredni wpływ na kaszubskie przedsięwzięcia organizacyjne. Jednak sprawa ta ukazuje, że Kaszubi zaangażowani na rzecz swojego regionu, osoby z zewnątrz nim żyjące i próbujące na niego oddziaływać, nie działali w próżni. Wpływało na nich wiele różnorodnych poglądów, w tym na życie organizacyjne w ogóle i na Kaszubach w szczególności. Mogli wykorzystywać to, co się działo gdzieś indziej, przyjmować bądź odrzucać spostrzeżenia innych. Byli też uważnie obserwowani, a ich działania były rozmaicie odbierane przez pozostałe środowiska, popierane lub negowane. Należy przypuszczać, że także GG nieprzypadkowo właśnie wówczas podjęła temat kaszubskich stowarzyszeń. Mogło to stanowić skrywaną reakcję na przygotowania do powołania konkretnych kaszubskich organizacji. Już bowiem dwa miesiące później, w numerze 116, ukazało się sprawozdanie z założenia 21 września 1907 roku w Kartuzach Kaszubskiego Towarzystwa Ludoznawczego – jednej z bardziej znaczących kaszubskich organizacji XX wieku. O tyle dzisiaj mniej wspomianej, bo mającej w dużej mierze charakter niemiecki, poddania jej naciskom nacjonalistów niemieckich, przegrania Niemiec w I wojnie światowej i o wiele znaczących, ponadczasowych sukcesów Młodokaszubów.

To pierwsze sprawozdanie było krótkie i miało charakter wyłącznie informacyjny. Ujmowało, że nowo powstała organizacja *będzie zbierać i ogłaszać drukiem to wszystko, co się odnosi do kultury ludu kaszubskiego*. Podano też w nim skład pierwszego zarządu towarzystwa: prezes – Fr. Lorentz, wiceprezes – radca szkolny Altmann, sekretarz – nauczyciel I. Gulgowski, jego zastępca – nauczyciel Drajewski, skarbnik (*kasjer*) – inspektor szkolny Palm, ławnicy – dr Bruski i landrat kościerski. W drugim sprawozdaniu (nr 142 z 1907 r.) nie skrywano już obaw o charakter tej organizacji. Donoszono, że wstąpili też do niej Polacy (m.in. jej członkiem był A. Majkowski), gdyż liczyli na to, iż będzie ona apolityczna. Jednak, jak przekazywano, poja-

wiły się przeciwstawne świadectwa. Na wniosek landrata kartuskiego do statutu wprowadzono komisję mającą kontrolować redaktora czasopisma towarzystwa, co zdaniem GG miało na celu sprawienie, *żeby do tego czasopisma nie dostało się nic takiego, co by mogło Kaszubom przypominać ich polskie pochodzenie i sławną swojską polską kulturę*. W skład tej komisji wszedł także landrat kościerski. Ponadto na zebraniu członków dopuszczono do wygłoszenia referatu ukazującego, że Kaszubi ze względów historycznych nie są Polakami.

Nie skrywał też zaniepokojenia A. Majkowski, a na jego wypowiedź należy zwrócić szczególną uwagę, bo w niej jest zawarte kolejne potwierdzenie tezy, że powstanie Kaszubskiego Towarzystwa Ludoznawczego przyczyniło się do założenia Towarzystwa Młodokaszubów. W numerze 139 z 1907 roku, po analizie niemieckiej prasy odnoszącej się do kartuskiej organizacji, Majkowski wyraził obawę, że ujętą w założeniach jej naukowość i bezstronność hakietyści będą wykorzystywać do „uszcześliwiania” Kaszubów kulturą pruską, która w całości wyprze rodzimą kulturę kaszubską. Z rozgoryczeniem wspominał, że założona i prowadzona przez niego *Družba* miała na celu pielęgnowanie kaszubskiej kultury, by w jej miejsce nie weszła szeroko pojęta niemczyzna. Oskarżenie tego przedsięwzięcia o separatyzm ze strony polskich rodaków doprowadziło do jego upadku, otwierając pole do działania stronie niemieckiej, która staje się jedynym rzecznikiem Kaszubów. Zagrożenie jest tym większe, jak pisał Majkowski, że Niemcy przeznaczą na to stowarzyszenie znaczne środki finansowe, których brakuje w polskim społeczeństwie. Przy okazji wyraził też zdziwienie, że znany mu i ceniony przez niego obiektywny badacz kaszubszczyzny F. Lorentz pozwala na wykorzystywanie swojego autorytetu do uzasadniania bezpodstawnej tezy, iż Kaszubi są Niemcami.

Uderz w stół, a nożyce się odezwą. Odezwał się i F. Lorentz. W artykule *Kaszubi są Słowianami* (nr 146 z 1907 r.) stanowczo zaprotestował wobec twierdzeń prasy niemieckiej, że jest zwolennikiem tezy, *iż Kaszubi ze stanowiska językowego są niemieckiego pochodzenia* [wytl. – B. B.], a więc takie oderwane od rzetelności badawczej poglądy również funkcjonowały w społeczności niemieckiej (i kaszubskiej?). Jednocześnie zaznaczył: *ja upatruję w Kaszubach Słowian i nic więcej*, na pewno zabezpieczając się tym stwierdzeniem przed próbą wykorzystania jego przekonania o słowiańskości Kaszubów z kolei przez polskich patriotów. Przy okazji też podzielił się z czytelnikami, co znamienne, trudnościami, z jakimi się spotkał, chcąc, by odpowiednie sprostowanie ukazało się również w czasopiśmie niemieckim.

Z punktu widzenia kaszubskich organizacji najciekawsze było wyjaśnienie F. Lorentza, dlaczego dopuścił na posiedzeniu Kaszubskiego Towarzystwa Ludoznawczego do wygłoszenia wykładu uzasadniającego nie-

mieckość Kaszubów, co oburzyło stronę polską. Przyznał, że sam nie zgadzał się z tezami kontrowersyjnego wystąpienia i sprzeciwiał się im w dyskusji, ale wynikały one wyłącznie z autentycznych przekonań ich autora, nie z jakichkolwiek innych pobudek, w tym politycznych, i dlatego nie mógł zakazać ich zaprezentowania. Złożył też wzbudzającą szacunek deklarację: *Dopóki ja będę członkiem Towarzystwa dla kaszubskiego ludoznawstwa, będzie takowe bez względu na polityczne prądy oddane wyłącznie nauce. Do współpracowników są nam wszyscy pożądanymi, Polacy czy Niemcy, czy do innej narodowości się zaliczający, członkowie bractwa dla kresów wschodnich [Hakaty – B. B.], czy „Straży” [wówczas czołowej polskiej organizacji przeprowadzającej polskie działania narodowe – B. B.], katolicy, ewangelicy czy żydzi.* W opinii J. Borzyszkowskiego przez pierwsze lata działalności zachowanie obiektywizmu, w miarę zgodnej współpracy pomiędzy Polakami a Niemcami w ramach Kaszubskiego Towarzystwa Ludoznawczego, rzeczywiście się udawało (J. Borzyszkowski, *Aleksander Majkowski (1876–1938). Biografia historyczna*, Gdańsk 2002, s. 247–250).

Tym bardziej zwraca uwagę fakt, że powstałe pięć lat później Towarzystwo Młodokaszubów, jak często podnosi się będące reakcją na kartuskie stowarzyszenie, miało wyłącznie kaszubsko-polski charakter. Ta różnica pomiędzy obiema ówczesnymi kaszubskimi organizacjami jest łatwo dostrzegalna i uderzająca. Pomijając tutaj ocenę, czy zamknięcie się młodokaszubów nie tylko na rdzennych Niemców i Kaszubów – Niemców, ale też na osoby uznające się wyłącznie za Kaszubów, było dobre czy złe, można podnieść, iż właściwie do tej pory brakuje refleksji o przyczynach i konsekwencjach tego stanu rzeczy. Na przykład intryguje rozstrzygnięcie potencjalnego dylematu, czy w ówczesnych realiach takie ograniczenie było jedynym ratunkiem Kaszubów przed germanizacją. Na pewno ta decyzja nie spowodowała, że młodokaszubi zyskali pełną akceptację, wsparcie strony polskiej jako jednego z dwóch silniejszych podmiotów ówczesnej rywalizacji narodowej na Kaszubach. Dotknęła ich ostra krytyka zarówno środowisk niemieckich, jak i polskich.

BOGUSŁAW BREZA

LISTY

Kaszubska poezja po białorusku

Ze szczerym zainteresowaniem i życzliwością obserwujemy patriotyczne wzmożenie w Białorusi i krzepnięcie narodowej kultury białoruskiej. Nie od rzeczy będzie więc przypomnieć, iż 40 lat temu w Mińsku ukazała się antologia poezji kaszubskiej w języku białoruskim. Było to znaczące wydarzenie dla literatury kaszubskiej, lecz równie ważne w dziejach kultury Białorusi.

Proces narodotwórczy w Białorusi trwał przez cały XX wiek i przebiegał z ogromnymi przeszkodami. Sowiecka władza na przemian wspierała bądź tłumiła i represjonowała niezależną działalność narodową. Pomimo sowieckiego nacisku i rusyfikacji, białoruski żywioł umacniał się, czego efektem było wyłonienie się elity intelektualnej, która stała się rozsądnikiem nowoczesnej świadomości narodowej.

Wielką rolę w tym dziele odegrała literatura.

Autorem antologii *Za daljagladam kraj Stalemay* jest zafascynowany Kaszubami pisarz, tłumacz, publicysta Aleś Trajanowski (ur. w 1925 r. w rejonie słuckim, zm. w 2005 r. w Mińsku). Książka zawiera przekłady wierszy 27 twórców w układzie chronologicznym, począwszy od Hieronima Derdowskiego, skończywszy na Marianie

Selinie. We wstępie tłumacz pokrótce przedstawił rozwój literatury kaszubskiej, na końcu zaś książki zamieścił noty biograficzne wszystkich autorów. We wstępie Aleś Trajanowski napisał:

Proponując czytelnikom niniejszą książkę mało znanej u nas poezji narodu kaszubskiego z bratniej Polski, mam nadzieję, że zostanie ona przyjęta z ciekawością. Równocześnie wyrażam szczerą wdzięczność kaszubskim przyjaciołom, a przede wszystkim poetom Alojzemu Nagłowi, Janowi Drzeżdżonowi, redaktorowi czasopisma Pomerania Wojciechowi Kiedrowskiemu i naukowemu współpracownikowi Instytutu Serbołu-

życkiego w Budziszynie doktorowi Frydowi Mieczko za ich pomoc w przygotowaniu tej książki.

Aleś Trajanowski, przyjaciel i ambasador Kaszubów w Białorusi, za swój dorobek twórczy w 1976 roku otrzymał Medal Stolema.

Kazimierz Ostrowski

KSIĄDZ PROFESOR WOJCIECH NECEL

Z NADMORSKICH KASZUBÓW

Z KSIĘDZEM PROFESOREM WOJCIECHEM NECLEM ROZMAWIA STANISŁAW JANKE.

Wiem, że ksiądz profesor pochodzi z Władysławowa, a tam przez parę dziesięcioleci tworzył i żył powieściopisarz Augustyn Necel, autor kilkunastu powieści o Kaszubach...

Augustyn Necel był moim bardzo bliskim krewnym. W języku kaszubskim nie mamy słowa „stryj” na określenie brata taty, posiłkujemy się słowem „wujek” na braci i taty, i mamy. Otóż Necel był moim wujem, bratem mojego taty. Tu jeszcze uzupełnię, że jego żona, Agnieszka, była siostrą mojej mamy. Nasze rodziny były zatem bardzo blisko związane. Łączyło i łączy nas wiele. Augustyn Necel był moim ojcem chrzestnym. W kilku jego książkach mam odręczną dedykację *Mojemu chrześniakowi*. Bardzo się z tego cieszę. Jak go zapamiętałem? Dokąd sięga moja pamięć, nie widzę go jako wykonującego zawód rybaka. Był nim wcześniej. Interesował się jednak rybołówstwem, przychodził do portu, czekał na powrót swoich synów z połowów, służył im radą i doświadczeniem, tak jak i innym rybakom. Wujek Augustyn był zainteresowany wszystkim, co

więzało się w jakiś sposób z życiem nadmorskich Kaszubów, z morzem, z rybaczeniem. Takiego go zapamiętałem. Pamiętam go jako zainteresowanego wszystkim i każdym. Pamiętam go jako wspaniałego gawędziarza, ale gawędziarza, który słuchał, który budził pamięć rozmówcy. Był to może jego sposób na zbieranie materiałów do kolejnych powieści. Miał dobrą pamięć. Wyczuwa się to w jego literaturze.

Ksiądz profesor jest Kaszubą. W jaki sposób docierała do księdza profesora świadomość kaszubska?

Moja rodzina była i jest po prostu rodziną kaszubską. Tylko taką ją pamiętam i z takiej jestem dumny. W moim domu rodzinnym, z dziada pradziada i dzisiaj, mówiło się i mówi po kaszubsku. Kulturowane są zwyczaje kaszubskie. Etos kaszubski – a więc pracowitość, odpowiedzialność, wytrwałość, solidarność, uczciwość, szacunek do morza, dyskretność, silne więzy rodzinne oraz wiara katolicka – kształtował i kształtuje oblicze

rodziny Neclów. Szkoda, że w programie szkoły średniej tak mało było miejsca dla kultury kaszubskiej. Jak jest dzisiaj, nie bardzo wiem. Mój tata rozczytywał się w książkach i opracowaniach dotyczących działań na morzu w czasie drugiej wojny światowej oraz działań wojennych na Kaszubach. Wokół tych dwóch tematów zgromadził sporą bibliotekę. Oprócz tego czytało się w domu Augustyna Necla i Jana Drzeżdżona, sięgano po *Pomeranię*. Z literatury kaszubskiej czytałem jeszcze – i czasami zaglądam i dziś – do *Žěcò i przëgòdów Remùsa* Aleksandra Majkowskiego. Mam zbiór poezji w języku kaszubskim lub polskim dotyczącej kultu Matki Boskiej Swarzewskiej, Królowej Polskiego Morza. To tak na szybko wskazane tytuły.

Interesuje mnie droga, jaką przeszedł Wojciech Necel do seminarium duchownego, nim został księdzem chrystusowcem, a potem naukowcem po studiach z prawa kanonicznego w Rzymie...

Dorastałem i wychowywałem się w cieniu władysławowskiego kościoła parafialnego Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny Królowej Wychodźstwa Polskiego i Świętego Wojciecha Biskupa i Męczennika, Apostoła Pomorza Wschodniego. Tematyka duszpasterstwa wśród polskich emigrantów i szerzej ich sytuacji ekonomicznej docierała do mnie przede wszystkim poprzez misjonarzy emigracyjnych, opowiadających o milionach Polaków na obczyźnie i o Polakach rozsianych po bezkresnej Syberii. Nicią tych opowieści był brak duszpasterzy i tęsknota za Polską. Dlatego wybór Towarzystwa Chrystusowego dla Polonii jako instytutu przygotowującego misjonarzy polonijnych był dla mnie czymś naturalnym. Jako chłopak chłonałem opowiadania o dalekiej Ameryce i Australii. To naprawdę pobudzało wyobraźnię i chęć „bycia tam”. Wcześniej były studia nawigacji w Wyższej Szkole Morskiej w Gdyni. One też rozbudzały marzenia o dalekich krajach i o możliwości spotkania tam Kaszubów, tak jak pisał Necel. Emigracja Kaszubów to jeden z jego tematów. Wyższe Seminarium Duchowne Towarzystwa Chrystusowego było i nadal jest dobrą szkołą duszpasterzy polonijnych. Dzisiaj mniej jest motywów emocjonalnych, więcej trudnych wyborów i decydowania się na samotność w Nowej Zelandii czy nawet w Niemczech. Studia prawa kanonicznego w Rzymie na Papieskim Uni-

wersytecie Gregoriańskim to w zasadzie decyzja moich przełożonych, księdza doktora Czesława Kamińskiego i księdza profesora Bogusława Nadolskiego. Ja w tamtym okresie bardziej byłem zainteresowany zagadnieniami filozoficzno-teologicznymi. Mówiąc szczerze, w momencie wyjazdu na studia, w czerwcu 1982 roku, nie bardzo sobie zdawałem sprawę z tego, jaka góra trudności przede mną stoi i co będę robił po studiach. Dzisiaj obu kapłanom jestem bardzo wdzięczny. Dzięki Bogu po czterech latach wróciłem do Polski z dyplomem doktora prawa kanonicznego. Tu czekało mnie wiele zadań. Czy byłem do nich przygotowany? Chyba nie, ale miałem pomoc i wsparcie we wspólnocie Towarzystwa Chrystusowego. Podjąłem się prowadzenia wykładów z prawa i zagadnień emigracyjnych w moim macierzystym seminarium. Pracowałem nad posoborowym prawem towarzystwa i doprowadziłem do zatwierdzenia naszych konstytucji przez Stolicę Apostolską. Doprowadziłem też do rozpoczęcia na szczeblu diecezjalnym procesu beatyfikacji Sługi Bożego kardynała Augusta Hlonda. Potem pracowałem kilka lat w duszpasterstwie – najpierw jako proboszcz parafii Świętej Katarzyny w Goleniowie na Pomorzu Zachodnim, a następnie przez dwa lata jako proboszcz parafii w Potulicach i równocześnie jako kapelan tamtejszego zakładu karnego. Pamiętać trzeba, że Potulice to miejsce, w którym krystalizowało się w latach trzydziestych XX wieku życie mojej macierzystej wspólnoty zakonnej. Początkami towarzystwa w Potulicach, działalnością księdza prymasa Augusta Hlonda, księdza Ignacego Posadzego i hrabiny Anieli Potulickiej jestem nadal bardzo zainteresowany. Cieszyłem się, że mogłem być w Potulicach proboszczem. I ostatni etap, jako pracownik naukowo-dydaktyczny na Wydziale Prawa Kanonicznego Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Obecnie jestem na tej uczelni koordynatorem sieci badań nad migracją. Moje zainteresowania naukowe i duszpasterskie lokuje w opracowywaniu i publikacji zagadnień związanych ze współczesnymi problemami uciekinierów i uchodźców.

Napisał książkę profesor trzy książki o kardynale Augustynie Hlondzie, który w dramatycznych i trudnych latach 1926–1948 był prymasem Polski...

Opracowań i publikacji książkowych o kardynale Hlondzie było trochę więcej. Zainteresowanie prawem Towarzystwa Chrystusowego, to zainteresowanie początkami tej wspólnoty. Tu nieuchronnie docierać trzeba do zamierzeń i myśli założyciela towarzystwa kardynała Hlonda, realizowanych przez księdza Posadzego. Trzeba docierać do tego, co działo się w Kościele i w Polsce po 1918 roku, do polskich emigrantów tak w Europie Zachodniej, jak i w Brazylii czy Australii, obu Amerykach. Stąd moje zainteresowanie tymi wielkimi postaciami Kościoła. Według mnie postać Augusta Hlonda jeszcze nie jest odkryta. Lata drugiej wojny światowej to swoista cezura jego działalności. Natrafiłem na *Acta Hlondiana* księdza Stanisława Kosińskiego, na notatki Hlonda. Bogactwo ich refleksji opracowałem w zbiorze *Z notatnika Kardynała Augusta Hlonda*. Jakże aktualny i pomocny w interpretacji historii jest jego zapis na temat sytuacji w Polsce we wrześniu 1939 roku:

Opuszczając Kraj – serce się krajało z bólu opuszczania go w tragicznej chwili – ale obowiązek powinien górować nad głosem serca i nad własnymi łzami. Szło się na rozłąkę długą, upokarzającą – ale na misję wielką, obowiązującą (...). Wiedzieliśmy, że opuszczamy „wszystko”, że wracając, nie znajdziemy nic z naszej fortuny – prócz skrwawionego łona Ojczyzny – tych lat 6 czy czas stracony?

Wystarczy również wspomnieć, czym dla Kościoła w Polsce był wybór kardynała Karola Wojtyły na papieża i jak je dwukrotnie skomentował kardynał Stefan Wyszyński podczas swoich kazań w Rzymie w październiku 1978 roku. Zdaniem kardynała Wyszyńskiego tak właśnie realizowało się zwycięstwo zapowiadane przez kardynała Hlonda.

W swoich książkach, opracowaniach naukowych ksiądz profesor zajmuje się problematyką prawa kanonicznego oraz kanoniczno-pastoralną współczesnego duszpasterstwa emigracyjnego...

W mojej działalności naukowej można zaobserwować pewien rozwój: od prawa instytutów życia konsekrowanego poprzez prawo do migracji i do posiadania ojczyzny aż po prawa uchodźców i wypędzonych. Tym ostatnim zajmuję się obecnie. Nie tyle w kontekście polskiej współczesnej emigracji, bo w moim przekonaniu takiej nie ma. Środowiska polonijne w trzecim i następnych pokoleniach ewoluują w kierunku mniej-

szości etnicznych, a Polacy poruszają się dzisiaj po Unii Europejskiej jako „obywatele Unii”, a nie emigranci polityczni czy ekonomiczni. Wciąż jest zapotrzebowanie na polskojęzycznego duszpasterza, nie ma jednak takiego dramatu jak w latach międzywojennych lub po drugiej wojnie światowej albo w okresie „Solidarności”. Współcześni Polacy decydujący się żyć poza Polską, w jakimś kraju UE lub w USA, lub w Kanadzie są w większości przygotowani do realizacji swoich marzeń. Mnie interesują bardziej współcześni imigranci przybywający do Europy, pukający i do naszych drzwi. Jak jesteśmy przygotowani do przyjęcia przybyszów? Uciekinierów, uchodźców, dzieci wojny? Jest to jakaś weryfikacja naszego katolicyzmu i etosu Solidarności. Czy jesteśmy przygotowani do budowania wielokulturowej społeczności, ale w oparciu o nauczanie papieża Franciszka? Do budowania interkulturowej społeczności Polski i Europy, i naszych kochanych Kaszub? Tożsamość kaszubska, z naszą historią, może być tu dużą pomocą. Wystarczy wspomnieć *Kamerdynera* Filipa Bajona.

Ksiądz profesor mieszka w Warszawie, ale chyba utrzymuje kontakt z kaszubską małą ojczyzną?

Z uwagi na zajęcia nie mogę zbyt często odwiedzać naszej małej kaszubskiej ojczyzny, ale absolutnie nie zrywam z nią żadnych więzów. Gdy mam wolny czas, to jadę do Władysławowa. Lubię spotkania z rodziną. Jest to centralny punkt każdego mojego pobytu w domu. Mój związek z kaszubszczyzną najlepiej obrazuje fakt, że obecnie opracowuję publikację *Nordowi Kaszëbi trzymają z Bógã. Parafia pod wezwaniem Wniebowzięcia Najświętszej Maryi Panny Królowej Wychodźstwa Polskiego i Świętego Wojciecha Biskupa i Męczennika we Władysławowie*. Wiele lat przygotowywałem się do niej, zbierałem materiały. Ona wyrasta właśnie z naszych rodzinnych spotkań, z potrzeby opowiedzenia parafialnej przeszłości nie tyle statystycznie, ile w formie świadectwa. Może tu jest miejsce, abym podziękował moim czterem braciom i dwóm siostrą za cierpliwe otwieranie kolejnych stron sagi naszej rodziny. Dziękuję również moim serdecznym przyjaciołom z Eschweiler w Niemczech, Ani, Iwonie i Andrzejowi von Bronkom, za wsparcie i inspirowane rozmowy kierowane troską o tożsamość Kaszub i o rozwój języka kaszubskiego.

KASZĘBKA

Z SZÊMÔŁDU W ZAKÒPÓNYM

Je wòrtné głąbszi uwòdźi to, że wiele sënów i córków kaszëbsczi zemi wëbiérò dëchòwny stón. Ósoblëwie przòdë tak bëło. Jedny òstelë nawetka biskùpama a przëdnikama katolëcczich pòspòlnotów. Do nówëższi czestnotë doszedł arcëbiskùp gnieźniënczi i primas Pòlsczi Henrik Mùsziënczi, co pòchòdzy z Kòscërcznë. Mò terò 87 lat.

Colemało ò biskùpach wiémë dosc tëli, kò w „Pòmëranii” tej-sej ò nich sã przëbòcziwò, chòc nót bë bëło co wicy napisac ò niedòwno wëswiãconëch dwóch rodowitëch Kaszëbach: ks. bp. dr. Zbigniewie Zeliënczim ze Gduńska a ks. bp. dr. Arkadiuszu Òkroju z Pelplëna. Ò nym òstatnym Kaszëbie bëło łoni dosc głosno, a ò bp. Zeliënczim – mni.

Ju wiele mni gòdónë je ò Kaszëbach, co szlë w swiat a bëlno słužã lëdzóm jakno przëdnicë pòspòlnotów. Taczë przikładë mómë w Krakòwie, dze òd lat przeòrà karmeliãnczégò zòkònu je o. Benedikt Belgràu spòd Swiònowa (pisòł jem ò nim w artiklu pt. *Strażnik papieskiego szkaplerza*, „Pòmërania”, nr 11, 2010, s. 17–19) a wieleletną pòdprzeòriszã norbertanków – s. Dorota Goldstrom, rodã z Żukòwa (ò ni mógł przeczëtac w slëdnym numrze pismiona).

Zòs dëcht czësto mało wiémë ò skrómnëch pasturzach winnicë Paënczi, chtërny słužã lëdzóm dalek pòza tatzëznã. Sã baro pòbòżny, robòcy a ceniony. Bëlnë wzorce gwës majã wëniosłë z rod-nëch chëczi.

Taczim przikładã je s. Dorota Wickò, chtërna sã ùrodza w Szëmòldze 2 czerwiëca 1931 rokù z òjca Józefa i matczì Martë (z dodomù Bùzòn). Na rëchcënach dosta miono Małgòrzata. W rodney

wšë rosła a sã ùcza robòtë i mòdlëtwë òd starszych, chtërny bëlë kròwcama. Mia dwóch przërodnëch bracy: Jana (ùr. 1923) i Francëszka (1926). Jan ùmarł w Rëmi w 1994 rokù, a Franc, z chtërnym bëła baro zżëtò, zdżinął na II swiatowi wòjnie. Nie chcòł jic do niemiecczégò wòjska, tej szedł do lasu. Co dali bëło, nie je wiedzec. Nicht nie wié, jak i dze zdżinął, ani dze leži pòchòwóny. Pò smiercë jich matczì òjc Józef sã drëdži ròz żenił. Małgòrzata bëła tej pierszò, a pò ni sã ùrodzëlë Sztëfòn, Stanisława, Stanisłòw, Èwa i Adóm. Òkróm zòkònicë leno Stanisłòw dožil ùstnëch lat. Òd 1967 rokù bëł òrganistã w sanktuarium Kròlewi Mòrza w Swòrzewie. Słužil tam jaž do smiercë 29 lëstopadnika 2016. Žił nym sanktuarium. Wiele ò nim wiedzòł i ròd sã tim dzelił z tësãcama pielgrzimów. W ten spòsòb miòł swój dzël w jegò rozslawienim.

Małgòrzata zaczãła ùczbã w Szëmòldze. Czej miała òsmë lat, wëbùchła wòjna. Tej wszëtkò szło ju pò niemieckù. Ròz doczuł sã szkòlny Miemc, co bëł z Warszawë, jak dzëwczãta gòdajã pò kaszëbskù. Chlapnãł Małgòszã lënijkã w rãkã i kòzòł napisac sto razy pò niemieckù: „Jò jem mòłò głupò Pòlka”. Pòtemù dzëwczã ju nie chcało jic do szkòlë, ale mëmka ji tòmacza, że mùszi jic, bò Miemcë jich wszëtczich weznã do lagru.

S. DOROTA WICKÒ. ÒDJ. Z ARCHIWÙM EP

Veni coronaber
Dorota Jubileusz
25 lat Profesji
M. Doroty od Dz. Jezus
25.3.1950 - 7.4.1975

J. d. 1975
Gromadka
Obława Zakonowa
P. Doroty
od Tricyletka Jezus
(p. Matrony Wickij)
w klambone
P. S. Karuclivauel. S. J.
w Sosnowcu
24.5.1975
Mama i ja
Marysia

PÒGRZÉB S. DOROTĚ. ÒDJ. Z ARCHIWÙM EP

Jinszą razą dzéwczã sã bawilo bütén. Wtim nêkól jeden chłop, co ùcêkól przed Miemcama. Złapól òd płotu jich kòło i dali na nim jachòł. Miemcë sã spitelë Małgòszë, dze òn szedł, a òna wskòza drëgą stronã, bez co ùreta mù żëcé. Pò jaczims czas nen chłop przëszedł i òddòł kòło. Z czasu wòjnë sostra Dorota rôd wspòmina szëmòłdzcégò probòszcza, ksãdza Józefa Chòdzyńszcégò, chtëren jã prosył, żebë sã za niego mòdlëc, bò wnet weznã gò Miemcë i zamòrdëją (tak téż sã stało).

Małgòrzata czãsto chòdzëła do kòscoła. Mòdlëtwë nauczã sã òd starszych. Wspòmina, jak ji tatki chòdzył w niedzielã pò pòłnim do kòscoła a dlugò sã mòdlił przed tabernakulum. Òna biwała tej na chùrze i zdrza na ojca a razã z nim sã mòdla. Nòbarzi òblubiła so òbròz sw. Terézë òd Dzeczuszka Jezës. Wierã tej rodzëło sã ji pòwòłanié...

Pò spòdleczny szkòle ùczëła sã wësziwkù ù sostrów szariteków we Wejrowie. Òne jã zachãcywałë, żebë do nich wstãpic. Òna równak chca òstac karmelitanã òd Dzeczuszka Jezës. Nie bëło równak dëtków, bë dzéwczã wëprawic do klòsztoru. Tej z pòmòcã przëszëła cotka, chtërný còrka, co mia sã ju zenic, òsta zabito pòd kùnc wòjnë. Òna wëpòsãza przinđnã klòsztornicã we wszëtkò, co miało bëc przeznaczone dlò ji còrczi.

Do Sosnowca Małgòszã òdwiozła ji mëmka. Tam òdbëła pòstulat, bë 24 strëmiannika miec òblòczëné, a 26 òczëkwia 1955 r. – wieczëstë slëbë. Trafila na placówkã do Czerny. Jaknoże bëła òd dzecka nauczono szëc i wëszëwac, bez to prawie przë ti robòce przez lata zjiscywa swòje pòwòłanié, służãc lëdzóm.

CZEJ MIALA ÒSMĚ
LAT, WĚBÙCHŁA
WÒJNA. TEJ
WSZĚTKÒ SZŁO JU
PÒ NIEMIECKÙ.

Pò czile latach trafila do Zakòpònégò. Tam twòrzëła sã nowò placówka. Òfiarodòwcama bùdinkù bëło małżeństwo doktorów medycynë, chtërnò miało sëna Krësztòfa z zespòłã Downa. Sostra Dorota zgòdzëła sã przëjac nad nim òpiekã. Òsta przëłożonã ti placówczy na wiele lat. Nym knòpã òpiekòwa sã jaż do jegò smiercë.

W klòsztorze wërózniwa sã wiòlgã gòrlëwòtã w mòdlëtwie, òsobliwë rózańcowi. Bëła wiedno pierszò w kaplëcë na renëch mòdlach. Jinszych zachãcywa do te samégò. Sostra Serafina Chmiel, jakò sã niã òpiekòwa pòd kùnc żëcégò, tak jã wspòminò:

Do kaplëcë w tã i nazòd szła wiedno z mòdlëtwã na lëpach. Mia òsobliwë nõbòżëństwo do Dzeczuszka Jezës. Co sztòt pòwtòrza: „Dlò Ce jò żëła całë żëcé, bò Ce jò nõbarzi kòcha”. Baro sã mòdlëła téż ò zgromadzenié, ò nowë pòwòłania i za swòjich blisczych z Kaszëbszi Zemì.

Pòd kùnc żëcégò òpòwiòda sostróm ò rodnëch Kaszëbach. Lubila spiewac kaszëbszci himn „Tam dze Wisła òd Krakòwa”, jaczi pò kãskù mia nauczono téż jinszë sostrë w Zakòpònym. Do dzys sostra Serafina znaje melodiã i mòże całë jegò dzële na pamiãc.

W lëstopadnikù 2015 rokù s. Dorota sã zwròca i złòmała nogã. Òd te czasu mia jiwer z chòdzenim. Jak mògła, wspiëra jesz mòdlëtwã swòj klòsztor a blisczych. Zaòpatronò swiãtima sakramëntama ùmarla 21 sëwnika 2019 rokù. Pòchòwòno òsta na parafialnym smãtòrzu w Zakòpònym przë szasëje Nowòtarszci. Na pògrzebie zagra Kaszëbce gòral-skò kapela.

EUGENIUSZ PRÉCKÒWSCZI

SZCZEPAN BĄGORSKI Z UCZNIAMI Z SIANOWA, 1921 R.

POLSKI NAUCZYCIEL

NA KASZUBACH

Szczepan (Stefan) Bągorski był pierwszym polskim nauczycielem w Sianowie koło Kartuz i jednym z pierwszych polskich nauczycieli na Kaszubach w czasach II Rzeczypospolitej Polskiej (w latach 1920–1925)¹.

W lutym 1920 roku po latach niewoli Pomorze Gdańskie zostało przejęte przez władze polskie. Ze względu na to, że jego prastara stolica Gdańsk została przemianowana na wolne miasto, stolicą województwa pomorskiego został Toruń, w którym mieściły się wszystkie urzędy wojewódzkie, w tym oświatowe i seminarium nauczycielskie.

Jednym z najbardziej palących problemów dla władz wojewódzkich i powiatowych stała się wówczas kwestia edukacji i wychowania dzieci i młodzieży, która przez lata była ogromnie zaniedbana przez pruskie władze oświatowe. Dochodził do tego jeszcze brak na Kaszubach polskiej kadry nauczycielskiej.

Aby temu zaradzić, władze – zgodnie z wytycznymi dekretu naczelnika państwa Józefa Piłsudskiego o powszechności nauczania z 7 lutego 1919 roku – kierowały do pracy w szkolnictwie na Kaszubach nauczycieli z głębi Polski, emigrantów i zdemobili-

SZCZEPAN BĄGORSKI

zowanych żołnierzy, którzy mieli przygotowanie pedagogiczne lub wcześniej pracowali w szkolnictwie.

Był wśród tych nauczycielskich pionierów Szczepan Bągorski (w akcie urodzenia widnieje prawidłowe imię Stefan, które przekształcono w czasie jego pobytu w Niemczech i nigdy nie sprostowano), który był nie tylko pierwszym polskim nauczycielem w Sianowie koło Kartuz, ale też jednym

z pierwszych polskich nauczycieli na Kaszubach w czasach II Rzeczypospolitej (jeśli nie pierwszym, ale brak opracowania dotyczącego dziejów polskiego szkolnictwa na Kaszubach w okresie międzywojennym). Był też teściem wybitnego pedagoga uczącego w szkołach w Staniszewie i Grzybnie oraz Gdyni – Leona Kąkole.

Szczepan Bągorski urodził się 14 grudnia 1864 roku w Siekówku w gminie Przemęt w Wielkopolsce jako syn Jana Nepomucena i Balbiny *de domo* Budzińskiej.

¹ Autor składa podziękowanie za informacje i fotografie prawnukowi Szczepana Bągorskiego Kazimierzowi Wierzbickiemu oraz Zdzisławowi Sokołowskiemu.

W SiekóWKu rodzina posiadała niewielkie gospodarstwo rolne. Niewątpliwie bieda i niedostatek powodowały, że rodzice ledwo mogli wyżywić siedmioro potomstwa, a Szczepan od dzieciństwa często niedomagał, co miało skutki w starszym wieku.

Wykształcenie podstawowe młody Szczepan zdobył w szkole podstawowej w Przemęcie, gdzie ze względu na swe zdolności edukacyjne został zauważony przez miejscowego proboszcza księdza Józefa Poszwińskiego pełniącego też funkcję lokalnego inspektora szkolnego. Tenże po ukończeniu szkoły przez Szczepana wysłał go do salezjańskiej szkoły w Valdocco w Piemontie pod Turynem we Włoszech, gdzie w latach 1877-1895 pobierał nauki dostosowawcze do samodzielnego życia, ucząc się przy tej sposobności płynnego posługiwania się językiem włoskim. Tu zetknął się z przyszłym kardynałem i prymasem Polski księdzem Augustem Hlondem. Niestety naukę i karierę przyszłego duchownego i wychowawcy młodzieży przerwała choroba, która zmusiła go latem 1895 roku do powrotu do rodzinnego domu w SiekóWKu.

W 1898 roku, będąc na lokalnym weselu jako druhna, poznał Mariannę Pauch z Sączkowa), która była druhną panny młodej. Widocznie między nimi zaiskrzyło, gdyż następnego dnia po weselu Szczepan przybył do jej rodzinnego domu i poprosił o jej rękę. Rodzice Marianny go jednak nie zaakceptowali, gdyż ich zdaniem był zbyt biedny. Jakiś czas później Szczepan i Marianna, będąca już w ciąży, nie zważając na rodzinę, udali się do kościoła, aby ogłosić zamiar zawarcia małżeństwa 15 lutego 1898 roku. W tej sytuacji teść Szczepana wygonił oboje z domu. Małżonkowie, nie mając innego wyjścia, wzorem wielu ówczesnych Polaków udali się za chlebem na emigrację do Günnigfeld w pobliżu Bochum w Westfalii. Tu dochowali się siedmiorga potomków; dwóch synów zmarło: Stefan na zapalenie płuc w wieku 18 lat i Józef po trzech dniach życia.

Szczepan podjął w Günnigfeld pracę w kopalni, aby zapewnić byt powiększającej się rodzinie.

Później rodzina kilkakrotnie się przeprowadzała, aby ostatecznie osiąść w Altenbochum, gdzie za zarobione w kopalniach pieniądze i spadek Marianny kupili kamienicę. Wykorzystując umiejętności pedagogiczne nabyte u salezjanów, Szczepan urządził w niej polską szkołę i powołał do życia Towarzystwo Gimnastyczne „Sokół”. Udzielał się też społecznie, między innymi w polskim chórze i Towarzystwie Polsko-Katolickim św. Józefa.

Po zakończeniu I wojny światowej i powstaniu niepodległej Polski Szczepan Bągorski podjął decyzję o przeprowadzce z żoną i czterema córkami (piąta pozostała w Niemczech, gdzie wyszła za mąż) w rodzinne strony do SiekóWKa. Po przyjeździe udał się do władz administracyjnych w Przemęcie w celu uzyskania polskich dokumentów, po czym pojechał do Poznania, aby poszukać pracy.

Ponieważ znał język włoski, zaproponowano mu pracę w konsulacie włoskim w Poznaniu, ale gdy oświadczył, że w Niemczech prowadził polską szkołę i ze względu na stan zdrowia chciałby pracować na Kaszubach, skierowano go do szkoły podstawowej w Sianowie.

Do sianowskiej zaniedbanej i opustoszałej szkoły przybył 10 maja 1920 roku, obejmując obowiązki kierownika po niemieckim nauczycielu Schmerbachu (zmarł po długiej i ciężkiej chorobie 23 września 1919 roku, przez co nauki nie prowadzono do 22 marca 1920 roku). Ze względu na święta nauka dla około 50 dzieci rozpoczęła się 14 maja. Szczepan swą pracę dokumentował rocznymi sprawozdaniami i zapisami w kronice szkolnej.

Szczepan Bągorski zmarł 19 grudnia 1925 roku na żołądkowe owrzodzenia, które doprowadziły do choroby nowotworowej, i chorobę płuc. Został pochowany na cmentarzu w Sianowie. Następca Szczepana Bągorskiego został, zaangażowany przez Urząd Gminy 8 stycznia 1926 roku, Alojzy Stoltman.

DARIUSZ DOLATOWSKI

SZCZEPAN BĄGORSKI Z ŻONĄ MARIANNĄ, 1898 R.

SZCZEPAN BĄGORSKI Z ŻONĄ MARIANNĄ I CÓRKAMI: ANDZIĄ, STASIĄ, FRANIĄ I MARCIĄ, SIANOWO, 1921 R.

KAMIENICA SZCZEPANA BĄGORSKIEGO W ALTENBOCHUM, 1913 R.

KONTAKTY POMORSKO-WĘGIERSKIE

NA PRZESTRZENI DZIEJÓW

POMORZE W ŚREDNIOWIECZNYCH KRONIKACH WĘGIERSKICH

Państwo węgierskie przez pięćset lat średniowiecza graniczyło z Polską. Oczywiście mowa o okresie, w którym oba państwa istniały jako ustabilizowane twory polityczne, a więc od przełomu X i XI wieku. Wiele zatem było okazji do wzajemnych kontaktów, a obustronne relacje układały się z reguły bardzo pozytywnie.

Wspólna granica była okazją nie tylko do kontaktów gospodarczych, ale także do wymiany myśli, poglądów, wiedzy. W kronikach węgierskich, szczególnie tych z późnego średniowiecza, odnaleźć możemy bardzo wiele informacji o Polsce i Polakach. Z reguły dziejopisarze notowali wiadomości ważne dla nich lub ich otoczenia, do którego kierowali swoje dzieła. Bardzo rzadko pojawiały się natomiast informacje o ziemiach odległych, z którymi opisywany przez danego kronikarza naród nie miał zbyt wielu kontaktów. Jest to cecha nie tylko źródeł węgierskich czy polskich, ale wszystkich źródeł średniowiecznych.

Pomorze Wschodnie, mimo iż w sensie ideologicznym stanowiło w średniowieczu część Polski, leżało daleko od Węgier. Trudno więc spodziewać się szczegółowych opisów tej krainy w średniowiecznych dziełach węgierskich. Nie oznacza to jednak, że wzmianek takich nie ma w ogóle. Co wiedzieli i co pisali o Pomorzu średniowieczni węgierscy kronikarze? Uważam, że warto przyrzeć się temu nieco egzotycznemu zagadnieniu.

Mamy w zasadzie tylko jedną konkretną wzmiankę o Pomorzu. Pojawiła się w źródłach w związku z trzema węgierskimi książętami – Andrzejem, Bělą i Levente – którzy brali udział w toczących się w XI wieku walkach polsko-pomorskich. Dwaj pierwsi zostali później królami, więc ich biografia interesowała dziejopisarzy węgierskich. Walki te również są bardzo ciekawym motywem i warto poświęcić im osobny artykuł. W tym miejscu skupię się na tym, czego ze źródeł węgierskich możemy dowiedzieć się o Pomorzu.

Węgier czytający swoje kroniki niestety nie dowiędzie się z lektury tych dzieł, gdzie owo Pomorze się znajdowało, gdyż wymieniona została tylko nazwa *Pomorania*. Możemy przypuszczać, że raczej nie była to wiedza powszechna, niemniej jednak żadne dzieło nie precyzuje lokalizacji tej krainy. Widocznie nie było to nikomu potrzebne. Ważne były wydarzenia, które miały tam miejsce. Tam bowiem toczyły się walki wspomnianych książąt, a w zasadzie uwypuklona została rola jednego z nich – Béli.

O samym Pomorzu natomiast nie dowiadujemy się zbyt wiele. Traktowane jest ono jako państwo mające własnego księcia i zależne od Polski, ponieważ Pomorzanie musieli płacić książętom polskim trybut. Zależność ta nie była jednak zbyt silna, gdyż przymusowa danina była najłżejszą formą zależności prawnej, rzadko posiadającą jakies realne skutki. Z reguły nie wiązały się z nią żadne inne zobowiązania. Podkreślone zostało przez wszystkich kronikarzy pogaństwo mieszkańców tego regionu (łac. *Pomoranis paganis* – pogańscy Pomorzanie). Przyczyną konfliktu była natomiast odmowa uiszczenia trybutu, co spowodowało reakcję księcia Mieszka i wybuch wojny. Konflikt rozwiązano za pomocą pojedynku, po stronie polskiej wziął w nim udział właśnie węgierski książę. Wódz Pomorzan padł martwy, co przywróciło dotychczasową sytuację, a więc zależność Pomorza od Polski.

W ten sposób wydarzenia te przedstawiają wszystkie źródła, a więc napisana ok. 1282–1285 roku Kronika Hunów i Węgrów Szymona z Kézy

(węg. Kézai Simon), tzw. *Kompilacja kronikarska* z drugiej połowy XIV wieku, jak również dzieła późnośredniowieczne z XV stulecia. Informacje o Pomorzu są niezwykle skromne, ale już sam fakt, że się w ogóle pojawiły w dziełach tak od tego obszaru odległych, możemy uważać za ciekawostkę. Fragment ten jest ważny z perspektywy badań nad relacjami polsko-pomorskimi, ponieważ pozwala na potwierdzenie kilku informacji naszego pierwszego kronikarza, Anonima zwanego Gallem. Władcą Polski, który toczył boje z nadmorskim ludem, był według źródeł Mieszko, a więc zapewne chodziło o Mieszka II. Zamieniając jednak imię Mieszko na Kazimierz Odnowiciel i ograniczając nieco otoczkę związaną z bohaterskim pojedynkiem, zyskujemy potwierdzenie toczących się walk o zwierzchnictwo polskie nad Pomorzem Wschodnim. Wzmiankowany w źródłach książę/król Mieszko prawdopodobnie nie prowadził walk

z Pomorzanami, a chronologia wydarzeń sugeruje raczej, że książęta węgierscy przebywali w Polsce za czasów Kazimierza Odnowiciela.

Podsumowując: treść kronik węgierskich dotyczących Pomorza, mimo iż niezwykle skromna, jest bardzo ważna. Odległy od Węgier obszar leżący nad Bałtykiem nie interesował zbyt wiele kronikarzy, niemniej jednak wiedzieli oni, że w połowie XI wieku było to terytorium w pewnym stopniu niezależne od państwa Piastów, płacące trybut Polsce, na którym chrześcijaństwo nie zapaściło jeszcze korzeni. Jest to zatem egzotyczny, ale ciekawy epizod. Niestety ze względu na sporą odległość jest to jedynie incydent. W okresie nowożytnym Pomorze Gdańskie stało się obszarem znacznie lepiej znanym i bardziej interesującym Węgrów. W średniowieczu znajdowało się ono jednak zbyt „daleko”.

ADAM LUBOCKI

OPowieści rycerskie – książę węgierski Béla na Pomorzu w XI wieku

W artykule *Pomorze w średniowiecznych kronikach węgierskich* nawiązałem do źródeł wspominających o walkach trzech książąt węgierskich na Pomorzu. Wątek ten, mimo iż nie wzbogaca zbyt wiele naszej wiedzy o średniowiecznym Pomorzu, jest bardzo ciekawy. Ten dość ogólny artykuł stanowił wprowadzenie do bliższej charakterystyki jednego z tych książąt. Spośród trzech braci – Andrzeja, Béla i Levente – to ten drugi najbardziej wsławił się podczas pomorskiej wyprawy wojennej Kazimierza Odnowiciela. Jemu i jego obecności na Pomorzu poświęcony będzie niniejszy artykuł.

Béla i jego dwaj bracia byli krewnymi króla węgierskiego Stefana I Świętego (997–1038). Po nieudanym zamachu ich ojca Wazula na życie króla musieli uciekać z kraju i schronili się w Czechach, gdzie spędzili kilka lat. Po pewnym czasie opuścili Czechy i zostali przyjaźnie przyjęci przez księcia polskiego. Źródła wskazują na Mieszka, ale – jak już wspominałem w przywołanym artykule – chodziło raczej o jego syna Kazimierza. Powód tej pomyłki kronikarzy wyjaśnię pod koniec artykułu. Życie wygnanych członków dynastii średniowiecznych na pewno nie należało do łatwych. Z reguły szukali oni pomocy w odzyskaniu lub przejęciu władzy w swojej ojczyźnie. Opisywani przeze mnie Arpadowie (czyli książęta węgierscy) przed ucieczką nie rządili krajem, ale ze względu na przynależność do dynastii mieli do tego prawo. Prawdopodobnie posiadali niewielką dzielnicę i byli całkowicie zależni od króla. Pobyt na dworach innych władców miał zatem na celu przekonanie monarchów do udzielenia pomocy wygnańcom.

Nie wiadomo dokładnie, kiedy książęta przybyli do Polski. Źródła podają, że miało to miejsce

w czasach Mieszka II, a więc w grę wchodzi lata 1025–1034. Mieszko w 1031 roku musiał uciekać z kraju, a władzę przejął jego brat Bezprym, zatem prawdopodobnie wygnańców węgierskich wówczas jeszcze nie było. Poza tym zamach ich ojca na króla Stefana miał miejsce dopiero po śmierci królewicza Emeryka, czyli po 1031 roku. W związku z tym większość badaczy uważa, że przybyli oni dopiero w czasach Kazimierza Odnowiciela (1034–1058), na początku lat czterdziestych XI stulecia. Wskazuje na to również kilka innych przesłanek, które wykraczają poza ramy niniejszego artykułu.

W czasie, gdy przebywali w Polsce, wydarzyły się opisywane przez kroniki węgierskie wypadki, a więc pogańscy Pomorzanie odmówili płacenia Polakom trybutu, co spowodowało wyprawę wojenną Kazimierza na Pomorze. O walkach polsko-pomorskich w tym czasie wspomina także nasz pierwszy kronikarz – Anonim zwany Gallem. Szymon z Kéza (węg. Kézai Simon) piszący pod koniec XIII wieku tak opisał te wydarzenia: *Gdy zaś tak się te rzeczy działy, Andrzej, Béla i Levente*

przeszedłszy z Czech do Polski, zostali przyjaźnie przyjęci przez księcia Polaków Mieszka, gdzie po zwyciężeniu w pojedynku księcia Pomorzan, została Béla oddana córka Mieszka za żonę. A to Andrzej i Levente źle znosząc, by nie żyli na koszt jego imienia w Polsce, przeszli na Ruś.

Znacznie szerzej opisał to późniejszy kronikarz z XIV wieku, autor wielkiej kroniki węgierskiej, tzw. *Kompilacji kronikarskiej*. Korzystał on jednak ze znacznie starszych dzieł, wywodzących się być może nawet z początku XII wieku, zatem zdaniem węgierskich badaczy opowieść jego zasługuje na uznanie. Znacznie rozszerzony został w tym dziele – w porównaniu z wyżej zacytowanym – wątek pojedynku Béla z księciem pomorskim, jak również podanych zostało więcej szczegółów (m.in. pogaństwo Pomorzan i płacony przez nich Polakom trybut).

Z perspektywy Pomorza ważny jest fakt, że to właśnie za sprawą księcia węgierskiego, który pokonał w pojedynku księcia Pomorzan, region ten ponownie został uzależniony od Polski. Nie była to zbyt silna zależność, a jedynie pokazanie przez Piastów swojej dominacji. Czy jednak rzeczywistość pojedynków taki mógł mieć miejsce? W realiach XI wieku nie spotykamy się praktycznie z podobnymi sytuacjami. Rzadko kiedy losy całej armii czy państwa oddawano w ręce jednego człowieka i jego umiejętności walki. Przypomina to późnośredniowieczne pojedynki rycerskie, jednakże kultura rycerska nie tylko w Europie Środkowej, ale także Zachodniej w tym aspekcie dopiero się kształtowała. Nie jest to co prawda argument nakazujący odrzucić wiarygodność tego przekazu. Faktem jest, że Béla na tyle wślawił się w czasie wyprawy pomorskiej, że zyskał spore względy na polskim dworze i została mu oddana za żonę polska księżniczka. Była to prawdopodobnie nieznaną z imienia córką Mieszka II, siostrą Kazimierza Odnowiciela. Stąd zapewne pomyłka kronikarzy węgierskich, umieszczających te wydarzenia w czasach Mieszka II. Pamięć o ojcu księżniczki przetrwała, natomiast zapomniano, że stało się to za rządów jej brata. Mariaż ten potwierdził pośrednio Anonim Gall, który stwierdził, że Géza i Władysław (synowie Béla) wychowali się w Polsce i znali język polski, i *byli niejako Polakami*.

Wróćmy jednak do pojedynku, ponieważ bez względu na to, czy jest to późniejszy wymysł, czy też relacja rzeczywistych wydarzeń, epizod ten warto omówić szerzej. W *Kompilacji kronikarskiej* znalazła się informacja, że zgoda na pojedynek wynikała po negocjacjach przeprowadzonych przez

obie strony, ale inicjatywa wyszła ze strony Pomorzan. Piastowie, a więc książę Mieszko (czyli Kazimierz) i jego synowie wykazali się tchórzostwem i żaden z nich nie chciał stanąć w szranki z przeciwnikiem. Swoją drogą to dość ciekawa sytuacja, ponieważ Kazimierz kilka lat wcześniej, przebywając w Niemczech na dworze cesarza Konrada II, wślawił się podobno jakimiś bliżej nieokreślonymi rycerskimi czynami. W każdym razie Béla, jako pochodzący z królewskiego rodu, zgodził się wziąć udział w walce zamiast swojego gospodarza. Zwyciężył, a Pomorzanie zachowali się honorowo: dotrzyмали warunków wcześniejszej umowy i zapłacili należny trybut.

Zatem to właśnie węgierskiemu księciu Polacy zawdzięczali bezkrwawe zwycięstwo w sporze z plemionami pomorskimi. Nasz Anonim nie wspomina o podobnych wydarzeniach. Wzmiankuje jedynie o krwawych walkach z Pomorzanami, którzy wspierali zbuntowanego przeciwko polskiej władzy komesa Mieciaława zwanego też Masławem. Ale nie znaczy to rzecz jasna, że mowa tu o tych samych wydarzeniach. Być może spięć między Polską a nadmorskimi plemionami było w tym okresie więcej.

Béla przebywał w Polsce jeszcze kilka lat. W tym czasie jego dwaj bracia opuścili go i szukali pomocy na Rusi. Zapewne zazdrościli bratu sławy i wpływów, jakie zdobył na dworze Piastów. Ale to właśnie im – a nie czującym się dobrze w Polsce księciu – udało się zdobyć w 1046 roku władzę na Węgrzech, a najstarszy z braci Andrzej koronował się na króla. Levente zmarł niedługo potem, a Béla został wezwany przez starszego brata i mianowany następcą. W 1060 roku po konflikcie z bratem rzeczywistość została królem przy wydatnej pomocy wojsk polskich i to wydarzenie otworzyło pierwszy etap tego, co nazywamy często odwieczną przyjaźnią polsko-węgierską.

Jak już wspominałem, wydarzenia te miały miejsce prawdopodobnie we wschodniej części Pomorza, a Polacy byli stroną atakującą. Ciekawostką lingwistyczną może być fakt, że węgierskie imię Béla to skrócona wersja imienia Adalbert, pod którym znany jest w Europie Zachodniej Święty Wojciech (Adalbert było to jego imię z bierzmowania, które przyjęło się w niesłowiańskiej części świata katolickiego). Tak więc około pół wieku po Świętym Wojciechu na Pomorzu pojawił się kolejny Wojciech, tym razem jednak cel jego wizyty był zupełnie inny. Ale śladów po pierwszym Wojciechu już wówczas również nie było.

ADAM LUBOCKI

OBRAZ

Przeprowadzka nappełniała go przerażeniem. Jeszcze nigdy nie zmieniał adresu zamieszkania. Znał rekordistów, dla których taka rewolucja nie była żadną rewolucją ani nawet przewrotem pałacowym, ale ot, zwykłym zadaniem do wykonania, aby żyło się lepiej, wygodniej. Większość jego znajomych opisywała jednak przeprowadzkę jako kataklizm, długotrwały i wyczerpujący, kiedy to przez wiele dni i tygodni trzeba się było zmagać z materią żywą i nieożywioną, z oporem przedmiotów, nieprzewidywalnymi sytuacjami i takimiż ludźmi, począwszy od urzędników, a skończywszy na tragarzach. I jeszcze hydraulik, ewentualna ekipa remontowa i...

Wiele opowieści, wiele strachów, wiele trudu.

Dziesiątki czasochłonnych spraw dodatkowych, o których dotąd nie miało się żadnego pojęcia.

Nadszedł wreszcie moment, kiedy można było dotknąć ścian po raz ostatni. Ścian mieszkania, nie domu, w którym się wzrastało, w którym szczęście i nieszczęścia chodziły parami. W którym celebrowało się święta i w którym szybko mijały zwyczajne dni, raz słoneczne, raz deszczowe, najczęściej zaś takie, których się po prostu nie pamiętało.

Stamtąd wyruszało się w dzieciństwie z ojcem na ryby, na Orle, na pontonowe przejażdżki po Dobrem albo na grzyby pod Zamostne, gdzie była „ich działka”, czyli opuszczone gospodarstwo z fundamentami domu i zdziczałymi drzewami owocowymi, otoczone lasem i typowymi piaszczystymi kaszubskimi pagórkami. Niby tylko dwadzieścia kilka kilometrów od domu, ale już inny świat, Kaszuby leśne, jeziorne, piaszczyste, wiejskie, w których mieszkali ludzie mówiący inaczej niż wszyscy, których znał.

Jego żona miała za sobą wiele przeprowadzek, ale i ona była przejęta tą nagłą i chyba jednak niespodziewaną sytuacją. Myśleli o tym, chcieli się przeprowadzić, ale rynek mieszkaniowy był nieczuły na ich pragnienia.

Wreszcie jednak się udało.

Kilka większych sprzętów trzeba było zostawić. Nie mieściły się w koncepcji, nie pasowały do nowych wnętrz, a niektórych zwyczajnie od czasów dzieciństwa nie lubił, bo były niewygodne lub też w jakiś niewytłumaczalny sposób nieprzyjemne.

Tygodnie starań, dźwigania, kłopoty większe i mniejsze, wiadomo.

Nadszedł jednak moment, w którym pozostało już właściwie tylko ozdabianie ścian, przyklejanie magnesów z wakacji na wielki czarny okap w kuchni, zawieszanie firanek i układanie książek na półkach.

Spojrzał na obraz w starych pokrzywionych ramach, przemalowywanych Bóg wie ile razy, szorstkich, straszących sztucznym złotem ostatniej warstwy farby.

Obraz przedstawiał brzeg morski, zawsze kojarzący mu się z Orłowem, niewielką zatoczkę, piasek na brzegu, płyciznę nieregularnie i niepostrzeżenie przechodzącą w odkryte mielizny.

– Ten obraz mi się nie podoba – mówiła żona, nie bez odrobiny współczucia dla jego skłonności do honorowania rodzinnych pamiątek. – I zaraz ci powiem, dlaczego.

– Nie, nie, to jest arcydzieło marynistyczne o wyrażnych konotacjach postimpresjonistycznych. I te nawiązania do Mokwy – odpowiadał pół żartem, pół serio.

– Posłuchaj, nie mówię na zasadzie „nie, bo nie”. No spójrz na te łódki. Pamiętasz, jak rozmawialiśmy z profesjonalną malarką? Powiedziała, że brak perspektywy, brak głębi.

– Opinia jak opinia.

Sam jednak podejrzewał, że obraz prawdopodobnie jest dziełem amatora.

Tymczasem od najmłodszych lat wysłuchiwał, że obraz namalował znany marynista, może nie tak znany jak Mokwa, bo który marynista jest tak znany jak Mokwa, ale jednak. Że dziadkowie dostali pejzaż w prezencie z jakiejś bardzo ważnej okazji. Że stare rzeczy z definicji są cenne.

Walczył ze sobą. Walczył z nim obraz. Za odłożeniem arcydzieła marynizmu gdyńskiego do szafy na wieczne przechowanie przemawiała „wielkość” pomieszczeń w nowym domu i istnienie obrazów ładniejszych, namalowanych zapewne z większym talentem, czy po prostu takich, które kojarzyły się nowym gospodarzom z ich własną historią.

Przez pewien czas pejzaż nadmorski wisiał jednak obok innych elementów dekoracyjnych. Do czasu. Pojawił się w domu inny, wyjątkowy, który bezwarunkowo musiał zająć miejsce tamtego.

Rozumiał to. Konieczność dziejowa, determinizm uobecniony intymnym i jednostkowym przykładem domowej dekoracji.

Obraz powędrował do szafy.

Nie na zawsze. Już wcześniej żona wpadła na pomysł, żeby zanieść arcydzieło do ekspertyzy przy okazji pobytu w Gdyni.

Z Wejherowa do Gdyni jedzie się jedynie ponad pół godziny, ot, dwadzieścia kilometrów. Nie było jednak okazji. Minęły ze dwa miesiące. Obraz leżał sobie spokojnie w szafie, owinięty szarym papierem, nienarażony na zmiany temperatury i zgubne działanie promieni słonecznych.

Wreszcie jednak nadszedł dzień prawdy. Dzień sądu ostatecznego w mikroskali.

Wybierając się do Gdyni w związku z przyziemną kwestią zdrowotną, ledwie przypomnieli sobie o obrazie, milczącym, cierpliwym świadku historii, świadku bytowania w poprzednim mieszkaniu trzech pokoleń, z których dwa już przeminęły.

Na Świętojańskiej od dziesiątków lat mieścił się antykwariat. Właściwie był to nie tylko antykwariat, ale i galeria malarstwa oraz sklep z dziełami sztuki wykonanymi przez współczesnych artystów. Powstał jako konkurencja dla Desy i funkcjonował na podobnych zasadach.

Kiedyś prowadził go starszy, przygarbiony mężczyzna w archaicznych okularach z bardzo grubymi, zawsze brudnymi szklami, w marynarce w pepitkę i fularze szczelnie otulającym szyję.

Starszy pan zapewne przeszedł na emeryturę. Choć czy w tym fachu kiedykolwiek przechodziło się na emeryturę? Może umarł? Musiał być bardzo leciwy, pokolenia gdyńian pamiętały go od niepamiętnych czasów, a na pewno od połowy lat sześćdziesiątych.

Weszli do środka. Przekroczeniu progu towarzyszył dzwonek będący imitacją bicia londyńskiego Big Bena. Nowość. Kiedyś zainstalowany był jakiś inny sygnał, mniej charakterystyczny.

Za ladą siedziała korpulentna blondynka w okularach, odrobinę podobnych do tych, które kiedyś zdobiły nos starszego pana. Tyle że szkiełka chyba były czyste.

„Córka” – pomyślał i w tym samym momencie kobieta podniosła się. Była duża, naprawdę duża, znacznie wyższa od nich.

Stolemowego wzrostu i takiej postury niewiasta uśmiechnęła się łagodnie, odpowiedziała na powitanie i odruchowo zerknęła na obraz opakowany szarym papierem.

Już chciał otworzyć usta, lecz wyprzedziła go żona, słusznie uważając się za bardziej elokwentną. Musiał przyznać, że nie wartościowała, nie wyrażała własnej oceny morskiego pejzażu, nie sugerowała niczego stolemowej niewieście.

Przecież właśnie o to chodziło. Ekspertyza musiała być autorska. Niezależna od oczekiwań klientów.

– Muszą się państwo uzbroić w cierpliwość – usłyszeli, gdy kobieta już przyjrzała się obrazowi. – Widzą państwo, ojciec nie przychodzi do zakładu, nie te nogi, w ogóle sił mu brak, coraz słabszy, z tym że pamięć i wiedza jak dawniej. W domu sobie radzi, jest niemal samodzielny. Zakupy tylko ja, no i posprzątam co parę dni – bez żadnej zachęty zaczęła opowiadać obcym ludziom o ojcu. – Z pewnością on lepiej oceni obraz.

Z trudem udało im się opuścić gościnne wnętrza. Pomógł im fakt, że pojawił się nowy klient, którym kobieta musiała się zająć.

Po wyniki ekspertyzy mieli się zgłosić po upływie tygodnia.

Pora była wczesna, pogoda ładna.

Zaproponował, żeby poszli nad morze. Korciło go, żeby zobaczyć coś, co kojarzyło mu się z obrazem. Może chciał przekonać żonę, żeby innym okiem spojrzęła na pejzaż? Przecież i tak uwielbiała

morze i wybrzeże z ich posępną malowniczością, znacznie bardziej niż on, zakochany w górach.

Przystąpiła z ochotą. Zaproponowała, żeby pojechać do Orłowa. Właśnie!

Usiedli na ławeczce. Wiała bryza. Mewy piskliwie oznajmiały, że panują nad zatoką.

Wyobraził sobie malarza, jak siedzi na przenośnym składanym krzeselku, paletę trzyma w lewej dłoni, pędzel w prawej, przed sobą ma sztalugę i wpatruje się w ledwie zaczęty obraz. Co chwila zerka to na zatokę, to na brzeg, gdzie niemal rozlatuje się rybacka buda na narzędzia, a obok niej odpoczywają po połowie trzy niewielkie łódki. Przy jednej z nich stoją dwaj rybacy. Mówią szybko, może się sprzecają, nie można dosłyszeć treści rozmowy. Jedyne pojedyncze kaszubskie słowa.

Zakręciło się coś w powietrzu, zawirowało i z łysiejącego czoła artysty opadł ku tyłowi biały płócienny kapelusz, nieco fantazyjny i cokolwiek pretenzjonalny, a na pewno tak stary jak sam malarz.

„Mam wizję, to niebezpieczne” – pomyślał, lecz uśmiechnął się do wymyślanego marynisty.

– Coś się stało? – zaniepokoiła się żona, ponieważ rzadko uśmiechał się sam do siebie.

– Nie, nic, po prostu bujna wyobraźnia.

– A co sobie wyobraziłeś?

Zawahał się. Jeszcze zacznie go podejrzewać o sentymentalizm. Albo o chęć manipulowania jej emocjami. „Spójrz, jaki jestem biedny, tak bardzo chcę, żeby ten obraz wisiał w naszym domu”.

– No właśnie ten obraz. Znaczący, malarza, jak siedzi za sztalugami, tutaj, no wiesz, kilkadziesiąt lat temu i tworzy to nasze arcydzieło – przecież nie będzie niczego przed nią ukrywał, nie był dzieckiem. Od dość dawna.

Patrzyli teraz oboje na skrawek plaży, nieregularny, postrzępiony, oblewany falami, to spokojnymi, to znów agresywnie dopominającymi się o daninę w postaci ławic ziarenek piasku.

– A ty właściwie wiesz, jak to się stało, że twoi dziadkowie weszli w jego posiadanie?

– Nie. Zastanawiałem się nad tym, starałem się przypomnieć sobie, ale nie mogłem niczego wygrzebać z pamięci. Może po prostu nigdy nikt mi nie opowiedział?

– Dziwne, ja bym zapytała, skoro tyle lat to wisiało na ścianie.

Nie zapytał. Nie zapytał o wiele rzeczy. Nie zdążył, nie przyszło mu to do głowy. Pamiętał za to inne sytuacje, zdarzenia. Dziadek nieustannie zmieniał coś w domu. Zdejmował, zawieszał, przeprowadzał chaotyczne i doraźne remonty, po których wszystko wokół nadawało się do kolejnego remontu. Był wtedy z siebie bardzo zadowolony, uśmiechnięty od ucha do ucha.

I zupełnie nie rozumiał paniki panującej wokół, gdy tylko opanowywała go żądza zmian.

Wrócili do Wejherowa późnym wieczorem. Pierwsza noc w domu, gdzie nie było ani na ścianie, ani w szafie nadmorskiego pejzażu. Nie myślał jednak ani o nim, ani o rzeczoznawcy. Kwestie medyczne, które były najważniejszą przyczyną wyjazdu do Gdyni, natłok spraw koniecznych do załatwienia w dniu następnym, sensacyjny materiał telewizyjny o korupcji – wszystko to sprawiło, że obraz usunął się w cień.

Minął tydzień, potem drugi. Zapomnieli o terminie wizyty u rzeczoznawcy.

Po dwóch tygodniach i tak musieli jechać do Gdyni.

Myślał teraz o obrazie. Nie tylko w ten sposób, że wysłuchają opinii i zapakują, potem przywieżą do domu.

Nie, zależało mu, żeby obraz był dobry. Nie w tym znaczeniu, że wart jakiegoś tysiąca, przecież nie zamierzał go sprzedać, ale żeby okazał się po prostu dobrze, zręcznie namalowany, żeby stary antykwariusz powiedział o nim coś pozytywnego. Cokolwiek. Rzemiesło wystarczyło, nawet kosztem sztuki.

Od razu po wejściu do wnętrza pełnego starych mebli, obrazów i bibelotów ujrzał antykwariusza we własnej osobie. Siedział na niskim biedermeierskim krześle, tuż przy biurku zajęty przez laptop córki. Na biurku leżały też stosy dokumentów i segregatory.

Kobieta wstała na ich widok i posłała im promienny uśmiech. Antykwariusz skierował wzrok w stronę gości i przez chwilę zdawał się szukać czegoś w pamięci.

– Dzień dobry państwu – zaczęła niewiasta i od razu spojrzała na ojca. – Mówiłam państwu ostatnio, że tato rzadko tu bywa, a akurat dzisiaj...

– Chodzi o ten pejzaż marynistyczny – przerwał niezbyt grzecznie.

– A tak – odezwał się antykwariusz i na moment spuścił wzrok. – A czy ja mogę pana pamiętać, to znaczy, czy pan, pan bywał chyba kiedyś u nas, dość dawno temu?

– Ma pan doskonałą pamięć – ucieszył się i nieśmiało nadzieja wlała się w serce spragnione dobrych wiadomości. – Zwłaszcza że to było bardzo dawno temu.

– Tato ma pamięć niezwykłą, święta prawda. Jak słoń – potwierdziła uśmiechnięta córka.

– Mniejsza z tym – uciął antykwariusz, który nie lubił mówić o sobie, i zaraz spojrzał na latorośl. – Bądź tak dobra, Krystynko, i przynieś obraz, który należy do państwa.

Zapadła cisza. Tylko na moment, bo Krystynka poszła na zaplecze i za chwilę doszedł ich odgłos przestawianego krzesła i szelest grubego pakowego papieru.

Stała w drzwiach. Jej piersi niemal całkowicie zasłaniał obraz odwrócony przodem do widzów.

– Proszę, tato – ostrożnie wręczyła obraz ojcu.

– Otóż, moi państwo – antykwariusz wziął głębokimi oddech – z przykrością muszę stwierdzić, że pejzaż nie przedstawia szczególnej wartości artystycznej. Na Wybrzeżu, na północnych Kaszubach wielu było takich marynistów amatorów. Ot, są pewne przebłyski rzemiosła, można nawet założyć, że autor, pan Gawecki, o ile dobrze przeczytałem mało wyraźny podpis, uczęszczał na jakieś warsztaty malarskie, liczył, że pozwoli sobie na taki kolokwializm, nieco teorii dotyczącej perspektywy i pewnych podstaw, ale chyba szybko zaczął zapominać te nauki, może je przerwał albo też poszedł za głosem serca, pomijając kilka złotych zasad.

Gdyby spojrział teraz na siebie, zauważyłby, że usta zmieniły mu się w podkówkę, coraz bardziej wygiętą po bokach ku dołowi.

„Ma usta jak pysk łososia docierającego na tarło” – pomyślała żona, spoglądając na niego ukradkiem.

Spodziewał się takiego werdyktu, ona była go niemal pewna, a jednak usłyszeć wyrok na własne uszy, w dodatku ogłoszony przez fachowca z wielkim doświadczeniem, to coś zupełnie innego.

Powinien już odebrać pejzaż z rąk antykwariusza, choćby dlatego, żeby odciążyć starszego człowieka, jego kości pokryte suchą, pomarszczoną skórą. Nie mógł jednak wyciągnąć swoich młodych dłoni po obraz. Zupełnie jakby się obawiał, że wraz z pejzażem przyjmie też i zaakceptuje druzgocącą opinię.

W końcu wyręczyła go żona.

Antykwariusz kontynuował, choć mowa sprawiała mu kłopot. Często brał płytki oddech, kaszlał kilka razy.

Nie ma się czym przejmować. Ponad dziewięćdziesiąt pięć procent obrazów, które ludzie trzymają w domu, ma podobną wartość. Mowa oczywiście o domach z pewnymi pretensjami, gdzie występuje proporcjonalnie dużo starych przedmiotów – mebli, bibelotów, książek.

Bo na obrazach ludzie mniej się znają. Książka może mieć znaczącą treść albo piękną starą okładkę, a najlepiej jedno i drugie. Meble – to samo, niektóre nawet posiadają inkrustację, intarsję, Bóg wie, co jeszcze. A obraz? Czasami podoba się, bo ma bogatą ramę, zupełnie jak u tych fabrykantów w „Ziemi obiecanej”, albo przedstawia coś ładnego, albo znanego, albo bliską osobę, albo miejsce, które darzy się sentymentem i to w zupełności wystarczy. Kto tam się zajmuje jakąś perspektywą, jakimś niekonwencjonalnym ujęciem detali, jakimś światłocieniem.

– I dlatego spokojnie może pan powiesić pejzaż na swoje miejsce. Cieszyć się nim, drogi panie, cieszyć! – staruszek zakończył jak lekarz, który właśnie obwieścił rekonwalescentowi koniec procesu

leczenia i powiadomił, że zdrowie powróciło.

– Rozumiem, proszę pana – odparł cicho.

Są w życiu większe nieszczęścia. Wiedzieli oboje, że jeszcze kilka dni i kwestia obrazu przestanie zaprzęcać ich myśli.

Pozegnali się jak najuprzejmie, zapłaciwszy przedtem raczej symboliczną należność.

Pani Krystynka zachęciła, żeby częściej odwiedzali firmę. I żeby śledzili ich na Facebooku. Znak czasu. Może czegoś żal? Nie tylko obrazu.

Trzymał pod pachą prostokąt, przedmiot, tak przez chwilę o nim pomyślał, zapakowany w szary papier, inny niż ten, w którym go dostarczyli. I jakby inny obraz.

– Nie martw się – powiedziała żona. – Jeśli ma dla ciebie wartość sentymentalną, jakość wykonania nie ma znaczenia.

– Jakość wykonania – odburknął.

– No przecież nie chciałeś go sprzedać i zbić fortuny – zaśmiała się i zaraz się zreflektowała. Ten śmiech był niepotrzebny.

– A może? Skąd wiesz? Zresztą, to nie ma znaczenia. Świadomość, że posiada się w domu coś wartościowego, coś, co się liczy, jest przyjemna, nie uważasz?

– Tak, ale snobujesz trochę – znów chciało jej się śmiać.

– Snobizm to ostatnia cecha, którą można by mi przypisać – powiedział z przekonaniem.

Pomyśleli jednocześnie, że z tym niemal oświadczeniem nie do końca można się zgodzić.

Teraz zaśmiali się oboje. Z tym że w jego przypadku był to śmiech dość gorzki.

Obraz stał sobie cichutko w przedpokoju, oparty o ścianę, nikomu nie przeszkadzał i cierpliwie czekał na wyrok, na uwięzienie w ciemnej komórce, tuż obok papierowych ręczników, odkurzacza i kompletu zapasowych wieszaków.

Żeby dotrzeć do kartonu z akcesoriami pasmanteryjnymi, należało użyć niskiej, dwustopniowej drabinki.

Zrobił pierwszy krok, potem drugi i już miał na wysokości oczu półkę stanowiącą cel wspinaczki.

Lewą ręką chwycił dość duże pudełko z lakierowanego papieru, prawą sięgał po pasmanteryjne akcesoria.

Dłoń zaczyna drętwieć. Coś w środku ukłuło. Pudełko wyslizguje się z dłoni. Już ma spaść.

Traci równowagę.

Głowa uderza o metalowy stojak z butami.

Biała, śnieżnobiała płaszczyna. Nie, coś jeszcze. Lampa. Sufit? Tak, sufit.

Dlaczego to nie sufit w jego domu? Co się dzieje? Niczego nie pamięta.

– Proszę pani – słyszy obcy kobiecy głos. –

FOT. SŁAWOMIR LEWANDOWSKI

Otwiera oczy! Tak jak żeśmy przypuszczali. No to lecę po doktora. Słucham? Tak, za pół godziny. Doktor się ucieszy, to jego pierwszy taki poważny przypadek.

Chciał się zerwać lub co najmniej przerazić na leżąc. Tymczasem oczy zamknęły się nagle i znów zapadł w nieświadomość.

Mocne szarpnięcie dłonią. Lekarz o twarzy dziecka.

Rutynowe pytania. I informacja, że spadł w domu z drabiny, że śpiączka farmakologiczna, tomograf, wiadomo.

Nigdy nie interesował się medycyną, więc z trudem przyswajał rozmaite terminy, by już po chwili zapomnieć ich brzmienie.

Oczy znów zaczynają się kleić. Głowa trochę boli. I ręka. Prawa ręka jest usztywniona. Zaczyna swędzić. Pewnie z upływem godzin odczucie się nasili. Będzie się nasilać w kolejnych dniach. Na szczęście gips jest tylko na nadgarstku i przedramieniu.

Przypomnił sobie stojak na buty.

„Cud, że żyję” – pomyślał.

Stała w drzwiach. Z podkrążonymi oczami, ale jak zawsze elegancka i uśmiechnięta.

Rzadko kiedy w szpitalu można spotkać tak uśmiechniętego człowieka.

Siedzieli obok siebie, blisko. Właściwie ona siedziała na twardym drewnianym krześle, on leżał.

Już nie chciało mu się spać. Pragnął zachłannie chwytać życie.

– Przepraszam – powiedział wreszcie. – Niezdarą ze mnie.

– *Nihil novi sub sole* – podsumowała.

Chciał spojrzeć na nią z odrobiną wyrzutu, ale nie potrafił.

– Za dwa dni wyjdiesz. Z zagipsowaną ręką można żyć nie tylko w szpitalu. A, i mam dla ciebie dwie informacje. Jak się mówi w takich sytuacjach, dobrą i złą. Którą wolisz najpierw?

– W takich sytuacjach zawsze się odpowiada, że złą.

– Spadłeś na obraz.

Nie zrozumiał.

– Jaki obraz?

– Ten twój pejzaż. Marynistyczny detal, pocztówka z Kaszub.

– Niech jeszcze i to – szepnęła, ale obojętniej niż się spodziewała.

Na chwilę zapadła cisza.

– A ta dobra wiadomość?

Zanurzyła dłoń w torbie. Wyjęła z niej plastikową teczkę.

Teczka zawierała grubą, usztywnioną kartę. Fotografiię. Wziął ją w zdrową dłoń.

Dziewczynka w wieku czterech, pięciu lat. Biała sukienka. Jasne włosy, nie za krótkie, nie za długie. Z uśmiechem patrzy w obiektyw aparatu fotograficznego.

Za nią nieregularny brzeg morza z nijaką plażą, kilka rybackich łódek.

Jego matka.

Tak niewiele miał fotografii z jej dzieciństwa.

– Skąd się tam wzięło? – żona z rozbawieniem obserwuje jego minę. – Dziadek?

– Jasne, dziadek. Boże, on usztywnił zdjęciem mamy tył obrazu, żeby papier się nie przedziurawił pod palcami. Pamiętasz? Ten papier z tyłu był taki zwykły, cienki, wiedziałem, że jest coś pod spodem, ale myślałem, że kawałek kartonu.

Mówił dalej, a ona patrzyła na niego i nie słyszała słów. Zamyśliła się nad przeznaczeniem.

PIOTR SCHMANDT

Muzeum Gdańska

W poprzednim numerze *Pomeranii* zachęcałam do obejrzenia wystawy czasowej o Wolnym Mieście Gdańsku w Ratuszu Głównego Miasta przy ulicy Długiej. Dziś wracamy w to samo miejsce, by zobaczyć ekspozycję „Co daje muzeum? Co nadaje się do muzeum?”, przygotowaną z okazji jubileuszu 50-lecia Muzeum Gdańska.

Muzeum Gdańska to instytucja, na którą poza główną placówką składa się aż dziewięć oddziałów. Siedziba mieści się w Ratuszu Głównego Miasta przy ulicy Długiej. To tutaj w 1970 roku powstało Muzeum Historii Miasta Gdańska. Dziesięć lat później pierwszym oddziałem stała się Wartownia nr 1 na Westerplatte, a od lat 90. powstawały kolejne: Muzeum Nauki Gdańskiej na poddaszu kościoła św. Katarzyny, Dwór Artusa, Dom Uphagena, Muzeum Poczty Polskiej w Gdańsku, Muzeum Bursztynu, twierdza Wisłoujście, Galeria Palowa, Kuźnia Wodna.

🔑 Zaczęło się 150 lat temu

Pierwsze miejskie muzeum w Gdańsku powołano jednak do istnienia już w 1870 roku, było to Stadtmuseum. Mieściło się w budynkach dawnego klasztoru franciszkanów przy kościele św. Trójcy, gdzie od połowy XIX wieku swoją pracownię miał rzeźbiarz Rudolf Freitag (1805–1890). To dzięki jego staraniom po raz pierwszy udało się otworzyć placówkę dla zwiedzających w 1872 roku. Co wtedy nadawało się do muzeum? Podziwiać w nim można było przede wszystkim obrazy, ryciny i rysunki z kolekcji gdańszczanina Jacoba Kabruna (1759–1814). Prócz tego na ekspozycji znalazło się również miejsce dla dwóch tysięcy wypchanych ptaków! Niestety spora część zbiorów została zniszczona w 1945 roku. Po wojnie na miejscu dawnego Stadtmuseum powołano Muzeum Państwowe, później Pomorskie, a dziś mieści się tutaj Muzeum Narodowe.

🔑 Co daje muzeum?

Przekazuje wiedzę, edukuje, buduje tożsamość, ratuje od zapomnienia... A może dziś wizyta w muzeum to rozrywka? Statystyki pokazują, że Polacy jako ulubioną formę spędzania czasu wolnego zaraz po wyjściu do kina wskazują odwiedziny w muzeum! Wystawa w Ratuszu Głównego Miasta zachęca

odwiedzających do zastanowienia się nad rolą muzeów w dzisiejszym świecie oraz wartością tego, co one przechowują. Nietypowa ekspozycja sprawia, że prezentowane eksponaty musimy... podglądać. Możemy to robić z różnych stron, a przez słowa hasła (np. Prorocze, Ulotne, Wymarłe) prowokowani jesteśmy do zagłębiania tematu, obchodzenia gablot dookoła. Zaskakująca konwencja to ogromny atut tej wystawy. Cieszą wyjątkowe eksponaty, wybrane z 70 tysięcy, które zebrało do tej pory Muzeum Gdańska, ale również nowatorska forma ich prezentacji.

🔑 Co się nadaje do muzeum?

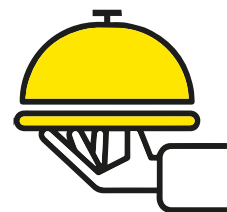
Wystawę promują plakaty z wielkim znakiem zapytania i... Myszka Miki. Wyraźne różowe uszy postaci z kreskówki dominują nad bursztynową częścią tej pracy plastycznej. Została ona wykonana w 2009 roku na konkurs POP AMBER towarzyszący targom Amberif. Praca gdyńskiej artystki Adrianny Lisowskiej „Amber Mickey” została doceniona przez międzynarodowe jury i otrzymała Nagrodę Bursztynową. Komisję zachwycała siła obrazu, sprawiająca, że zapomina się o materiałach, z których przedmiot został wykonany. „Amber Mickey” udowadnia, jak bardzo kieruje nami popkultura. W XXI wieku muzeum nie stroni od masowej kultury, a wręcz przeciwnie, czerpie z niej i otwiera dla niej swoje progi. Szukając odpowiedzi na pytanie, co się do muzeum nadaje, obok Myski Miki prezentowana jest pocztówka z sierpnia 1980 roku, niewielka karteczka z informacją o narodzinach Jana Uphagena, jajo „Fabergè- Millenium” i wiele innych. Ekspozycja mieści się tylko w jednej sali, warto jednak zarezerwować co najmniej godzinę, by dać sobie czas na odpowiedzenie na pytania, jakie wystawa stawia.

Uwaga – wystawa trwa tylko do 25 października 2020 roku!

MARTA SZAGŹDOWICZ

EINTOPF

CZYLI ZUPA W JACZI ŁĘŻKA STOJI

Wiejski dom oznacza wielkie możliwości dla ludzi miejskich. Jedną z nich jest biesiadowanie na łonie natury. Lubię to, więc często na tarasie przed domem lub na trawniku z widokiem na pobliskie jezioro urządzam takie biesiady. Tak było i tego lata. Odwiedziło nas wiele osób, między innymi Wojciech Wróbel, dobry przyjaciel mojej żony z okresu jej pracy w prokuraturze. Wszyscy troje mieszkamy w mieście, jednak nasz gość pochodzi z Kaszub, z rejonu Sierakowic, więc jego spostrzeżenia są dla mnie, który nigdy nie miałem adresu zameldowania poza Gdańskiem, bardzo ważne.

Od kilku lat spotykamy się z Wojtkiem w naszym domu na wsi w święto sierpniowe. W tym roku, by zapomnieć o epidemicznych ograniczeniach, pozwoliliśmy sobie na rozpustę. Na stół trafiły produkty, które miały przysporzyć endorfin biesiadnikom: boczek pieczony, rostbef z markowych krów hodowanych na Kaszubach, kark wieprzowy z rejonu Mirachowa. Powietrze przesyciły zniewalające aromaty przypraw. Atmosfera skłoniła naszego gościa do kulinarnej retrospekcji. Wojtek zamyślił się na dłuższą chwilę i powiedział, że z czasów swojego dzieciństwa zapamiętał takie Eintopf, że łyżka stała. I że zjadłby coś takiego raz jeszcze. Grom z jasnego nieba. Trzeba będzie o tym napisać, a na pewno coś takiego zrobić.

Czy masz w sobie poczucie kulinarnej swobody? Czy może jesteś sztywniakiem trzymającym się ugruntowanych zasad wynikających z lektury książek kulinarnych celebrytów? A może przeprowadziłeś w swoim życiu kulinarnym rewolucję i podążasz drogą wytyczaną przez pierwszą rewolucjonistkę RP? A może jesteś nieokiełznanym eksperymentatorem, odkrywcą, który uwielbia dania należące do ważnej kategorii „na winie”? „Co się nawinie” bowiem to podstawa gotowania dań *ad hoc*. Dań, które z racji fantazji, a może z racji pustych szafek tworzymy z tego, co wpadło nam w ręce. Arcyprykkładem takiej potrawy jest zupa na gwoździu z legendy o żołnierzu napoleońskim, który nie mogąc dostać nic do jedzenia, podnosi z ziemi zardzewiały gwoździe i zaczyna gotować... Właściwie co? Niby gwoździe w wodzie, ale literatura przekazuje, że żołnierz ugotował zupę. Zupę z tego, co udało mu się wyprosić u gospodyni, któ-

ra wcześniej twierdziła, że w domu nie ma nic do jedzenia.

Za początki Eintopfu można uznać, jak podpowiedział mi znawca kuchni pruskiej doktor Grzegorz Sobel z Uniwersytetu Wrocławskiego, dopiero połowę XIX wieku, kiedy to za sprawą Johanna Heinricha Grüneberga z Berlina zaprezentowano prefabrykowaną zupę grochową w postaci tabletek zawiniętych w pergamin. Rulon zwany *Erbsewurst* stał się przyczynkiem do stworzenia nowego systemu żywienia armii pruskiej. Żołnierze otrzymywali „kiełbasę” do tornistra, a na polu bitewnym potrzebowali już wyłącznie jednego garnka lub menażki, ognia i odrobiny wody.

Zdaniem Sobela określenie Eintopf zaczęło funkcjonować w literaturze kulinarnej w okresie wielkiej wojny, choć finalnie przyjęło się głównie w Bawarii i w Berlinie. W galopujących czasach rozwoju techniki, przed pierwszą wojną, danie jednogarnkowe było dowodem nowoczesności kuchni niemieckiej. Było łatwe w przygotowaniu, niewymagające wysiłku, bo dostępne były nowoczesne składniki: tabletki grochowe, pasty, kostki warzywne, które wystarczyło zmieszać z produktami z domowej spiżarni.

Danie, pewnie przez swą prostotę i szybkość przygotowania, stało się bardziej popularne w latach 20. ubiegłego wieku. Przyczynił się do tego kryzys, podczas którego publiczne kuchnie wydawały bezrobotnym potrawę robioną na zasadach, które dziś kojarzymy z Eintopfm.

Drugim momentem, w którym Eintopf stał się tematem publicznym, było wystąpienie nazistowskiego propagandy Josepha Goebbelsa, który ogłosił program zimowych obiadów w formie

eintopf. Raz w miesiącu każdy Niemiec miał spożywać danie, którego wartość nie przekroczyła 50 fenigów. Oszczędności należało przekazać na fundusz pomocy zimowej. Wszystko to działo się w latach 30. ubiegłego wieku i właśnie w tych latach, dokładnie w 1934 roku, w słowniku języka niemieckiego Dudena pojawiło się słowo eintopf.

Trudno powiedzieć, w jaki sposób słowo eintopf trafiło na Pomorze. Być może przynieśli je do rodzinnych domów Kaszubi walczący pod flagami cesarskimi, może doszło do asymilacji nazwy, która pojawiała się na bliskich przecież terenach niemieckich. Grzegorz Sobel sugeruje, że termin eintopf przyjęto na terenach Kaszub lub Wielkopolski, które po wojnie przeszły z rąk niemieckich w polskie. Nie zastanawiamy się już dłużej nad tym. Przyjmijmy, że – podobnie jak u sąsiadów za zachodnią granicą – istotą kaszubskiego ajntopu jest wielość składników. Starannie przygotowane produkty mają pływać w gęstym, esencjonalnym wywarze lub sosie, z tym że składników pływających ma być więcej niż składnika, w którym się nurzają. Danie takie ma dostarczyć sił potrzebnych szczególnie przy wykonywaniu ciężkiej pracy na świeżym powietrzu w chłodne pory roku.

Warto zwrócić uwagę na istotną różnicę: na Kaszubach lokalne płody ziemi, kasze i konserwowane na zimę mięso i tłuszcze stanowiły alternatywę dla prefabrykowanych półproduktów. Nie mniej ważne jest też to, czy ajntop wykonany na Kaszubach był w istocie bardzo gęstą zupą, czy daniem adekwatnym formą do tego, co stało się wzorcem eintopfu. Wydaje się, że raczej jest to ta druga forma.

Niezorientowani powiedzą, że eintopf to zwykła zupa „śmieciovka” pozwalająca na oczyszczenie spiżarni. Nic bardziej mylnego. Eintopf to pewna filozofia, to wręcz styl życia. Dlaczego?

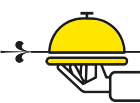

A dlatego, że dobrze zrobiony ajntop to nie breja przypominająca zlewki z kilku obiadów, ale breja przemyślana, breja, która ma karmić, breja, w której łyżka powinna stać. Karól Róda napisał, jak według niego ma wyglądać kaszubskie jedzenie: *Jô jem jak mój ôjc i môjji ópówie: na talerzu mùszi bëc sztëk miãsa/rëba z bùlwama i fest zòsu abò zupa w jaczi lëzka stoi. Klòscki, riz abò nudle to nie je jestkù dlò nas.*

Skąd moje zainteresowanie eintopfem? Ano stąd, że mamy jesień, a więc czas najlepszy na zamianę letnich chłodników i lekkich zup na zupy sycące, cięższe, dające energię ciału wychłodzonemu zimnymi wiatrami, których na północy o tej porze roku niemało. Jesień to idealny czas na jedzenie dań jednogarnkowych mniej lub bardziej zbliżonych do eintopfu.

Niezależnie od tego, czy ajntopy kaszubskie będą przypominać gulasze, czy też gęste, zawiesiste zupy, czy w składzie znajdzie się mięso, soczewica, jarzyny, pomidory, zielony groszek, kapusta, kartofle, pulpety, kawałki mięska – wszystkie mają wspólny mianownik, którym jest możliwość postawienia w daniu łyżki. Niemcy twierdzą, że klasycznym, wzorcowym wręcz eintopfem jest *pichelsteiner*, będący właściwie gulaszem z dodatkiem warzyw. To typowe bawarskie danie jest przyrządzane z różnego rodzaju mięs i warzyw. Dziś nikt nie jest w stanie powiedzieć, czy jego pierwszy talerz podano w mieście Regen, gdzie co roku w lipcu odbywa się Festiwal Pichelsteiner, czy może w konkurencyjnym Kerschbaum am Büchelstein.

Kaszubskie ajntopy są ciężkie, sycące i przede wszystkim wysoko energetyczne. Wywary będące bazą dania robiono – zależnie od pory roku i zasobności gospoda-

rzy – z mięsa surowego lub wędzonego, albo też z ryb, wędzonych lub nie. Każda wersja ajntopu charakteryzuje się dużą ilością dodatków: kartofli, grochu, warzyw czy kaszy. Często dodawano też sezonowe grzyby.

Wiele podróży po Kaszubach, ale w kartach restauracji i barów nie znalazłem dania, które określano by słowem eintopf lub ajntop. Są jednak restauracje, bary, gospody, które potrafią je przyrządzać znakomicie. Jednym z takich miejsc jest Gospoda u Szadego koło Borkowa. U Szadego podaje się wiele zup, które spełniają warunek stojącej łyżki. Wszystko za sprawą dużej ilości drobno posiepanych kartofli i jarzyn, kaszy, drobniotkiej zacierki, sezonowo grzybów. Dania są wzbogacone przewodnikiem mięsnym czy też rybnym, a całość zalana aromatycznym wywarem. Wiele razy próbowałem, nawet po ciężkiej pracy na działce, zjeść taką zupę i całe drugie danie, ale nie dawałem rady. Zupa, choć nienazwana ajntopem, okazywała się za każdym razem zbyt sycąca i choć na drugie wybierałem dania, które lubię, to jednak zabierałem ją ze sobą, bo treściwość (zapomniane słowo) samej zupy była tak wielka, że drugiego dania nie chciało się jeść.

Jestem gorącym zwolennikiem czynnego biesiadowania, więc często proponuję swoim gościom wspólne gotowanie. Wykorzystując fakt, że synoptycy zapowiadają ciepłą pogodę jeszcze w październiku, z przyjemnością zrobię ze swoimi gośćmi jakiś eintopf. Najprawdopodobniej będzie to danie według następującego przepisu:

- 300 gramów żeberek wraz z posiekanymi dwoma cebulami, zielem angielskim i listkiem laurowym ugotować w 1 litrze posolonej wody. Mięso oddzielić od kości, usunąć tłuste błony i pokroić na małe kawałki. Kilka średnich marchewek posiekać w drobną kostkę. Podobnie zrobić z 4-5 średnimi kartoflami. Warzywa wrzucić do połowy wywaru i gotować na małym ogniu wraz z rozdrobnionym mięsem. Do drugiej części wywaru dodać ćwierć kilo fasoli, która moczyła się przez noc, i gotować ją do miękkości, dbając jednak o to, by się nie rozsypywała. Kiedy fasola jest już miękka, układamy ją na talerz, delikatnie mieszając z warzywami i mięsem. Danie podlewamy niewielką ilością wywaru, jeżeli to niezbędne. Podajemy z kwaśną śmietaną i dużą ilością natki.

A może skuszę się na wersję, którą zasugerował mi Grzegorz Sobel? Bazuje ona na przepisie łączonym z Królewcem:

- Kilogram mącznych kartofli i pół kilograma kalarepy zalewamy dwiema szklankami bulionu warzywnego zmieszanego ze szklanką mleka. Gotujemy na wolnym ogniu do miękkości. W tym czasie z około 300 gramów mięsa mielonego formujemy zgrabne nieduże klopsy, które

wyrabiamy z bułką tartą i posiekanymi kaparami, doprawiamy do smaku. Ugotowane klopsy dodajemy do garnka z warzywami i gotujemy razem kilka minut, uważając, by warzywa nie zaczęły się rozpadać. Całość zaciągamy zasmażką na dwóch łyżkach mąki. Doprawiamy solą i pieprzem. Można skropić odrobiną soku z cytryny. Przy wydawaniu na stół danie obficie posypujemy siekaną pietruszką i szczypiorkiem z młodą cebulką.

A może będzie to przywołana również przez Grzegorza wersja eintopfu na śledziu?

- 500 g małych kartofli gotowanych w łupinach, 350 g marynowanych matiasów, 150 ml lekkiego białego wina wytrawnego, 50 ml octu winnego białego, 3 łyżki siekanego szczypioru z cebulką, łyżka siekanej natki pietruszki, sól, pieprz mielony, łyżka gorczycy ciemnej, łyżka cukru. Wstawiamy na ogień pół kilo małych bulw w łupinach. Gdy się gotują, przygotowujemy marynatę z kieliszka wina, kilku łyżek octu, kilku łyżek wody, gorczycy i cukru. Zalewę gotujemy przez kilka minut. Po zdjęciu z ognia doprawiamy do smaku solą i pieprzem i ewentualnie korygujemy ilość wina, octu lub wody. Tłustego matiasa kroimy w kawałki odpowiadające wielkością kartofelkom. Zdjęte z ognia kartofle przekładamy do głębokiej miski. Dodajemy śledzia i zalewamy zalewą. Zасыпуjemy całość posiekany szczypior z cebulką, zakrywamy i pozostawiamy w chłodnym miejscu do następnego dnia. Przed podaniem eintopf posypujemy świeżo posiekaną natką pietruszki.

Mam nadzieję, że będzie smacznie. Namawiam do własnych prób, dzielenia się doświadczeniami i przesyłania swoich spostrzeżeń na adres: poczta@jedzenienakaszubach.pl.

RAFAŁ NOWAKOWSKI

BRUNO SZPICA. ÓDJ. ZE ZBIÉRÓW FAMILII

ÒD ROKÙ GRAJE JU KASZÈBÓM W NIEBNY KRÔJNIE...

WSPÒMINK BRUNA SZPICÈ Z LÈZÈNA

Niedòwno, 22 séwnika minął pierszi rok òd smiercè Bruna Szpicè z Lèzèna (27.11.1934–22.09.2019). Bèł sènã Pòlòcha Bronisława i Kaszèbczi Martè z dodomù Socha. Człowiek òrkestra. Chòc robił za mònterà instalacje sanitarny a gazowi, za elektromechanika, slusòrza a kònservatora gminowèch wòdocągów – dèszã miòł pròwdzèwégò artistè. Przede wszètczim lèdowégò mùzykańta, ale mèt amatorszczégò aktora, lèterata i bèlnégò znajòrza kaszèbszczégò fòkloru.

Bèł achtniony na òglowòpòlszczi niwiznie w 1985 roku za widowiszcze „Gwiżdżów” a „Kaszèbszczé Pastorałczy”. Wèapartniony òbczas VIII edicje Turnieju gawèdziarzy Kaszub i Kociewia (Wiele 1985) za gòdkã „Spór rodzinny”. Dobiwòł mèt jakno lèterat – w 1997 roku dostòł nòdgradã na XII Ogólnopolskim Konkursie Literackim im. Mieczysława Stryjiewskiego za òpòwiòdanié „Nawiedzenie Matki Boskiej Częstochowskiej i luzińscy gburzy-rolnicy”, chtèrno napisòł dèbelt: pò kaszèbskù i pò pòlskù. Nòdgradzony téz w 1999 roku za òpròcowanié „Kaszubskich widowisk kolèdniczych”. Wielelatny ùczèstnik Kaszèbszczégò Brèmwzowaniégò w Gnièdzdzewie. Robił wiele dlò spòlèznè w Lèzènie: wespòlzakłòdòł lèzyńszczy part Kaszèbsko-Pòmòrszczégò Zrzeszeniégò, chtèrnémù prezesowòł w latach 1989–1995. Dzejòł téz w „Solidarnoscè”.

Bruno Szpica bèł drèchã młòdèch, chtèrnèch zachàcywòł do dzejaniégò bez swòjã mùzykã. Griwòł na brèmzè, harmòszce diatoniczny, a nawetka na bandonii – instrumèntach, na chtèrnèch dzysdnia graje ju mało chto. Wiele lat mùzykòwòł òbczas zèndzeniów Klubù Sztudérów Pomorania w Łaczińszczy Hèce. Młò-

di rozmielè achtnąc drèszbã ze Szpicã – zrobilè to midzè jinszima ùczniowie lèzyńszczégò gimnazjum, chtèrny przèznelè mù „Medal Ùsmièwkù”.

Jò z Wastã Brunã miòł leznosc spòtkac sã tej-sej, ju pòd kùnc jegò zècégò. Pòznòł jem gò jakno baro zècznégò, szpòrtownégò, mądregò czlowieka, chtèren gòdòł òd serca ò tim, co mù w sercu grało... Ùdbòł jem so ròz nawiedzèc Wastã Bruna w chèczach w gòdnikù 2018 roku a nagracc czile jegò wspòminków, chtèrnyma ròd w tã pierszã roczèznã smiercè chcã sã hewò tu pòdzelèc z czètińcama „Pòmèranii”.

BRUNO SZPICA BÈŁ DRÈCHã
MŁODÈCH, CHTÈRNÈCH
ZACHÀCYWÒŁ DO DZEJANIÉGÒ
BEZ SWÒJã MÙZYKã.

Mùzykańt òd knòpa jaż pò sòm kùnc

Pamiàtóm nen dzén baro dobrze. Błádzyl jem kòl kòscoła sw. Wawrzinca w Lèzènie – ni mògl jem trafic na plac. Zazwònił jem do Wastè Bruna. Òn mie rzekł prosto: *To je ta chècz, dze wisy kaszèbskò fana!* Dòlèbòg! Òkróm fanè ùzdrzòł jem na piàknym zabètkòwym bùdinkù wèmalowóné bùten na scanie elemeńtè kaszèbszczégò wèsziwkù. Przed chèczama stojòł smiejący sã fùl gãbã Wasta Bruno. Przèwitòł mie kòl swòjì fòrtè, jak na gòspòdòrza sztèmòwało. Czej mè

wleżlë do chëczów, pò pòczestowanim kawą a kùchą – w rëch szła harmòszka diatonicznò! Zarò pò ni bandonia, a późni nawetka brëmza! Lëżyńszci mùzykańt pòwiòdł mie, że òd kòl 30 lat chòrzëje na astmã i mò jiwřë z nabieranim lëftu. Nimò to rozmiòł jesz kapitalno grac råkama na harmòszce i w tim samym czasie lëpama brëmzowac (bez ùżëcëgò råków, instrumënt zawieszony bël cenczim pòwròzkã na ùszech)! Pò pòwitalnym kòncerce (ùczul jem m.jin.: kòlådã „Jezë, òstaw szopã”, marsz „Wien bleibt Wien” i frantówkã „Pòczekòj dzëweczko” – tj „Òd błotka do błotka...”), przëszedł czas na wspòminczi. Wasta Bruno tak mie pòwiòdł:

Tata gròł na harmònice (diatonik na knq̄pë). Òn miòł takã dwarëgòwã, jò tu móm trzërëgòwã. Ale òn gròł tak pòjedinczno, na jedny rëdze. Późni wùja Jan na przëjãcë mie pòdarowòł brëmzã. Na ti brëmzë jò sã zarò nauczył. Sóm, bez szkòłë.

Tej ròz pò wòjnie przëjachelë Ruscë. Pòtrëkùs miòł harmònikã. Dwùch Rusków sã ò niã szarpało. Òni ji miech bez tã biòtkã rozerwelë na pól. Tej òni jã szmërgnãlë... a jò jã wzał. Późni jò jã zlëmil – bò tata miòł lim, òn bël stolòrz – i tej jò so zaczął ùczëc grac. Jò gròł nòprzód na ti jedny rëdze. Ale późni ròz jò bël na mùzyce w Gniewòwie. Tam stòri Dopka gròł na ti zabawie. Òn rozmiòł na wszëtzcich rëgach grac. Òn mie kask pòkòzòł i tej jò to doma szukòł. I tak jò sã nauczył sóm, mie nicht nie ùczil.

Jak jò jezdzył pò Pòlsce za Gierka, më tedë wëstòwiëlë szpëtòczel „Hanka sã żeni” z lëżyńszcim tãatrã. Taczi jeden redaktòr bël z nama wiedno mët. Òn tam pisòł artiklë do „Przeglądu Wsi”.

Òn sã mie pitò: „Co Pan ma za instrument? Jak Pan na tym gra? Gra Pan z nut?” A jò mù rzekł, że jò grajã na wszëtzcich nótach: Na kaszëbszczich, pòlszczich, niemieczzich, radzeczczich – a nótë sã doch jedne a te same. Òn sã tej pitò: „A kto Pana nauczył tego wszystkiego?” Jò mù na to: „Kò przë krowach pasënim jò sã nauczył, jò”.

Przòdë mùzyka to bëła mùzyka! Jak jò miòł wieselë, mùzykańcë òb całã drogã grełë. Wëskòczëlë z karëtë kòl kòscoła. Kòl mùru zagrelë colemało: „Kto sië w opiekë” abò „Do twej dążym kaplicy”. A jak młodi bëłë zdòny, tej òni marsze grełë – całã drogã. Takò bëła móda. A terò? Terò – bò jò mieszkóm kòl kòscoła i wszëtko widzã – przëjadã czasã na tëch wiòldzich motòrach. Trzòskù narobiã, jakbë to jaczis fligeralarm bël, szmërgajã do górë papiòrë, strzëlajã, wrzeszczã – a tuwò doch je smãtòrz stòri w tim placu!

Gwiżdze z grëpã smiëchù

Jednym z dzëlów kaszëbszczi kùlturë, jaczim intereserowòł sã a zajmòł Bruno Szpica dosc mòcno, bëła òbrzãdowòsc Gwiòzdków a Gwiżdżów, chtërne kaszëbszczi animatòr z Lëżëna wspòminal hewò tak:

Na swiãta przòdë chòdzëlë gwiòzdziczi ze szopkã. A w Sylwestra chòdzëlë gwiżdze. Nòprzód wchòdòł ko-

mendańt. Ten sã pitòł: „Chceta wa òbezdrzec kaszëbszczich gwiżdżów w stòrim rokù?”. Òni chòdzëlë przed Sylwestrã i w Sylwestra. Kòzdi jich wpùscyl. Tedë òni zacząłë tuńcowac. Bël bòcòn, co szczipòł dzëwczãta sznoblã, bël diòbël, co miòł widlë – òn skòkòł i ògòn swòj sprãzinowòł, bël niedzwiedz, bëła smierc z kòsq, kòmendańt czuwòł nad pòrzãdkã, a tej włòzł kòminiòrz – z dròbkã, z miotłã. Czej lëdze tuńcowelë, tej kòminiòrz z blata pòpiòł wëgarinòł. Tedë w kùchnie bëło naswinionë. Czasã, jak gwiżdze bëłë barzi nipòcë jak wiedno, tej bëłë jinszë wice. Bramë òd plotu wëstòwiëlë, a nawetka kòmin pòtrafilë zasztopac. Dzysdnia to bë bëło niekùlturalnë, bò lëdze muszelëbë ti pòrtë szëcac.

Jò téz chòdzyl i mùzykòwòł. Jò miòł harmònikã i z mùzykã më wchòdelë. Jò pamiãtóm jesz za Ruska, jak wiedno kòl gwiòzdków më mielë gwiòzdzã zrobionë, co sã krãca – takò zlotò. Më spiëwelë tã piesniã „Dzisiaj w Betlejem”. I tam doch je wëjimk „I Józef stary, i Józef stary – on je pielëgnuje”. A ti Ruscë zrozmielë „I Józef Stalin”. I òni nama rzeklë: „Haraszo, haraszo” [bëlno, bëlno], ale ta gwiòzdzã miała bë jesz bëc „krasnaja” [czërwnò]. Taczi to bël wic. Më sã smielë, a ti Ruscë za to nama delë cëkru. Tej më ten cëczer późni na panewce pieklë, to sã taczë brunë zrobiò i to dało taczë twardë bómczci. Tak to bëło...

Jò téz chòdzyl i mùzykòwòł. Jò miòł harmònikã i z mùzykã më wchòdelë. Jò pamiãtóm jesz za Ruska, jak wiedno kòl gwiòzdków më mielë gwiòzdzã zrobionë, co sã krãca – takò zlotò. Më spiëwelë tã piesniã „Dzisiaj w Betlejem”. I tam doch je wëjimk „I Józef stary, i Józef stary – on je pielëgnuje”. A ti Ruscë zrozmielë „I Józef Stalin”. I òni nama rzeklë: „Haraszo, haraszo” [bëlno, bëlno], ale ta gwiòzdzã miała bë jesz bëc „krasnaja” [czërwnò]. Taczi to bël wic. Më sã smielë, a ti Ruscë za to nama delë cëkru. Tej më ten cëczer późni na panewce pieklë, to sã taczë brunë zrobiò i to dało taczë twardë bómczci. Tak to bëło...

Sylwester przòdë, a dzys

Przòdë doma lëdze spãdzzywëlë tegò Sylwestra. Ale kòzdi czekòł do ti dwanòsti. Tu w Lëżënie òrganista ò dwanòsti – jò mù szedł pòmòc wiedno, to bël Szostakòwsczi (późni òn bël w Gdinie, przed nim bël Lorek) – zwònama zwònił w kòscele. Późni ju syrena wëła. Ale

jak nie bëło syrenów, tej lemiesz bël wëwieszony òd plëga i jak bël òdżin, tej bëło w niego mlotkã klepónë.

Petardë, taczë rzeczë – tegò nie bëło! To je terò wëmëszlonë. Tuwò w òstatnëch latach taczi jeden przëjéżdżòł z Niemców. Òn tu tak pãcòł kòle kòscoła! Më mielë taczëgò psa, òn w sklepie skòlòł, jò gò mùszòł trzëmac. Gòrzi jak pòd Stalingradã – taczë widë bëłë na niebie.

Ò tim, jak to bëło z òplòtkã i swiãconkã wëstrzòd lëżyńszczich Kaszëbów

Na wigiliã chòwa mùsza dostac taczi lepszi wikt, fùter. A òplòtkã kòl nas nie bëło. W Lëżënie to kòl nas wprowadzył Szostakòwsczi òrganista. Òn miòł taczëgò „komara” [òrt mòtora] i jezdzył z òplòtkã pò lëdzach. Kò lëdze nie wiedzëlë, ò co tu chòdzy, co to je. Taczi Kùpca [nòzwëskò pòwszëchnë w òkòlim Lëżëna] tu mieszkòł, òn gòdòł: „Taczë biòłë wafle leżã na stole – jò nie wiëm, docze to je”. To sã pòlszczë zwëczy. Nië nasze. Më Kaszëbi mómë wiãcy z tëch niemieczzich zwëków. Hewò „polterabendt” je do dzys.

Swiãconków téz nie bëło! W Lëżënie to wprowadzył dopiërkù probòszcz Szidłòwsczi [ks. prałat Henrik Szidłòwsczi, probòszcz w latach 1982–2011, dzysdnia pro-

ÒDJ. ZE ZBIÉRÓW FAMILII

ÓDJ. ZE ZBIÉRÓW FAMILII

AÛTÓR TEKSTU, GRACJÓN FÓPKA Z BRUNĀ SZPICĄ. ÓDJ. ZE ZBIÉRÓW FAMILII

GRÓB BRUNA SZPICĚ. ÓDJ. ZE ZBIÉRÓW FAMILII

bòszcz emerit]. Westrzód mòjich dzecy nicht nie chòdzyt ze swiãconką. A terò – kò jò mieszkóm kòl kòscoła – całé dopòtnia je fùl lédzy w ten dzień. Mëmë jidą z tima dzecama – nawetka taczé, co czësto do kòscoła ju nie chòdzą! Tak czé tak – to nie je kaszëbsczy zwëk, to je òd Antków z Pòlszczi.

Chto miòł swój brzòd, ten miòł swòje jabka

Kò terò! Terò je wszëtczégò dosc! A tédë bëła biééééé-daaa! „Chto miòł swój brzòd – ten miòł swòje jabka...”. A ti, co ni mielë, ti ni mielë... Temù je przësłowie: „Kòl Gód – heltka jak miòd”! [heltka – zort jabków, malin-czych, żòltëch – nòczãsy fùdrowało sã nima bëdło].

PÒGRZÉB BRUNA SZPICĚ A WSPÒMNCZI DRĚCHÓW

Lëzëno, czwiòrtk 26 sëwnika 2019 rokù – pògrzéb Wastë Bruna Szpicë. Jak sã na jesén slëchò – kòmùdné wiodro, równak nie padało. Ùrma lédzy przed kòscołã. Familiò, wójta gminë, radny, a przede wszët-czim drëszë Kaszëbi. Wszëtce òddzãkòwiwelë sã kòl zarka ze Szpicã. Przëszedł czas na czësto òstatné òddzãkòwanié. Zark zamkli. Òrkestra zaczą grac żalobny marsz. Wszëtce włòżają do kòscoła sw. Wawrzynca w Lëzënie, cobë òdprowadzëc Bruna Szpicã na mòl wiecznegò spòczinkù... Miòł jem leznosc brac ùdzél w pògrzebie. Jò rëchtowòł relacjã do Radia Kaszëbë. Nie przëszedł jò tam równak jakno gazëtnik, le jakno człowiek, jakno młodszi ò 63 lata drëch...

Kòzanié òbczas pògrzëbù

Pòchòdzący z Lëzëna ksãdz Zenón Pipka w kòzanim òbczas pògrzëbù Bruna Szpicã wspomniòł hewò tak:

Ksãdz Mateusz gòdòł, że tu kòzanié mùszã rzec dzysò. Jò so mészlã, ten Szpica bë mie sã w nocë snił, jakbë jò to pò pòlskù rzekł. Chwilã më sã znelë. Genau 40 lat, jak jò ju w Lëzënie nie mieszkóm, ale Szpicã człowiek wiedno pamiãtò. Chòcle temù, jak më tu do szkòlë chòdzëlë. Më mùszëlë jic wedle ti jegò chëczë, pòzni bez Falkòwé pòdwòrzé – do szkòlë bëło krodzy. Ale jò wiedno pamiãtóm, że Szpica to bëł ten człowiek, co na całé Lëzëno wòdã lól. Jak nie bëło wòdë – tej do Szpicë [Szpica robił w latach 1969–1973 jakno kònservatòr krëzowëch wieszcich wòdocągów we wejrowsczim

krëzu, w latach 1973–1991 jakno kònservatòr gminowëch wòdocągów w Lëzënie, a òd 1991 do 2003 rokù bëł czerownika sekcjë òbsludzi wòdocągów gminë Lëzëno].

Tegò Szpicë jinaczi nie pamiãtóm, jak le Kaszëbã. To bëł Kaszëba. Jò mészlã, że nie bëło słowa, żebë më pò pòlskù przerzeklë. To nie szło jinaczi jak pò kaszëbskù. Më jinaczi nie rozmielë. To bëł taczzi zacht Kaszëba. Jemù nie bëła sromòta sã przëznac, że òn Kaszëba je.

Szpica mùzykùje teròzka w niebny kròjnie...

Pò kòzanim, a tak pò pròwdze pò Eucharistie, Tòmk Fópka z wëżawë kòscelnégò chùru zaintonowòł pò kaszëbskù swòjim mòcnym glosã solo: *Ju zamknionë Twòje oczë. Dniowi wid zastãpia noc. Ju Ce ni ma na tim swiece. Dzysò żegnóm Ciebie ląq... Pò czim chùr Lutnia na te żalobné, drãdzé wersëtë òdpowiedzòł redosnym spiéwã: Tam, na gòrze, w niebny kròjnie. Dze aniòtków spiéwie chór. Zòs sã pòtkómë, tam rój mdze. Tak niech sprawi dobrì Bóg...*

Në i przëszedł czas zaspiewac „Anielski orszak” i òdprowadzëc Bruna Szpicã na lëzynszci smãtòrz. Nim zark szedł w kulã, nad grobã czile sztëk lédzy zabrało pùbliczno głos. Slédné słowa wërzekł midze jinszima przëdnik lëzynszcégò partu KPZ – Mieczëslów Bistron:

Gwëсно, mòzëmë rzeknãc, że òdszedł nasz lëzynszci stolem. Mómë swiãdã, że Bóg brëkùje w niebie kaszëbsczich spiéwòków i mùzykantów. Òstóniesz na wiedno w naju pamiãcë...

Bruno rozmiòł wiele gadac

Pò pògrzebie miòł jem leznosc nagrãc wspominczi sparłãczoné z Brunã Szpicã òd czile Kaszëbów. Baro zwiãzóny z niebòszczikã bëł aktor Regionalnegò Dramatowégò Tëatru z Lëzëna – Téfil Sëroccki:

Jò Brunòła [tak gò nazewò Téfil Sëroccki] znòł jesz dlëzi, jak tu gòdajã, bò jò z nim 50 lat temù robił w Rëmi w Fabricë FÙO [Fabryka Urzãdzeń Okrëtowych]. Më nié róz z drëdzi zmianë jezdzëlë do Lëzëna. A pòzni jakò dzejòrza kaszëbszczégò – bò më bëłë razã w KPZ, òn bëł drëdzim prezesã zarò pò Loszkù Sykòrze [pòl. Feliks Sikora] – to bëłë te czãczë czasë, że za wiele chãtnëch nie bëło tak, żebë wëstawac w pierszim szeregù. Bruno miòł òdwògã. A przede wszëtczim jò gò

mdã mile wspaninòł jakò mùzyka. Òn wiele z nama gòdòł, przëstaniwòł. Òn bël taczi richtich gawãdzòrz kaszëbsczi – lubił wiele gadac. Nama gò bądze felało.

Kaszëba do kùńca zaangażowóny w dzejanié dlò taczëznë

Bruno Szpica nimò pòwòznégò wiekù dërchá dërch bròł ùdzël w rozegracjach sparłãczonëch ze spòlëznòwim dzejaniem – dëcht wnetka do samégò kùńca (ùdar mùskù, chtëren przëczënił sã do smiercë Wastë Bruna wëstąpił 2 miesãce przed òdëndzeniem z tegò swiata). Wnetka wiedno towarzil mù direktòr Spòdleczny Szkòłë nr 2 w Lëzënie – Kazmierz Bistron. Pò pògrzebie wspaninòł ne slédné sztòtë ze Szpicã:

Jak jò skùńczil sztudia i wròcył do Lëzëna, tej jò z Brunã sã spòtkòł i nas ta kaszëbizna pòlãcza. Ta żëwò kaszëbizna. Bò Bruno bël żëwã kaszëbiznã. Tej jak sã co dzãło na Kaszëbach – jò mieszkóm kilómëter dali – jak jò blòs dòł znac, że cos je, Bruno na chòdnikù przë bùdinkù stojòł, czekòł i baro ròd jachòł cos zrobic dlò kaszëbiznë.

Òn w kòzdi sprawie lëdzóm pòmògòł. Jak cos wëszo, tej Bruno szukòł radë, le że ta rada bëła wiedno pò kaszëbskù. To bëło serce i sëmienië ti kaszëbsczi zemie. Òn nama dòł swiãdã, że më w Lëzënie sã kaszëbiznë nie wstidzymë. Że më mëslimë pò kaszëbskù. Òn czasã gòdòł: „Co wa sã tu mãczita i gòdòta pò pòlskù – gadòjta pò kaszëbskù!” I to Bruno nama pòmògòł. Òn sã nigdë tegò nie wstidzył i bez to më młòdi w to wëszië naturalno i tak sã zachòwiwelë jak Kaszëbi.

Nòlëznik „Solidarnoscë” – Òn ni miòł strachù

„Lëzyńsczi Stolem” ùdzëlòł sã mët dlò pòlszczégò państwa. Rësno dzejòł midze jinszima w „Solidarnoscë”, co pò pògrzebie wspaninòł ùszli przëdnik lëzyńsczi radë gminë (1994–1998) a prezes lëzyńsczégò partu Solidarnosci Rolników Indywidualnych – Jerzi Miotk z Robòkòwa:

Më przed 89 w „Solidarnoscë” RI dzejelë na terenie gminë – Bruno jezdzył ze mnã w teren pò całim wòjewództwie [tedë gduńszcim]. Nië wszëtcë lëdze chcelë, nië wszëtcë mielë tã òdwògã jachac. Bruno pòtrafil jachac ze mnã wiele razów do Gduńska. Bël taczi ksãdz w kòscele Mariacczim – Stanisłòw Bògdanowicz. Kòł niégò më colemało mielë taczë spòtkania patrioticznë, „Solidarnosc” robòtniczò i rolniczò a zrzeszëncë.

Szpica bël w Lëzënie baro znóny, i nie jidze blòs ò tã wòdã – jak to ksãdz Zenk gòdòł. Më gò mdzemë wspaninac przede wszëtczim jakno patriotã. Òn ni miòł strachù. Nië ròz ta „bezpieka” gò tu gònia, ale òn strachù jich ni miòł. Òn miòł swój charakter. Nigdë głëpòtów nie òpòwiòdòł – wiedno miòł cël nadrzãdny dlò dobra spòlëznë.

Bulë ni mòże dac na wòlã

Bruno Szpica nieròz przëbòcziwòł historiã, chtërna miała swój plac w maju 1952 rokù. 18-latny tedë bëniel mùzykòwòł na bùtnowi zabawie (na wédze). W jednym sztòce zaintonowòł pieszniã „Witaj Majowa Jutrzenko”.

Falsziwcë pòdkablowelë Szpicã. Czile dniów pòzni òstòł brutalno stëkli bez UB w jich wejrowsczi sedzbie.

Bruno Szpica znòł kòmunisticzny swiat i wiedno sã z nim biòtkòwòł. W 2007 rokù w òbrëmim projektu „Śladami zbrodni komunistycznych – spòłczëstwo w latach 1944–1956” przedstawił swòje wspaninzi sparłãczonë ze zamòrdowanim w 1947 rokù bez UB Lëona Kòwalewsczégò z Zelewa. Za to òstòł achniony 27 lëstopadnika 2008 rokù we warszawsczim Belwederze.

Swòjã procëmnotã do kòmunistów pòkazywòł pùbliczno do samégò kùńca. Ùdało mie sã tegò do swiòdczëc na gwòsnë òczë. Bruna Szpicã pòtkòł jem slédny ròz 4 czërwińca 2019 rokù, òbczas Swiãta Wòlnotë a Solidarnoscë fejrowónégò na placu Wejhera we Wejrowie, z lëznòtë 30. roczëznë wòlnëch welacjów do pòlszczégò parlameńtu. Pitòł jem sã Wastë Bruna do Radia Kaszëbë, jacy znaczenk miòł òkrãgli stòł dlò pòlszczégò państwa i jak òn sã òdnòszò do pòwszëchny kriticzi tegò aktu. Wasta Bruno mie rzekł hewò tak:

Niejedny kriticjùjã nen òkrãgli stòł, ale jò to tak widzã i tlomaczã pò wiejskù: Jak bula je nipòcy, tej mù trzeba rënkã w nozdra wsa-dzëc. I to bël prawie nen òkrãgli stòł.

Taczë zlotë mëslë bëłë kòł Niegò nòternë. Nót nadczidnac, że Wasta Bruno przeklòdòł je na papiór, ò czim mie wiedno pòwiòdòł. Twòrzył pò kaszëbskù i pò pòlskù pòezjã,

chtërny nie zdãził wëdac. Gwës wòrt bë bëło jesz do ti temiznë w przindnoce wròcëc a zjiscëc pragnienië niebòszczika Bruna, chtërnégò realizacje òn sã nie dozdòł.

Òddzãkòwanië

Z Wastã Brunã sparłãcza mie nië le blòs kaszëbizna, ale téz mùzyka. Tak jak Òn, jem mùzycznym samòukã. Nót pòdsztrichnac, że dëcht prawie Szpica bël nòstarszim mùzykanã òbczas bicégò rekòrdu w równoczesny grze na akòrdionie w Żukòwie w 2019 rokù. Do jegò niwiznë mùzyczny jesz mie je baro dalek, ale wierzã, że czedës pòtkómë sã w niebny kròjnie. Do te czasu sã jesz pòdùczã i dómë radã zagrac tam razã dlò Kaszëbów na tëch „trzëch rëgach knapów” diatoniczny harmòszczici...

GRACJÓN FÓPKA

PÒGRZÉB BRUNA SZPICÉ. ÒDJ. ZE ZBIÉRÓW FAMILII

CASSUBIA CANTAT 2019

KASZĚBIZNA APART PŌLASZĚZNĚ

Strzédno co piąc lat piszã ò projekce Jaromira Szrédra z bëtowuszczégò ZòpadnokaszĚbszczégò Mùzeùm, co w rokù 2009 zacząłò dzelò pt. „Cassubia Cantat”. Szłò m.jin. ò digitalizacjã kaszĚbszczégò dzĚła FònograficznĚch Zbiorów Institutu Kùnsztu Pòlszczi Akademie Nòùków òbczas – robiony w latach 40. i 50. XX stolata – Akcje Zbiéraniò Fòlkloru a wĚpùszczenié platĚ *Cassubia Incognita*, co na ni je 98 wĚbrónĚch sztĚczkòw – zòbĚtkòw tamùj nalazłĚch. *KontynuacjĚ tego przedsiĚwziĚcia stanowi Festiwal o tej samej nazwie, podczas ktòregò na nowo interpretowane sã utwory z płyty¹.*

Pòsobné festiwale przĚnòszalĚ platowi brzòd, ò czym pisòł jem w rokù 2016 w „Pòmèranie” tak²: *Na pòfestiwalowĚch platkach artiscĚ grajã w różnĚch zortach, òd folkloru, folkù, letczĚgò popù przez alternatiwnã mùzykã, tĚż punk – do dżezu³. Brzòd bëtowuszczégò Festiwalu je stolĚmny a bãdze jesz wikszĚ (...).*

Mijò piąc lat i wcyg mòże sã pòd tima słowama smiãłò pòdpisac. Bez niesygã czasu weznã na òbzòrczi czĚsto slĚdnã pòfestiwalowã platã, z rokù 2019.

Na CD nalazłò sã 35 dokòzkwòw, w tim 23 – ùczãstnikòw rozegracje a 12 – z finałowégò kòncertu.

PierszĚ grò karno **Sami swoi**. W „DumcĚ” je wĚrazny akòrdiòn i dwa głosĚ, co ùlĚdalĚ sobie italskã manierã *portamento*. Je i pòlkaszowò „moja”, „swoja” i „ptaszyna”. W „Chto sã żeni” chłopi bĚlno sobie radzã i z melodiã, i z jãzĚkã. PrzĚwtòrziwajã jima białczi. Pòlkasz wròcò w „Serce wĚbiérò”.

Akòrdiòn je mòcnym spòdlim wĚstãpù karna. Festiwalowi òbsãdzĚcelowie nòdgròdzĚlĚ jich za *godnã naśladowania inicjatywĚ praktykowania śpiĚwu wspólnotowego*. A òbsãdzywelĚ: MacĚj RĚchłĚ, Mateùsz RĚchłĚ, Joana Gòstkòwskò-Białk a MagdalĚna Leseckò.

Pò tim czĚjemĚ **Mòdròczi** z Parchòwa, nòdgròdzone za *ròznorodnośc i oryginalnośc repertuaru, przekaz miĚdzy pokoleniowy i ciekawie zorganizowany akompaniament*. Nòprzòdka je czĚc „Pòd bòrà chòjna stojãłã”. Je tu akòrdiòn, klarnĚt, diòbelszczĚ skrzĚpice. CzĚkawĚ, miĚ dlò ùcha rozbicĚ na głosĚ. Równak z rzòdka tròfijã sã pòlsczĚ implantĚ: *przejechał, niej, jej, Jasieńku*. W „Òd błotka do błotka” grò białogłowsczi dwagłos i czĚc chłopów w „hejlejowim” dialogù. ŻĚwĚ tempò i redostné wĚkònanĚ zachãcywajã do slĚchaniò. Dali brzĚmi „Jem jò rĚbòk” w wĚkònanim dwagłosowim białk, przĚ mòlim, chłopsczim, refrenowim wtòrze. Mòcno zaspĚwòny chłopsczi tekst

¹ Tomasz Fopke, *Współczesna muzyka kaszubska a muzyka ludowa. Poszukiwania i inspiracje*, „Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie” 2011, nr 13, 242.

² Tòmk Fòpka, *Cassubia Cantat. Bògati brzòd bëtowuszczégò festiwalu*, „Pomerania” 2016, nr 5(498), 26–28.

³ Jaromir Szroeder, *Uwagi na marginesie Festiwalu „Cassubia Cantat”*, „Nasze Pomorze. Rocznik Muzeum Zachodniokaszubskiego w Bytowie” 2011, nr 13, 256.

przez piąknieszi dzél lédztwa. W slédny spiéwie pt. „Knôpi za mną” wëapartnic mùszi dzéwczécé solo, równak krëjamnotą òstówó, chto to wëkònywó, bò na òbklódce tegò ni ma. Dobrze bëlobë téz pòdawac, skądka są wëkònowcë – tam, dze je to mòzłéwé, jak np. w przëtrófkù Mòdróków⁴. Wiele w tim wëkònanim ògnia, co czëc je w reakcje pùbliczi.

Pòsobno wëstąpiwó – nòdgradzony za *autentyczność i szczeróść przekazu oraz determinację w poszukiwaniu własnej drogi muzycznej inspirowanej kaszubską muzyką źródeł* – **Sir Nick McOwiec**. Regùlaminowé „Jechał dzad z rinku z miasta” zwączi na głos, gwizd a elektryczną gitarã, „Lezi bót kòle wrót” je zaspiewóné z gitarã a perkùsjã, a „Już cągnã na szichtã” – to je blues szlachùjący z przëtu kask za Ennio Mòrriconeã. Fakticzo to są sznëkrowania. Żelë mùzyczno mòże tuwò nalezc smaczci, to jãzëkowi *erzac* – nie je do przedzewieniò.

Mòże wòrt bë bëło kandidatóm na wëkònowców festiwalu zabédowac pòprawną wëmówã kaszëbską⁵, bò dolëbóg, tej-sej to szlachùje, jakbë sã chto z naszégò jãzëka ziwcã wëszczërzól a jesz mù za to zapłacã... Mòże tak, jak dzezmeni robiã: Inspirowac sã a grac samã mùzykã, bez słów? A mòże tak jak chòcle Cezari Pòcòrk na swòji òstatny place: zadbac ò to, cobë jãzëk, króm mùzyczi, téz bëł achtniony? Tec to jãzëk prawie je nym kaszëbsczim drzëniã nasi mùzyczi. Ni mómé swòji mùzyczny apartny skalë...

Mòże lepi niech to mdze pò pòlskù ABÒ pò kaszëbskù, tak prawie jak ùdokazniwó na place wëprzëdnioné karno **KIEV OFFICE**, dze pësznã kaszëbiznã pòpisól sã Macéj Bańdur. Jich „Szkawał”, „Rëbòczci” a „Trzë diòblë” wëapartniwają sã kulturã. I brzëmieniò, i jãzëka prawie. Szacënk jima.

Knòpë z wòjska, co dostelë nòdgradã za *jasne odniesienie do źródeł i umiejętność połączenia światów muzyki tradycyjnej i współczesnej* – pòkòzelë farwné i nòtërné òd jãzëkowi starnë bédënczi: „Jak jò jachól z wózkã do lasa”, „Kòl Nowégò Miasta” a „Nasze dzéwczãtkò na mùzykã ùcëkò”.

Demono z Kłãczna pòkòzól „demòniczne” pò pòlskù granie „Hej, żeglujze, żeglòrzu”, „Nie mam ojca ani matki” a „Bo mi matka nakazała czar-

nã suknië szyc”. Sztëczci sã baro pòdobné, jakbë miałë tã samã, psychòdelicznã, melodiã, mòcno wspiartã gitarã a perkùsjã. To karno, pòdobno jak **KNYPY 4** – òstało wëprzëdnioné. KNYPY zagrałë trzë sëtë elektroakùsticznë setë z afrikańszcim (?) zaspiewã. Czekawie dól sã ùczëc pò pòlskù wnetkã piãcminutowi dokòzk „W zielonym gaju” z cytata-ma z „Kaszëbsczich Nótów” a z... „Tuńca z szabla-ma” Arama Chaczaturiana... czësto nie wiedzec czëmù pòzwóny „Miejski Kaszëba”...

W dzëlu finałowégò koncertu **bracynowie Rëchli** pòkòzelë trzë instrumentalné dokazë z titula-ma-ananimama: „Akpił” (Lipka), „Rtaiw” (Wiatr) z „Eraj Ybuszak” (Kaszuby jare). Z doparlãczony do platë sztërostarny ksążëczci mòzëmë sã domëslëc, co bracò chcelë bez to rzec. Nie tlòmaczã tegò „Jare”, chòcò co domëslniësi docygnie sã zarò, że jidze tuwò ò Jaromira Szrédra – òrganizatora festiwalowégò pòdjimù. Tak tej je to dokòzk jemù dedikòwóny. **Joana Gòstkòwskò-Białk**⁶ zaspiewała àcappella: „Dobrò tobaka”, „Piesń ò nasi Wiòldzi Wsy” (ze zmienionã melodiã) a „Zaròzka ju z rena” („tylko” i „blós” w jednym teksce), „Pòd bòrà chòjna”, „Lezi bót” a pùstonocnã „Żegnam cië mój świecie wesoły” (òsoblëwie snòzë wëkònanié). **Magdalëna Leseckò** wëkònała przë towarzënim ritmicznëch przëszkòdzajk: „Tam, pod Berlinem”, „Szedł Pón Jezës pólnã dròzčkã” a „W Dzień Zadzuszny”.

Kòncert jurorów to bëła baro bëlnò ùdba. Wòrt je takcos przëniesc téz na jiné kaszëbsczë kònkùrsë: Rodnã Mòwã, Kaszëbsczë Diktando czë Kaszëbsczë Spiéwë. Òbszëdelowicë z Bëtowa sã òbróniã, a jiny?

⁴ Przë festiwalowim karnie Demono np. stoi napisóné, że „z Kłãczna”.

⁵ Z taczë jãzëkowi pòmòcë (nagranie wëmówë) dobëtno kòrzëstają ùczãstnicë òglowòpòlszczich festiwalów w Rëmi a Czelnie. Téż ùsòdzający na kòmpòzitorsczë kònkùrsë, co je wejrowsczë mùzëum – mają na pòszëkù nagrania prawidłowi kaszëbsczë wëmówë, bò skądka to mają wiedzec lédze z głãbie Pòlszczi? Dzãka temu pò kaszëbskù spiéwiã a twòrzã artiscë z całi Pòlszczi a dokazë wëkònywóné sa na całim świecie w bëlny kaszëbiznie.

⁶ Ò ti spiéwòczce wiãcy bëło tuwò: „Czemù kaszëbskò kòza nie chce do pòlszczi chałupë?”. Ò kaszëbsczë mùzycë z Joannã Gostkowskã-Białkã rozpòwiòdò Tómk Fópka, „Pomerania” 2019, nr 12(537), 46–48.

RÉZA

PART 1

Lédze gòdają, że wsządze je dobrze, le kòl se, w swòjich chëczach, je nôlepi. Pewno to je pròwda. Doch czasã czlowieka téz cygnie gdzes wërëgnąc. Z tim ju biwò wszelijak. Bëlno je òdpòczic w jaczims cëzym môlu. Jak to chtos czasã rzecze: sã zresetowac. Zdòrzò sã równak, że z taczegò ùrlopù wiele òdpòczinkù nie wińdze.

Sezón na Kaszëbach sã skùnczil. Letnicë wëjchale do swòjich dodomów. Dlò niechtërnëch na Nordze przëszed czas òdpòczic. Le doch nie dlò wszëtczich. Gbùrzë mùszelë sã wyc za kòpanié bùlew, rëbòcë na mòrze mùszelë rëmac, na bùdowach méstrowie doch wnet cali rok robòtë mają aż za wiele, abò na ten przëmiòr dlò jachtòrzów zaczan sã czas jachtarsczì. Mòzna bë dlugò tak rechòwac abò kroczy rzeknąc, że sezonë sã wszelijaczé. Kòzdi wark, kòzdi czlowiek mô swój.

Biwò tak téz nawetka w niejedny chëczë. Chòc bë kòl jednëch lëdzy z Wiòldzi Wsë. Chlop z bialką mielë tam bùdink, a w nim czile jizbów dlò letników. Przez calé lato muszelë òni ò swòjich gòscy dbac. Rëchtowac frisztëczy, sprzàtac jizbë. Telefòn dërch òdbierac, zapisëwac w kalãdòrz pòstãpnëch turistów. Robòtë bëlo dosc, ale doch je wiedzec, dëtk z tegò bël dobri. Òkróm tegò nen chlop przez cali rok robil w mlëczarni a dzëń w dzëń mùszòl wczas reno òbjezdżac gbùrów w òkòlim, żebë zwiecz swiëzé mlëczkò. Tak w sëwnikù, czedë zrobilo sã ju pùsto, ti dwòje sedlë przë kawie, a ta bialka zaczàla do chlopa gadac:

- Fräckù, wiész të co?
- Joke, Agnëskò?
- Jò so tak mësłã, że to ju sã mést lata, jak më nigdzie na wczasach nie bëlë.
- Kò pewno jo.
- Lédze blòs do nas przëjézdżają, gòscymë më, le żebë nas tak chto ùgòscyl, to bë bëlo cos piãknégò.
- Jo?

– Jo jo, chlopkù. Më bë sã mòglë spac dlugò, dobrze zjesc. Nick nie robic, blòs zwiedzac, sedzec, so prawic. Co të bë rzek nó to, żebë më gdzes w rëzã wërëgnalë?

– Gnëskò, të doch wiész, że jò bë z tobą wiadno ròd, wsządze. Blòs jak mie je gdzes jachac, jak jò móm robòtã? Mie ni mô dopiërze chto zastãpic. Mlodim sã nie chce robic. Nikògò ni ma na zmianã.

– Në jo, tak të mie gòdòsz rok w rok to samò – zajiscala sã bialka. Frãcowi zarò zrobilo sã ji zòl. Zazdrzòl so w glowã a przëszla mù na mësł takò ùdba:

– Wiész të co? Jò ni mògã jachac, ale doch të mòzesz!

– Jak jò? Sama jò nigdzie nie pòjadã.

– Në sama, sama. Czemù sama? Doch mòzesz jachac chòc ze swòjimë drëszkamë. Anka a Mariczka teròzka téz ni mają zajãcò. Jich chlopi na mòrzu robią. Òne chãtno pòjadą z tobą.

– Hmm, mòze, chlopkù, jo – Agnës zòs bëla ùsmiònò, ceszëla sã, że chlop na tak cos przëszed. – Jak të mësłisz? Gdze më bë tak mòglë wë trzë sã wërëzowac?

Òn sztócëk mësłòl, kawã dopil, pòwzëròl w grunt, jakbë chcòl z niego co wëwròzëc.

– Wiém – rzek w kùncu – jich chlopi doch na statkach plëwają, a òne doma sedżą. Rzeczysz jima, że terò czas, żebë wa téz òbòczëlë, jak to je na wòdze. Doch tu te promë chòdzą do Szwedzczì. Lédze nimë jezdżą a so chwòlają, jak to je fejn. Tam sã wszelijaczé restauracje na tim statkù, dansindzi, a tam na placu wa bãdzeta mòglë so gard zwiedzëc.

– A të bë mie pùscyl na taczé cos?
– A co jò bë cebie ni miòł pùścëc? Jò waji mògã nawet zawiecz do hòwindzi do Gdinie.

– Nè dobrze, jò tak jima rzekã.

Bialczy na takã ùdbã sã ùceszëłë. Sprawdzëłë, czedë mògã wëbrac sã w takã rizã, kùpilë przez internet biletë, a czedë przëszed nen dzëń, Frãc zawióz swòjã Agnès razã z Ankã a Mariczkã do pòrtë do Gdinie.

Tam stojòł wiòldzi òkrãt, co miòł wiele òkrãglëch òczenków. To prawie, jak wëmerkòł Frãc, bël ten jich.

– Jenë jo – rzekla swòjim pisklëwim glosã Anka, drëszka jegò bialczy – chto wié, w jaczim òczenku je ta nasza kabina, co? Chtërno je nasze.

– Pò pròwdze wiòldzi òkrãt – gòda Mariczka, drëgò drëszka, ta òpëskòwónò, jak wiedno gòdòł Frãc – naszi doch na mòrzim robiã, ale jò jesz na taczim nie bëła.

Bialczy miałë so zaplanowóné tã rézã na trzë noce. Terò prawie pò pòlnim òne wchòdalë na pòklòd, a na noc miëlë plënac do Karlskronë, do Szwëdzcziz. Tacziz rejs warò tak kòle dzesãc gòdzyn. Tam bë bëłë cali dzëń. Tedë noc w hòtelu, tej jesz dzëń zwiedzaniégò, nazòd na òkrãt a przez noc zòs rejs do Gdinie.

Frãc pòmóg jima sã dostac na nen prom, a czedë bialczy tam òstawil, pòjachòł dodóm.

– Terò gdzie më mùszimë jic? – jiscala sã Anka.

– Tu nas doch chtos òdprowadzy, doch jo – òdrzekla Agnèska.

Tak téz bëło. Zarò jeden tacziz mlodi chłop przëszed a gòdò z wësoka, że mają mù biletë pòkazac, a òn je na plac zaprowadzy. Pò drodze òn jesz jima pòkòzòł, gdzie sã wszëljaczé krómë, gdzie restauracje, gdzie wiedno je tuncowanié. Gdzie òne mògã so wińc, na mòrze pòwzerac. Kùnc kùnców òne nalazlë sã w swòji kabinie.

– Nè, placë tu za wiele ni ma – stãka, zarò jak nen wëszed, Mariczka – jò wama zarò rzekã, że jò nie lëdóm, jak chtos chrapie.

Drëszcziz sã z ni zasmialë a òdrzeklë, że ni ma strachù, bo òne tegò nie robiã.

– Jak tu mò bëc wiele placë, Marikò? Më doch jesmë na òkrãce. Tu na gwës wszëtkò je mòlë – klarowa ji Agnès. – Ti waji mòże jesz mniészë jizdebcziz mają, jak òni w robòce sã, a nié na wczasach.

– Kò mòże jo.

– A docz nóm je wicy – dodala Anka – jak më doch nie mdzemë tu sedzec? Më pùdzemë so na dansing!

Bialczy sã zasmialë. W tim sztòce òkrãt cos jakbë sã zrëszil.

– Jò merkajã, że më mést òdbijómë – rzekla Agnès – chcemë jic bütën.

– Jo, blòs wez tã kòrtã, co za klucz robi, bò më całã drogã jesz bãdzemë bütën – zasmia sã Maricz-

ka – a wiater bãdze namë szarpòł.

Wëszlë na pòklòd, a to nie bëło téz tak letkò, dosc tëli mùszòł pò trapkach drawòwac. Stanãłë a wzeralë na pòrt, co pòmalinkù sã òddaliwòł. Machalë rãkamë jaczims cëzym lëdzóm. Pò jaczims sztòce Agnès z Marikã dalë ùbach na Ankã, że ta rëcziz.

– Maricznémù! Cëz tobie sã stalo?

– Nick nick – Anka dosta jesz cenëchniésziz głos a òcëra lzë.

– Nè jak nic? Czëgò të rëczisz?

– Bò jò so, glupò, jò so przëbòczëła, jak w jednym filmie bialka tak òdpliwa a swòjémù chłopù macha, a tedë òni ju sã nigdë nie spòtkalë.

– Co?

– Twòjégò chlopa doch tam ni ma! Ten doch sóm na mòrzu je!

– Nè jo, jò wiém, jò zò to ni mògã.

Wszëtczë, ju razã z nią, sã terò zasmialë, co téz ji przëszlo do glowë. Timczasã òkrãt òddaliwòł sã coròz barzi. Bialczy wzeralë na gard, òd ti stronë doch gò nie znalë. Czedë bëłë ju dali, gòdalë:

– Alaże! Równak piãkno ta Gdiniò òd mòrza wëzdri.

– Jo, pò pròwdze.

– Nèże, a ni mòta wa czasã mòrszcziz chòrobë? – spita sã Agnès.

– Ha, ha! – zasmialë sã zòs – nè, më dopiërze ùzdrzimë.

– Tej pòjta, jaczës medicynë mùszimë so wzc.

Zdreptalë do kabinë. Agnès mia schòwónë w taszë sznapëtk a terò wla w tascziz ti „medicynë” na mòrską chòrosc swòjim drëszkóm.

– A teròzka rëchtujta sã! Czas zrobic jaczës zakùpë, bò pòzni pewno dansing sã zaczniz.

– Co tu jidze kùpic?

– Wszëljaczé rzeczë, òsoblëwie parfimë a kòsmeticziz so òbezdrzimë.

Bialczy jak to bialczy, na ògle lubiã pò krómach sznëkrowac. Tak téz Agnès z Ankã a Mariczkã jak rëszëłë, tedë pò pròwdze całë wëfùlowónë tasze przëcygnãłë do kajutë. Òbkùpilë siebie a swòjich chłopów. Flot sã pòdmalowalë przë mòlim szpëglu a wëszlë na tuncë.

– Tu je wiele chłopów tak widzec, chto wié, mòże mdze fejn?

– Blòs zëbë më nie trafilë na zòdnëch zbòczëlców – zajiscëla sã pòstãpniz ròz Anka.

– Ni miéj strachù! Më cebie bãdzemë bronilë, jakbë co!

– Jo – smia sã Marika, òna tak zarò bòjãcò nie bëła – kò jò mòm wzãtë cãzkã taszã...!

Tak so pòwiòdalë, pòdsmiëwalë sã, aż doszlë na nen dansing.

Tekst z niechtërnyma znankama nordowiz kaszëbiznë

MATEÛSZ BÛLLMANN

ÓD LEWI: KAZMIÉRZ ROLBIECZI, KATARZĚNA JUCHNIEWICZ, MACĚJ KWASKIEWICZ. ÓDJ. Ł. ZOŁTKÓWSCZI

JIDA SZLACHĀ,

JACZIM SZLĚ BRONISCH I LEMCKE

*Wchódł jem do kòscoła, widzól bĕnĕ wóltòrz, szaturĕ, ale wiedno miòł jem to wszczĕć, że to doch niĕ wszĕtkò. Je jesz pszĕtro, wieża, zwònĕ... – gòdò Macĕj Kwaskiewicz, chtĕren wespòł z Katarzĕną Juchniewicz z Zòpadnokaszĕbszczĕgò Mùzeùm w Bĕtowie je autòrà ksążczy *Te Deum laudamus*. Òpisĕją w ni zabĕtchi bĕtowsczich parafiów.*

Tak pò pròwdze wszĕtkò wżĕło sĕ òd wĕstawĕ w 2018 rokù pòd titlĕ „Te Deum laudamus. Materialne świadectwa duchowòsci dawnych mieszkǎnców ziemi bytowskiej”. Skądka wżĕła sĕ ùdba na niĕ?

Macĕj Kwaskiewicz: Dòwnĕ kòscołĕ to skòrb wiĕdzĕ ò jich ùszlĕch parafianach czĕ to katolĕcczich, czĕ protestanczczich. Wiele z dzysdniowĕch katolĕcczich kòscołòw chùdzy bĕło ewanielicczima świątnicama, z òkalajǎcyma bĕnĕ empòrama, z ambònowima wóltòrzama, kòlatorszczima łòwkama, tipòwima dlò luteranów zbònama na mszalné wino. Ikònograficznĕ przedstòwienia, czĕsto z biblijnyma wersetama, nalòżałĕ sĕ na pòdstawòwĕch elementach wĕpòsażeniò – wóltòrz, ambònie, chrzcelnicĕ. Miałĕ òbjasniwac sens sakramentów. Na wĕstawie chcelĕsmĕ pòkazac tĕ bòkadosc.

Tej w drobnòtach, co mòglĕsmĕ na ni òbaczcĕ?

Katarzĕna Juchniewicz: Przedĕ wszĕtczim zabĕtchi z òkòlĕgò, i tak bĕła na przikłòd mònstrancjó z XVIII stolata wĕpòżĕczonò z Mùzeùm Strzĕdnĕgò Pòmòrzò w Slĕpskù, a pòchòdajǎcò z kòscoła w Tĕchómiu, a do te czelich z XIX stolata tĕż z ti parafie, jacji teròzka mòże òbzerac w naji placówce. Jinszima zabĕtkama bĕłĕ liturgicznĕ szatĕ,

chtĕrne tak co dnia nie sĕ pòkòzywónĕ, a sĕ baro snòzo wĕkònónĕ, z wĕsziwkama. Bĕłĕ tĕż liturgicznĕ ksądzi i mszalĕ z kùńca XIX i zaccĕtkù XX stolata, a do te rozmajitĕ wizerĕnczi ùkryżowania, jaczĕ sĕ sparłǎczonĕ niĕ leno z bĕtowsczim krĕzǎ, ale szerzi: z Pòmòrzim. Ne wizerĕnczi bĕłĕ i na plòtnie i drzewianĕ.

Pamiátóm, że wĕstawa „Te Deum laudamus” miała tĕż kǎsk mroczny dzĕlĕk.

NASZA ùDBA BĒŁO WSKÓZANIĖ ZE BÓL PÒ SMIERCĖ BLĒSzcZICH, ÒSOBLĒWIE DZECY, JE ùNIWERSALNY.

KJ: Zgòdzò sĕ. Chcelĕsmĕ pòkazac całĕ dĕchòwĕ zĕcĕ człowieka. Tej mielĕsmĕ chrzcelnice i chrzcelné misĕ jakno zaccĕtk zĕcĕgò, a do te zarci jakno zakùńczeniĕ zemsczi stĕgnĕ zĕwòta. Trĕmĕ pòchòdałĕ z Wiòldzĕgò Bòżepòla, a bĕłĕ wĕpòżĕczonĕ z Mùzeùm – Kaszĕbszczĕgò Etnograficznĕgò Parkù we Wdzydzach. Wiǎkszò, cĕnowò – dlò dozdrzeniałĕgò człowieka, drĕgò drzewianò – dlò mòłĕgò dzecka, a do te czòrnĕ pògrzebòwĕ òrnòtĕ. W nym jeden baro cekawi z wĕszĕtim pelikanǎ karmiacym młodĕ swòjǎ krĕwiǎ. Z najich zbiorów pòkazalĕsmĕ epitafium dzecy Thunyanich z 1685 rokù. Naszǎ ùdbǎ bĕłò wskòzaniĕ, że bòł pò smiercĖ blĕszczich, òsoblĕwie dzecy, je ùniwersalny.

MK: A to wszĕtkò ledwò malinczi dzĕł negò, co je w kòscołach, do jaczich chùdzy zazdrzelĕsmĕ.

Chůdzy?

MK: Do wěstawě mě sã rěchtowelě dlěgszi czas. Ōdwiędzëlěsmě kòscołë w Bòrzëtëchómiu, Bëtowie, Jasoni, Niezabszewie, Rekòwie, Wiòldzim Pòmëskù, Pòłcznie, Stëdzëncach, Sominach, Trzebiòtkowi i Tëchómiu. Mě je òbzérelë je òd dakù pò pòdzemia. A mùszã rzeknãc, że tegò mie wiedno felowało. Wchòdòł jem do swiãtницë, òbzéròł bënë wòłtòrz, szaturë, ale wiedno miòł jem to wseczëcë, że to doch nié wszëtckò. Je jesz pszãtro, wieza, zwònë... Te òstatné wszëtccë czëją, ale mało chto je widzòł.

Në i nalazła sã spòsobnosc, zëbë zazdrzec w kòzden jeden nòrcëk.

MK: Spòtkalësmë sã przë tim z wiòlgã zëczlëwòtã ksãzi, chtërny nas òprowòdzalë. Jem jim za to baro wdzãczny.

Brzòd nëch òdwiędzënów to przede wszëtczim òdjimczì.

MK: Jich àutorã je Kazmierz Rolbieczi. Ōdjimalësmë nié leno sòm kòscoł, jegò krëchtã i nawë, ale òsoblëwie ne mòle, do jaczich przëstãpu tak na co dzëń ni ma. Czasã jem mùszòł parłãczëc czile fònkcyjów.

To znaczy?

MK: Z mùzealnika, historika kùnsztu zmieniwòł jem sã w asystenta fòtografã, majãcégò starã chòcbë ò bëlny wid òbczas òdjimaniò jaczëgòs òbiektu.

Ōbczas nëch rëzów ùdało sã natrafic na cos cëkawégò?

MK: Niespòdzajnota zdała na nas w Trzebiòtkach. Swiãtница pòchòdzy z pòczãtków XX stòlata. Z bùtna kòscoł niczim nadzwëkòwym sã nie wëapartniwò, ale pòd ùstrzechã òbaczëlësmë snòżã beczkòwã kònstytucjã stropù. To rzòdkòsc w tak wiòldzich òbiektach. W naddòwkù to przikłòd piãkny ceselszi robòtë.

To równak pewno nié wszëtckò?

MK: Przë leżnoscë òbzëraniò drzewianëch kònstytucji, na przikłòd wiez, ùzdrzelësmë rozmajitë nòdpisë. W wikszim dzëlu to pòstałosc pò dównëch bùdownnikach.

KJ: W Sominach pòjawiło sã nòzwëskò Westphal jakno bùdownniczych XVIII-stòlatnégò kòscoła. W XIX stòlatim no samò nòzwëskò òstało zapisónë w Jasoni. To dozwołò nama łączëc w jaczims dzëlu ne dwie bùdownle. Mòże téz bëc znankã ceselszi tradicje w familii ò tim nòzwëskù. Jeżlë gòdómë ò

przërównaniach, to w najich mùzealnëch zbiorach mòmë szaturã swiãtégò Wójcecha sparłãczonã z Dãbrówkã. Przë zestòwienim ji z archiwalnymã òdjimkama figurë swiãtégò Mikòłaja z Niezabszëwa dozdrzelësmë pòdobné elementë. Je mòzlwë, że pòchòdajã z negò samégò warsztatu. Niezabszewskò szatura datowónò je na kòl 1500 rokù. Mëslimë, że Wójcech téz mòże bëc z negò czasu.

Jak jem czuł, czëkawë infòrmacje tikajã sã téz kòscoła w Stëdzëncach.

MK: Z przedwòjnowi pùblikacje wiëmë, że na balkach swiãtницë bëłë krëjamné znaczi. Bëłë tedë sfòtografòwónë i òpisónë. Równak do dzys nie wiëmë, co tak pò pròwdze òznòczalë. Wedle jednëch to cëche ceselszczë, jinszi widzã w nich magicznë, mòże solarné znaczi. W 1937 roku kòscoł sã spòlił i òstała nama leno na pùblikacjò.

Ale...

MK: W Kaszëbsczim Etnograficznym Parkù we Wdzydzach do dzys ùchòwała sã balka z pòdobnymã znakama. Pòchòdzy z kòscoła w Bòrëszkach.

Co to òznòczò?

MK: Pòkòzëje, że to nie je jedurny przëtròfk. Równak, co kònkretno òne òznòczajã, drãgò dzysò rzeknãc.

To bédënk, cobë w drobnotach przëzdrzec sã drzewianym kònstytucjóm jinszych kòscołów. Mòże nalëzã sã jesz jinszë znaczi...

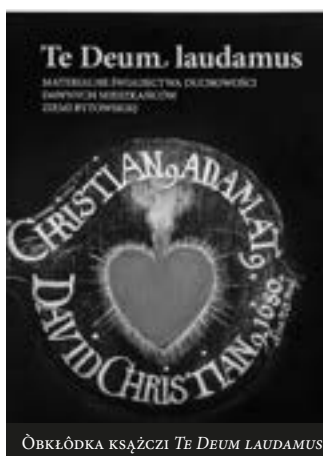
Pòstãpnò niespòdzajnota zdała bòdòj w Sominach?

MK: Tam natrafilësmë na zwòn, ò jaczim chùdzy ni mielësmë nizòdnëch wiadłòw. Òkòzało sã, że je ze Wschòdu. Zrobilë gò bòdòj w latach 50. Na jinszi, pòdobny, téz ze Wschòdu, më trafilë we Wiòldzim Pòmëskù.

KJ: Wòrt nadczidnãc ò òbrazu Michała Archanioła z Tëchómia, chtëren bëł w kòsclny wieżë. Ō nim téz nizòdnëch nadczidków jesmë ni mielë w przedwòjnowëch pùblikacjach, do jaczich më zazdrzelë. Latosò kònsëwatorskò ekspertiza pòtwierdzëła, że òbròz je z XVII stòlata.

Sòm kòscoł jakno bùdowniò to nié wszëtckò, doch sã jesz rësznë zabëtczì. Chcemë na sztòt wròcëc do wspomniònnëch ju òrnòtów, a rzeknãc ò nëch, jaczë sã w Zòpadnokaszëbsczim Mùzeum.

MK: Wiòlgò w tim zasługa wastnë Indzi Mach. Czej zajmala sã renowacjã stòrëch òrnòtów dlò bëtowsczych parafiów, òdnòwiała téz ne z najich

zbiorów. Ŭdostalësmë na nen cël ministerialné dëtczi. Dzãka temù kãsk barzi zainteresowalësmë sã liturgicznyma szatama. Jich wikszï dzël to jesz ne przedsobòrowé, chtërne nie sã ju w ùzëcym, a zdrok przëcygajã swòjã snòzotã. Mëslimë, że niechtërne mògã pòchadac z Italie, z Rzimù. W swòjich zbiorach mómë ne midzë jinyma z Kramarzin, Bëtowa, Kòlczëglówów czë Par-chòwa.

KJ: Czãsto sã ò nich nie pamiãtò, a to téz zabët-czi. Nadzwëczajny je òrnòt z dòwnégò kòsco-ła pw. sw. Katarzënë w Bëtowie. Wspòmìnò sã ò nim w XVIII-stolatnym inwentarzu. To òsoblëwé wsczëcë czëtac ò liturgicznëch szatach, òbzerac je na ksãdzu na przed- i pòwòjnowëch òdjim-kach, a tej widzec je na zëwò, w najich zbiorach. Tej mómë òrnòtë z bëtowszczëgò para-fialnégò kòscoła i ùdokùmentowónã ùroczëznã, òbczas jaczi je òblòkòł. Drãgò je równak ùstalëc wiek nëch òr-nòtów, a to bez rozmajité przëròbczi. Zdòrzało sã, że na nowi materiał przë-sziwelë dòwniészë aplikacje.

FOTOGRAFIO TO CZAS
OD KÙŃCA XIX STOLATA,
A MË SYGNALË JESZ
DALI W ÙSZLOTã.

A to czekawé. Wëdawac sã mògło, że nick z wëpòsażeniégò dòwnégò kòscoła nie òstało pò zbòmbardowanim gò w 1945 rokù.

MK: Timczasã czile zabëtów mómë. Chòcbë leno skrzëniã na datczi, wspomniònë ju òrnòtë i kru-cyfix, chtëren dzys je w kòscele we Wiòldzim Pòmëskù.

KJ: Je mòzlwé, że cos sã jesz pòjawi. Liczimë téz na to, że do naji sã zgłoszã òsobë, chtërne majã jaczës infòrmacje, mòze òdjimczi kòscołów abò religijnëch ùroczëznów.

Robòta przë wëstawie i ksãzce to gwës nié leno wizytë w kòscołach czë gòdka z ksãzama?

MK: Pròwda. Më sã pòtikelë i z jinszima lëdzama. Wòrt tu wspomnãc ò Rosemari Ginter z Łączëgò na Gòchach. Òd ni dostalësmë dosc tëlï òdjim-ków kòscoła w Trzebiòtkach. Je na nich swiãtnica òd bënë, a kò to pózni òstało zmienioné. Pòmò-glë nama téz Ludwik Szréder, Grégòr Wantoch Rekòwsczi i Janusz Juchniewicz. Za co jesmë jim wszëtczim baro wdzãczny.

Gòdczi, òdjimczi, dòwné ksãdzi...

MK: Najã pùblikacjã pòprzedzalë badérowania w archiwach. Zazdrzelësmë midzë jinyma do nëch w Kòszalënie, Pelplënie i Słëpskù. Je to kãsynk zmùdnò mùzealnò robòta.

KJ: Òbczas kwerendë zebrałësmë równak wiele in-fòrmacji. To je wiedzec, że nié wszëtckò dało sã dac do wiëdzë na wëstawie. Tej w pùblikacje chcemë

pòdzëlëc sã tim, czegò jesmë sã doznalë òbczas najégò badérowaniò.

Efektã ny robòtë je ksãzka *Te Deum laudamus*. Mùszi rzeknãc, że dosc mòckò nawiãzëje do jesz przedwòjnowëch pùblikacjów Gerharda Bronischa *Kreis Bütow* i Hùgò Lemcke *Die Kreise Bütow und Lauenburg*, w jaczych òpisónò je bëtowskò zemia.

KJ: Nòstarszi òdjimk z *Te Deum laudamus* òstòł zrobiony przed 1899 rokã prawie bez Hùgò Lem-cke. Przedstòwiò stòri drzewiany kòscoł pw. sw. Michała Archaniòła w Tëchòmiu. Òdjimniãcë òstało zrobioné kròtkò przed spòlenim swiãtницë. Co czekawé, Lemcke w Tëchòmiu miòł zdënk. Jegò bialkã òstała córka pastora. Bël ewanielikã, tej ceremoniò òdbëła sã w lëtersczi swiãt-nicë, jakò słuza ewanielikóm przed wëbudowanim dzysdniowi pw. swiãtë-gò Wòjcecha. Baro mù sã widzała ar-chitektura katolëcczëgò kòscoła i dlòte gò òdjimòł. I nót je rzeknãc, że téz baro dokladno òpisòł, na przikłòd, jaczi grëbòscë sã balczi.

MK: Pòrównanié z Lemcke i Bronischã to dlò naji wiòldzë wëprzednienié. Sóm jem pòd wraženim historiczno-etnograficznégò òpròcowaniò Broni-scha. To bëlné zdrzòdło infòrmacji, a je przë tim baro przëstãpnò napisóné.

Mòze rzeknãc, że jidzeta jich szlachã.

KJ: Më werifikòwelë jich badérowania, a téz baro mòckò sã na nich wzorowelë. Lzi nama bëł o ùstalëc niechtërne rzeczë. Czasã më mùszelë je skònkretizowac.

MK: Inspirowalësmë sã téz pòwòjnowima badéra-ma, równak spòdlë to niemiecckë òpròcowania.

Ŭ Bronischa je baro bògati materiòł fòtograficz-ny. Wiém, że nié wszëtczë jegò òdjimniãca trafilë do ksãzci, ale wiém téz, że jich dzël ùchòwòł sã do dzys. Wa zazdrzelë do nich przed pùblikacjã?

MK: To je wiedzec. Dzël je w Nòrodnym Mùzeùm w Szczecënie, a tej w słëpsczi delegaturze Wòje-wòdzczëgò Ŭrzãdu Òchronë Zabëtów we Gduń-skù, jakò ùprzëstãpniła nama swòje zbiorë.

KJ: Dzël z nich nie je mòze wizualno czekawi, ale dzys sã nadzwëkòwym zdrzòdlã infòrmacjów. Na pòzniészich òdjimkach mómë zwieñczenié epita-fium Johanna Engelke, jaczé je w najich zbiorach. Dzãka ùchòwòny do dzys fòtografie ùdało sã je sparłãczëc z kònkretnym zabëtckã, ò jaczim wczasnï niézòdnëch blëzszych wiadłów më ni mielë.

Równak nié leno materiałë fòtograficznë sã dlò waji zdrzòdlã wiadłów?

MK: Zgòdzò sã. Fòtografiò to czas òd kùńca XIX stolata, a më sygnãlë jesz dali w ùsłotã. Baro wòznò dlò naji òkòzała sã wizyta w archiwùm diecezjalnym w Pelplënie, gdzie zazdrzelësmë do akt wizytacyjnych z XVII i XVIII stolata.

Co ùdało sã dzãka nim ùstalëc?

MK: W najich stronach sã dwa kòscołë, ò jaczich ùchòwało sã mało wiele infòmacyjów. Pisòł ò nich w czãdnikù „Nasze Pomorze” dr Tomòsz Rembalsci. To ju dzys niejistniejące swiãtnice w Chòtkòwie i Dãbrówce. Dzãka wspomniòmym ju dokùmentòm mómë kònkretny òpisënk. Na przykłòd, jak wëdzrzała pòdłoga, jaczé tam bëłë malënczi. W naji pùblikacje pòkòzywómë prawie taczé òdrãczne zòpisë z wizytacyjów. Dlò naji skrëszającym mòmentã òbczas jich czëtaniò bëł ùziwóny w nich pòlscki jãzëk. To je wiedzec, że w całoscë zapisónë sã w łącznie, ale ju w dzëlu inwentarzewim, wëfùlowónym bez ksãzi, widzec je pòlscki zòpis: *ornaty – szt. 1, chrzcielnica – w dobrym stanie*.

Òkróm bógatëgò ikònograficznëgò zbioru òbjimającëgò archiwalné, a téz teròczasnë òdjimczy, w *Te Deum laudamus* nalazłë sã téz tekstë.

MK: Chcelësmë, bë całosc bëła przëstãpnò dlò czëtińców. Zanolëgało nama na spòpularizowaniu wiédzë ò historie religii i zabëtkach z kòzdëgò kòscoła na bëtowsczi zemi z òsobna. Tej w pùblikacje nalazłë sã trzë eseje. Pierszi tikò sã historie religijnoscë, pòstãpny wëpòsażeniò swiãtniców, a òstatny – zabëtków i architekturë wedle zdrzòdlów. Òkróm nich w ksãzce je katalog zabëtków, chtërne bëłë pòkazywónë òbczas wëstawë.

KJ: Z jinëch mùzeów wëpòzëczëlësmë w nen czas òbiektë, jaczé pòchòdajã z najëgò òkòlëgò. I tak w *Te Deum laudamus* mómë na przykłòd zabëtkową

mònstrancjã z Tëchómia, ò czim ju bëła gòdka. Z Mùzeùm Westrzédnëgò Pòmòrza òtrzëmalësmë téz òbròz ùkryżowaniò Christusa. Pòdobné czãsto wisalë w protestancczych kòscołach. Dzãka temù mòzëmë sã doznac, jak mòglë wëdzrzec wnątrza ewanieliczych swiãtniców kòl Bëtowa. Ù nas taczé wizerënczi ùchòwalë sã m.jin. w Sominach i Jasoni.

To je wiedzec, że do ksãzcy mùszëbnë bëło przëbranië òdjimków. Bëła to drãgò robòta?

MK: Dzãka Kazmierzowi Rolbiecczëmù mómë baro bógati zbiér òbrazëjący teròczasnny stón zabëtków. A i tak mësłã, cobë wrócëc do niechtërnëch kòscołów i òdjimac jaczës detale.

Co dali bãdze z tak bógatim zbiorã? Je gdzes przëchòwiwóny?

KJ: Mómë gò w najich mùzealnych zbiorach jakno dokùmentacjã badërowaniò. Mòze do te zazdrzec na placu, w bëtowsczim mùzeùm.

Te Deum laudamus ju mòze kùpic?

MK: Wëdalësmë ksãzkã w nakładze 300 sztëk. Mòze jã nabëc w naszim mùzealnym kase, a téz bez internet.

KJ: Wòrt téz nadczidnac, że na pùblikacjò dozwlò nama nié leno pòkazac bòkadosc sakralnëch zabëtków na bëtowsczi zemi, ale téz nëch, jaczi sã w naji zbiorach. Mësłã tu ò tëch z kòscoła sw. Jerzëgò, a òsoblëwie ò epitafium dzecy małżeństwa Thunyanich. To baro czãsto wspominióny zabëték w pùblikacjach sepùlkralnëgò kùńsztu. Jesz mòcni akcentëjemë, że je w najich zbiorach.

Tej nie òstówò nick jinszëgò, jak wzac sã za czëtanië Waji ksãzcy.

MK, KJ: Do czëgò baro gòrãco zachãcywómë.

GÒDÒŁ ŁUKÒSZ ZOŁTKÒWSZI

KÒSCÓŁ W JASENIU. ÒDJ. K. ROLBIECCZI

SERCE DLÔ TATCZËZNĚ I GŁOWA DO GESZEFTÓW

Himn spiéwóny przez gwiónzdã, na telebimie stojący z rãkã na sercu w zamòrsczi baze żòlnérze, fligrë nad stadionã i rozwiniaëtò fana. Do tegò farwné i swiéccãcé show w paúze ë reklamë stwòrzoné z filmòwim rozmachã, jedurné, za jaczima sã czekò przed zdrzélnikã i nie òdchòdò, kòrzëstajãcé z luczi w transmisje. Nè i jesz w tim wszëtczim jaczis mecz, kò to je gòdka ò spòrtowim wëdarzenim!

Spòrt to je baro czãsto órt òkazywaniò kùlturowi àutonomie przez mòlé nòrodë, substitut dzinãcé-gò jãzëka, rum integracje lëdzy z etniczny jednotë. Mòże téz pòkazëwac juwernotã wiòldzich nòrodów, a nòlepszi tegò przykłòd to je amérikańsczi fùtbòl.

W pòłowie XIX stolata na ùczbòwniach za Wiòlgã Wòdã, jistno jak w drëdzich anglosasczych krajach, sã grało w balã. Dzysò më mómë dwie discëplinë, jaczë zaczinãlë sztòltowac swój mòdernity sztòlt w tim czãdze – rugby i nozną balã. Czejbë spëtac dównëch spòrtòwców, w chtërnã z nëch dwóch grają, ti bë sã zdëwilë. Òni grają pò swòjémù, tak jak w jich placu zamieszkaniò abò sztudërowaniò. Ale doch jidze te spòrtë rozròznic chòcbë sztòltã balë – chtos mòże zmerkac. Òwalny sztòlt balë wëchòdòł z nòtërë sërowinë, z jaczzi bëlã robionò – swiniégò pãchòrza. Pòzni prosto jednym barzi lubiło robic balã jak nòbarzi òkrãglã, cobë ji lot bël barzi do przewidzeniò, drëdzim nie wadzëło, że òna je pòdłużnò. Czej pòtikałë sã dwie szkòłë, tej sã przed meczã ùstaliwało pòspòlné regle, abò sã grało dwa mecze – na kòzdim przëjimało sã te przepisë, jaczich ùziwò jedna ze stronów. Co dzysò mòże dzëwic – czej discëplinë zaczãlë sã wëapartniwac, mieszkãncowie USA mili grełë w nozną balã, jakò dzysò nie przemòwiò do amérikańsczi publicznoscë. Na Ùniwersytetach w Yale

i Harvardze przék mòdze grałë karna rugby. Regle miałë téz w se znanci Boston game i nozny balë.

Jeden z miònkòrzów karna Yale to bël Walter Camp. Historiò stwòrzeniò przez niégò nowégò spòrtu wpisywò sã w archetip dërnëch Amérikanérów, jaczi jak cos sobie ùdbajã, tej to zrobiã. Jemù sã prosto nie widzalë regle rugby, tej sadnął i napisòł swòje. To bëlë 70. lata XIX stolata.

Ò CO W TIM JIDZE?

Niejedny w najim kraju ùspòkòjiwajã słowama „to wëzdrzi dzywno, le regle amérikańsczégò fùtbòlu sã prostë”. To nie je pròwda. Żòlté fanë cësnioné na bòjiszczë przez sãdzów to je znak, że w akcje bëlò jaczës przewinienié. Tedë sã òkazywò, że bëlò jich wicy. Òbrońca wëbiegl za wczas, ale atakujãcy stojòł w złim placu, òbrońca nielegalno trzimòł atakujãcégò, le napòdòcz òdpichòł gò, trzimiãcé za kask – sãdza wërechòwiwò wszëtkò, sztròfë nawzòjno sã wëklucziwajã, jiné sã pòdtrzimóné, kùreszce je werdikt, na przykłòd przesëniãcé akcje ò 5 jardów do przòdkù. Sãdzowie òglòszajã to przez mikrofòn, a jich klarowanié jesz barzi miészò nama w głowiw. Czemu w grze, dze wszëtcë sã nawzòjno pòpichajã, prawie ten jeden miònkòrz ni mòże bëc szarpóny? Czemu zédzër ròz sã zatrzëmiwò, jinã razã czas grë lecy, chòc mùr òbùtëch w plastikówé zbroje dopiërze sã ùstòwiò?

W grze jidze ò nalézenié sã z balã w pónktzonie na procémnym kùncu bòjiszcza. Za tã zagriwkã dostówómë 6 pónktów. Późni kòpócz mòże kòpnãc balã w brómkã i dac dodówkowi pónkt swòjemu karnu. Mòże téż sã zdecydowac na strzelenie w brómkã rëchli, czej bala je na pòlu grë – tedë trafienié dôwò 3 pónktë. Czej widzýmë dwa mùrë miónkórzów naprocëm se, jeden z nich pòd swòjima nogama pòdówò balã do rozgriwającégò, ten pòdówò do przódkù, przekazywò drëdzëmù abò sòm biegò, mijającë òbrońców, wszëtkò sã wëdówò klòr. Zasada wnet kòzdegò spòrtu „le do przódkù” sã klòniò. Akcjò je równak zatrzëmiwónò, czej miónkòrz z balã so legnie, nawet niepòwalony przez nikògò, abò wëbiegnie na àut. Karno nie tracy balë, le zaczinò z westrzódka pòla na wësokòscë, dze akcjò sã skùnczëła. Jidze ò to, że w sztërzach próbach (akcjach skùnczonëch legniãcym sã abò òpuszczënim pòla) mùszi przeńc 10 jardów. A późni z placu wznowieniò pòsobné sztërë próbë i tëli samò jardów. Aż do pónktzonë. Czej minã sztërë próbë, tej bala je pò stronie procëmnika, jaczi atakùje w naszã stronã, a më ni mòzëmë mù dac przeńc.

RUSZT ÒD GRILLA

Nòprzód nie bëło próbów – prosto biegło sã z balã pñinno, jaż sã jã stracëło. W 1880 wprowadzëlë reglã linie wznowieniò. Tòkel bëł taczì, że czej kòmùs zanólëgało na remisu, tej prosto kłòdł sã z balã co akcjã. Tej to dało nowë regle – 3 próbë na 10 jardów. Je takò anegdota, że czej Walter Camp zabédowòł nieznoné w jinëch grach rozrzeszenié luczi w reglach, chtos spitòł, jak òn chce mierzëc jardë òbczas grë. Ten rzekł, że co dzesãc jardów mdze namalówónò liniò. Zdzëwiony ùczãstnik pòtkaniò krzìknał: „kò pòle mdze wëzdrzało jak ruszt òd grilla!”. Òjc amérikańszëgò fùtbòlu niezniechãcony ùwògã rzekł: „kò prawie, jak ruszt òd grilla”.

NÓRODNÉ SWIĄTO

W telewizje dowiadiwómë sã, kùli kòsztò reklamòwi czas w trakcie transmisje Super Bowl. W 2019 to bëło rekòrdowé 5 mln dolarów za 30 sekùndów. Gòdajã ò tim, kùli zeberków ze zòsã barbeque je sprzedóné òbczas meczu, wiele lëdzy je zaangażówónëch w halftime show, jak wiele zeszło mùców z pòznakã finalistów. Czasã téż jaczi ekspert pòwië cos ò taktice abò ò mlòdëch miónkórzach.

Jò gòdòł z drëchã z Americzi i spitòł, czë widzòł latosy finał. Òn rzekł: jo, jò sã fùtbòlã nie interesëjã, le Shakira wëstãpòwa. Tak sã pòdchòdò do Super Bowl – finału ligòwëch rozgriwków.

Swiãto sã zaczinò òd himnu, jinégò jak te, chtërnëch më jesmë nòłożny. Demi Lovato, Lady Gaga abò jinò przëczëna bùchë z kùlturowi dominacje

wëkònywò piesniã ò nocnëch liskach rakétów òbczas biòtchi ò samòstójnosc. Lëdze nie spiëwajã, slëchajã. Himn „Star Spangled Banner” mò wiele szerszã gamã wësokòsców jak jiné himnë, temù nawet gwìzdzóm sã zdòrzò falsz, czej pierszë piãc nótów pòcygnã za baro do górë. Późni ùstòwìajã sã miónkòrze, jaczi kòpniãcym zaczinajã nówòznieszi mecz w rokù. Kòmèntatorowie klarëjã, czasã cëchùjã „na Gmocha” ùstawienié spòrtówców, òperatòr nie zabòcziwò ò chwëtanim kadrów z logama i wòznyma lëdzama na tribùnach. Przebieg meczu kòże mësłëc, że mòże Walter Camp wicy jak sto lat nazòd w swòjim geniuszu zrobił taczì spòrt, z jaczégò jidze wëcygnãc dëtk z kòzdi sekùndë. Czilesekùndowë akcje przëriwajã czile-dzesãtsekùndowë naradë. Czej karno przejmie balã, dwa karna schòdajã, bò fòrmacjò atakù zamieniwò sã z kòlegama z fòrmacjè òbronë – to czas na reklamã. Mòże bëc nawet tak, że ùjãcë z dro-na je spònsorowónë! Dwaji producencë àutolów ùrzãdzëlë studia ekspertów – w przerwie meczu gòdelë jiny specjaliscë jak ti na kùncu. Je wiedzec – kòzde karno przë stole z jinym logo. Reklamë na ten wieczòr sã twòronë apart i to sã wiòldzë historie. Òbezdrzisz jednã i jes czekawi/czekawò, jak sã skùnczi ta zaczãtò w tim blokù reklamòwim historiò. Późni te reklamë lecã w telewizje, dze sã pòddówónë analize i òceniwónë, a w paùzach tegò show... lecã reklamë. Mòże naju zdzëwic téż, że tańcownicë towarzãcy Katy Perry z klimaticznyma lampionama sã ùstòwìajã tak, że twòrzã znak producenta bãbelnapitków.

WSZËTKÒ „NÒBARZI”

Nòród, jaczi dominëje na swiece, chòc mò kòmpleksë zrzeszonë z gwòsna, krótkã historiã – nick dzywnégò, że prawie kòl niegò pòwstało tak cos, jak amérikańszci fùtbòl. Jak malinczi batonik z wiòlgã masã cëkru – spòrt, w jaczim akcjò dërëje 4–7 sekùndów, ale w tim krótczim czasie emòcje sã kùmùlëjã. Towarzi mù himn, ale nié temù sã płacy za biliet, zebë samémù gò spiewac. Je tcza dlò armie, weteranowie na mùrawie, òbròzchi z daleczich krajów, dze knòpi pilëjã geszëftów imperium. I kùreszce je dëtk, bò takò je wòrtnota wëdarzeniò, jak wiòldzi je dodòwny rechùnk na kùnc. Mòzëmë równak wëzdrzec na to, òdzërajãcë łiszczãcy wiërzki. I wëchòdò nama spòrt, jaczi nie je prosti do zrozmieniò, le jegò regle sã eleganczczë i rozmiejã bűdowac napiãcë, a ò to w spòrce jidze, i ni mòże rzec, że to sã Amérikanéróm nie ùdało.

ADÓM HÉBEL

Òdj. Karno amérikańszëgò fùtbòlu Seahawks Gdiniò. Pri-watny zbiër Michała Ùdzrowszczëgò

Na skraju babiego lata

Współcześnie nie słychać, by ktoś młody pytał: Dlaczego tak się mówi? Co lato ma wspólnego z babą? To nie babie też zbyt szybko minęło, mimo tegorocznych ograniczeń, niepewności, rozmaitych rozterek i nowych wyzwania. A miało być *latoś* na Kociewiu tak pięknie, tzn. szczególnie ciekawie i bogato – bo to rok z VI Kongresem... Z dawien dawna pamiętam mądre słowa otuchy: *Da Bóg dzień, da i radę*. Rozciągam je – da Bóg rok (oby więcej...), da i radę. Wtedy Kociewiaczy spełnią *zaplanowane*, dadzą radę!

Tymczasem na różne *plachandry* wybieramy się w mniejszych grupach... Kiedyś na liczną obecność wielu podczas uroczystości, wydarzeń, jarmarków, nawet *rumli*, mówiono z podziwem: *Ale przyszło narodu*. Ważne słowo – naród – uwzniośliło swoje znaczenie.

W kociewskiej części Borów Tucholskich, w Lipinkach (pow. świecki), na *skraju babiego lata* dużo się działo. Prawdziwe wrześnieowe święto wsi. Społeczność wiejska, też szkolna, uczestniczyła w programie *Bardzo Młoda Kultura 2019–2021*. Świetny pomysł – regionalna iskra roznieciła płomień działań, który rozpałił nie tylko szkolną edukację, ale też Koło Gospodyń Wiejskich, OSP Lipinki, Gminną Bibliotekę, Stowarzyszenie Przyjaciół Lipinek... Podczas uroczystości na podsumowanie projektu, urządzonej na wolnym powietrzu, *przyszło wiele narodu*. Wójt, sołtys, przedstawiciele starostwa, a nawet sejmiku wojewódzkiego – wszyscy mieli okazję posłuchać i zobaczyć (dzięki filmom i wystawie zdjęć), jakie skarby kociewskiej kultury *zagrzebane w zakamarkach zbiorowej pamięci* udało się odnaleźć młodym ludziom, którzy przygotowali barwne reportaże dotyczące historii wsi i jej okolic. Drugą część programu zatytułowano *Kociewskie jadło i gadki w Lipsinkach smakują najlepsi*... Nieważna jest tu czujność gwaroznawcy, czy na pograniczu Kociewia południowego i środkowego mówi/mówi się najlepsi (!). Pewne starokociewskie cechy gwarowe w różnym stopniu znikają. Zastanawiam się, kogo jeszcze obchodzi,

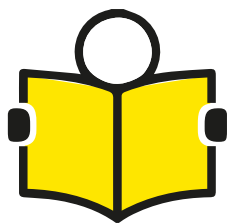
ZASTANAWIAM
SIĘ, KOGO JESZCZE
OBCHODZI, CZY
ONI TU DAWNYCH
SMAKÓW SZUKALI,
CZY SZUKELI? WAŻNE,
ŻE ZNALEŻLI!

czy oni tu dawnych smaków szukali, czy szukeli? Ważne, że znaleźli!

Znaleźli też znanych w Polsce pisarzy, którzy samą swoją obecnością bardzo uatrakcyjnili program całej wieloetapowej akcji. Z Sylwią Chutnik gotowano *gapsi rosół*, Katarzyna Bonda uczestniczyła w przygotowaniu *eintopfu* (*arłtopu* po prostu), a Robert Małeckie zmierzł się z przygotowaniem *bulwiarza*, czyli babki ziemniaczanej, zwanej też u nas *szandarem*. I jeszcze na ostodę życia *bómbóny*, czyli *cukerki z dekla*... Podczas święta można było skosztować tych pyszności przygotowanych tym razem przez uczynne panie z KGW. Po tym, jak robili to pisarze, zostały filmiki, które można było w sali obejrzeć.

Zainteresowanie budziły też fotografie z wydarzeń, a napisy „odstęp 2 m” przypominały o czasie pandemii. Można się zdziwić, dlaczego swoje jadlo zainteresowało pisarzy mieszkających poza regionem. Miało to swój sens. Znane nazwiska spowodowały zainteresowanie mediów, no i poniosły nasze Kociewie dalej... Swoich pisarzy znać – to obowiązek. Najpierw pomyślałam: Szkoda, że nie zaproszono na przykład Anny Sakowicz... Czy o niej wiedzą w Lipinkach? Jeśli jeszcze nie – to jest to zadanie dla edukacji regionalnej... ciągłej, czyli ustawicznej. Nie ma *ścieżek edukacji regionalnej* – to jeden z minusów reformy... Ale żniwo jeszcze bywał! Z „mojej” bydgoskiej uczelni wyszli ważni realizatorzy tego przedsięwzięcia – Katarzyna i Jacek Kufflowie. Wspomniany świetny nauczyciel pochodzi z Przysierska, gdzie dobrze czuwa nad sprawami regionalnymi sam dr Florian Ceynowa, patron szkoły. Z dobrego ziarna jaki piękny plon – myślałam i z radością świętowałam, słuchając zespołu *Burczybas* z Gniewu i częstując się *ruchankami*. Stare powiedzenie mówi, że nie można być z jednym tyłkiem na dwóch weselach. Wybierając *steckę* edukacyjną, zrezygnować musiałam z uczestnictwa w Dniach Otwartych Sadów w Chrystkowie/Grucznie. Miały tu być tegoroczne III Walne Plachandry. O tym, co „zamiast”, napiszę wkrótce. Ludzie książki piszą... Czekamy na nie!

MARIA PAJĄKOWSKA-KĘNSIK

LEKTURY

PÒÉTNÉ SŁOWÒ Z NORDĒ

Artur Jabłonski, *Revjinë*, Védôvjizna SKRA, Falkembórg (Złocieniec) 2020

Artur Jabłonski je ju widzałim pisarzã, ùtwórcã romanowégò triptikù *Namerkôny* (2013), *Smùgã* (2014), *Fényks* (2015). Równak dopiérze ters ùkôzała sã pòétnò pierszëzna tegò ùtwórcë – zbiérk wierzëtów pòd nòdpisã *Revjinë*. Nen titel sóm wskôzëje, że na pòczãtkù ti recenzje mùszi bëc wëjasnienié. Dokazë w ti ksążce sã pisóné w bëlacczi, nordowi kaszëbiznie i jesz do tegò w pisënkù nié tim przëjãtim w 1996 rokù, a w przërëchtowónym òprzez Maceja Bańdura (je òn téz redaktorã zbiérkù i wédôwiznë, chtërna dała gò do smarë), z nawleczenim do òrtografie pierszëgò kaszëbszczégò

pisarza Floriania Cénowë i karna dejowò-lëteracczégò zrzeszińców z lat trzëdzestëch, a téz w jaczim dzëlu Aleksandra Majkòwsczégò w jegò romanie *Żécé i przigòdë Remùsa*. Mie përnãnen pisënk zawòdzò, ale kò to przënòlégò do wòlnotë ùtwórcë, jistno jak to, ò czim òn pisze i jak zdrzi na swiat.

Nòdpis *Revjinë* to je pòzwa marinowò, rëbackò – òznòczò pòwròzk, chtërnym sã scygò żògle. Metafòriczno jò bë mógł rzec, że ùtwórcã scygò i zwijò liricznã mòwã w mòtë paczëtci. Jegò wiérztë czasama w pòétny fòrmie przëbòcziwajã haikù, kròtëchné nëpczi, w jaczich, jak sã òkazëje, jidze zamknãc baro wiele przëziwianiò. Przëkładã niech bãdze wiérzta ze zòbrazëną rozprzeniosłi i apartny nocë: *** *Na frisztëk/ kòlòcz z glëmzò/ kava z mlékã/ wonjò wuszli noce/ to nje dô njic bëlnjészëwo*. Tak mało słów, a tak wiele je tuwò rzekłë. Jistnò je téz wiérzta „Bò jo!”, w jaczi rozmòwa z dzeckã je przedstawiò w òsmë kròtczych wersach, ale je w ni wszëtckò, bë zrozmiòc ji jistnotã. Pò ji przëczëtanim chce sã rzec: hewò le to je ale samò żécé.

Ksążka zaczinò sã wiérztã „Słowò”, z parafrazã pòczãtkù Ewangelie sw. Jana: *wono bëło na pòczòtkù/ medzë bëcim a zabëcym i z zakùńczenim – nji mògã przinc na słowò*. Je to dokòz

ò przëmiarze słów i damienim, ò mëslach i dejach, chtërne nié wiadno sã do wëpòwiedzeniò przez zmiłczy lëdzci słãbòtë.

Liriczny heroja mò ùrzas przed zniewòlenim, niezjiscenim, przëgnieciem codniowòscã. To je jak klaùstrofòbiò, niemòzliwòta wińdzeniò z klòtci żécò, wãszczich bieżënow jistnieniò, niemòzëbnota òminiãcò wësoczi scanë kawla. Òn sã wëjiscywò we wiérzce „Lepszò smjerc” bez ògòdci, że przë taczim bëcym *jò bë wolòl wumrzéc*. A tak pò pròwdze òn je przëczësniałi wiòlgã historiã Kaszëbów, a sóm se widzy midzë bëlnyma i widzałima mòlama swòjińców jak *v rësënje*, gdzie je jegò *malinkji svjat* („Rzmë”). Równak òn ni mòze żec bez rodny deje, nawetka w zwëczajny tãdze, chtërna mò sétmë farwów, òn widzy *blòs dvje kròsë*, stãdka dlò niegò *je czòrnożòłti ten wukòzk* – jak czòrnożòłtò je kaszëbskò nòrodnò fana.

Jeden z nòbarzi fenómènalnëch i òsoblëwëch, a téz czëkawëch i intrigùjącëch dokazów w ti ksążce to je „Mùmòcz”. Je to w całòscë wiérzta ò demónach, jaczé sedzã w lëdzach. Òne mògã robic szkòdã nié le w dëszej człòwieka, ale téz na jegò cele.

Pòétnò pierszëzna je na gwës ùdałã, szkòda, że to je leno dwa-dzesce szësc wiérztów – chcałòbë sã przëczëtac jich jesz wiele wiãcy.

STANISŁÒW JANKA

POMIĘDZY RELIGIA A NARODOWOŚCIĄ

J. Kłaczek, *Kościół Ewangelicko-Augsburski w Polsce w latach 1918–1939*, Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2017

W pracy Jarosława Kłaczka *Kościół Ewangelicko-Augsburski w Polsce w latach 1918–1939* (Toruń 2017) Kaszubi, Pomorzanie są właściwie nieobecni, jej autor nie mówi o nich wprost. Stosunkowo często wymienia za to województwo pomorskie jako jednostkę administracyjną, rządziej Pomorze – region ówczesnej Polski (dzisiaj nazywany na ogół Pomorzem Gdańskim bądź Nadwiślańskim), a Kaszuby jedynie dwukrotnie (s. 53 i 249). Mimo to warto na tę publikację zwrócić uwagę wszystkim zainteresowanym przeszłością, dziedzictwem kulturowym naszego regionu.

Powód ku temu daje między innymi zamieszczona na str. 31 statystyka, według której w 1931 roku w województwie pomorskim było 5931 protestantów zrzeszonych w Koś-

ciele Ewangelicko-Augsburskim, w tym 4060 Niemców i 1847 Polaków, czyli około jednej trzeciej. Dalekie to od stereotypu stawiającego znak równości pomiędzy polskością i katolicyzmem oraz protestantyzmem i Niemcami. Przeczą mu też, o czym niestety nie mówi Kłaczek, ówczesne oddolne statystyki prowadzone w katolickich parafiach na Kaszubach, w których na ogół odnotowywano co najmniej kilku Polaków (Kaszubów) protestantów.

Jeszcze bardziej zaskakujące dla zwolenników powyższego stereotypu mogą być, spotykane na wielu stronach omawianej publikacji, stwierdzenia ówczesnych członków Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego, identyfikujących protestantyzm z polskością, na przykład: *Ewangelicy byli po prostu na Zaolziu synonimem polskości* (s. 132, za ks. W. Fierlem ze śląskiego Orłowa). Według Kłaczka ideologia Federacji Ewangelików Polskich, grupującej polskich luteranów i kalwinistów, była *oparta na kulcie polskości i [polskiej – B.B.] tradycji narodowej* (s. 155), a redaktorzy polskiej, ewangelickiej prasy *czuli się w większości [polskimi – B.B.] narodowcami o orientacji protestanckiej* (s. 138).

Tym opiniom, ocenom towarzyszy ogrom opisów patriotycznej polskiej postawy wielu protestantów, kultywujących polskość podczas zaborów, zabiegających o odrodzenie Rzeczypospolitej i z oddaniem pracujących na jej rzecz w międzywojniu, jak również oddających dla niej swoje życie. To oni w trakcie propol-

skich manifestacji w 1918 roku wznosili hasło *Nie ma Polski bez Śląska i Śląska bez Polski* (s. 56), bardzo podobne do kaszubskiego *Nie ma Kaszub bez Polski, a bez Kaszub Polski*. Nic w tym dziwnego – przynależność do Polski jej centralnych dzielnic była oczywista, a mieszkańcy przygranicznych regionów, nie tylko Śląska i Kaszub, musieli zabiegać u swoich i obcych o uznanie swojej polskości, niezależnie od wyznawanej religii. Podobieństwo sytuacji ułatwiało tworzenie pokrewnych nośnych zdań.

Ktoś może powiedzieć, że tak być może było na Śląsku, ale u nas, na Kaszubach, było inaczej, tutaj Polak (Kaszub) był katolikiem, a Niemiec protestantem. O tyle będzie miał rację, że Śląsk Cieszyński był zagłębieniem protestantyzmu międzywojennej Polski. Polscy ewangelicy w znacznej części gmin i parafii tamtego regionu przeważali liczbowo zarówno nad katolikami, jak i Niemcami oraz Czechami. Pomijając w tym miejscu fakt, iż także w naszym regionie byli Kaszubi ewangelicy, warto zauważyć (książka Kłaczka dobrze oddaje tę prawdę), że wszystkich ewangelików nie można włożyć do „jednego worka”, i to nie tylko pod względem narodowościowym, ale także religijnym. Byli bowiem podzieleni na kilkanaście kościołów, sekt, w których ścierały się różne poglądy (i działania) na kwestie wiary, stosunku do polskiego państwa, Niemiec itp. Kościół Ewangelicko-Augsburski na ich tle był wyjątkowy, bo chociaż Polacy byli w nim licznie obecni, to nie mieli prze-

wagi, za to sprawowali w nim władzę, polonizowali go.

O ile z perspektywy historii ponadlokalnej te niuanse tracą ostrość, to szczególnie w przedstawianiu dziejów małych społeczności warto o nich pamiętać, dodają im bowiem specyficznego kolorytu i są zgodne z dawną rzeczywistością. Tym bardziej że w poszczególnych tytułach międzywojennej prasy polskich ewangelików, która była podstawą wiedzy Jarosława Kłaczkowa, jest też sporo informacji o kaszubskich, polskich oraz niemieckich ewangelikach z naszego regionu. Są to źródła stosunkowo łatwo dostępne i w dodatku polskojęzyczne, w przeciwieństwie do wielu protestanckich archiwaliów.

Polskość Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego spowodowała, że jego członków wykorzystywano jako przeciwwagę dla mieszkających w Polsce protestantów niemieckich. To oni na międzynarodowych forach religijnych zaświadczyli o tolerancji II Rzeczypospolitej wobec niekatolików, także na Pomorzu i Kaszubach, przeciwdziałając bezwzględnej, stronnictwej krytyce naszego państwa prowadzonej przez Niemcy i inne europejskie państwa. Szkoda jednak, że Kłaczkow tylko zasygnalizował – właściwie jedynie z wyłączeniem Działdowszczyzny – działalność Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego wśród *polskojęzycznej, autochtonicznej ludności Kresów Zachodnich* (czyli także Kaszubów), chociaż w województwie pomorskim mieszkało w okresie II Rzeczypospolitej najwięcej

protestantów. Większość z nich należała do wrogiego Polsce Kościoła Ewangelicko-Unijnego (s. 13, 16 i inne). Dlatego działalność ta była wspierana przez państwo. Dzięki temu między innymi utworzono w 1931 roku parafię ewangelicko-augsburską w Gdyni. Niestety, autorowi nie udało się dotrzeć do materiałów poświadczających, że jej wiernymi byli nie tylko polscy protestanci przybyli do tego nadmorskiego miasta z głębi Polski, ale także zasiedziali mieszkańcy powiatów wejherowskiego i puckiego. Między innymi w jej władzach był Adolf Jahn z Gościcina z rodziną, który należał też do jej większych donatorów (np. *Przebieg Ewangelicki* z 3.07.1938 r., starsi mieszkańcy kaszubskich wsi zapamiętali go jako „Jankego”).

Warto też dopowiedzieć, że polskie władze oświatowe, zaniepokojone, że niemiecki pastor uczy dzieci protestantów (Kaszubów? Niemców?) religii w szkołach w Rumi, jej przyszłej dzielnicy – Zagórzcu i w Cisowej (obecnie wchodzi w skład Gdyni) nie tylko w języku niemieckim, ale też w duchu niemieckiego nacjonalizmu, zatrudniły w jego miejsce jako pastora gdyńskiej parafii ks. Jerzego Kahané. On zaś nauczał zgodnie z zasadami polskiego patriotyzmu, po polsku, przekonując rodziców, że w polskiej szkole należy na wszystkich przedmiotach używać tego języka. Wywołało to z kolei silne protesty miejscowego środowiska niemieckiego. Trwały one jednak krótko, a jedną z tego przyczyn była dobra

– co wymowne – znajomość polszczyzny przez grupkę ewangelickich uczniów (*Historia Rumi od pradziejów do 1945 roku*, pod red. B. Śliwińskiego, Gdynia, b.d.w., s. 235–236).

Na marginesie można dodać, że nie jest łatwo dotrzeć do źródeł mówiących o tych kwestiach. Często na przykład pomijano je w kronikach szkolnych, w prasie, wspomnieniach itp., jakby bojąc się w jakimkolwiek stopniu zachwiać, często podnoszony nie tylko w międzywojniu, stereotyp łączący polskość (kaszubskość) z katolicyzmem. Dlatego trudno chociażby odpowiedzieć na pytanie, jaki wpływ nauka religii prowadzona przez polskiego pastora miała na jego uczniów. Czy spowodowała, że w kolejnym, tragicznym dziesięcioleciu opowiedzieli się za polskością?

W bardzo interesującym podrozdziale *Polscy ewangelicy na konferencji pokojowej w Wersalu*, ukazującym, jak delegacja Rzeczypospolitej w celu uzasadnienia praw Polski do Śląska, Wielkopolski, Mazur i innych kresów zachodnich wykorzystywała patriotyczną postawę polskich protestantów, ujęto także przybyłego z Kaszub „Władysława Abrahama” (s. 53). Chodzi tutaj na pewno o „trybuna Kaszubów” Antoniego Abrahama, który przecież protestantem nie był i nie miał na imię Władysław. Kolejny to przykład, jak trudno dotrzeć do szerszej społecznej świadomości z naszą regionalną tradycją i bohaterami.

Jak się wydaje, powodem pominięcia szeregu zagadnień z działalności międzywojennego

Kościół Ewangelicko-Augsburski oraz pomyłki w odniesieniu do Antoniego Abrahama było ograniczenie się autora do wykorzystania, z niewielkimi wyjątkami, źródeł pisanych instytucji centralnych, między innymi Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Pominięto akta policyjne, starostw, miejskie, w tym bydgoskie (w Bydgoszczy było największe na Pomorzu – obok Działdowa – skupisko wiernych tego Kościoła), gdyńskie i inne. Wobec zaginięcia lub zniszczenia znacznej części dokumentacji kościelnej, to właśnie w takich zasobach można znaleźć wiele interesujących informacji, bo różne organa policji, starostowie, burmistrzowie mieli obowiązek przypatrywania się stosunkom wyznaniowym i narodowościowym, sporządzali sprawozdania z ich oceny, do nich kierowano skargi, wnioski o pozwolenia

na zorganizowanie uroczystości itd.

Przyznać jednak też trzeba, że głównym celem Jarosława Kłaczka było opracowanie monografii historycznej Kościoła Ewangelicko-Augsburskiego w okresie międzywojennym, a przez to wypełnienie luki w dotychczasowych badaniach, gdyż do tej pory Kościół ten nie był samodzielnym, całościowym przedmiotem żadnej publikacji naukowej (s. 10–12). To się niewątpliwie udało. Otrzymałmy wydawnictwo, w którym przedstawiono rodowód tego Kościoła, jego miejsce wśród innych kościołów protestanckich, wzajemne stosunki z organami państwa polskiego, Kościołem rzymskokatolickim, omówienie struktury organizacyjnej, różnorodnej działalności i życia codziennego.

Oddzielnie warto wspomnieć o opisaney w ostatniej części

narracji daninie krwi, jaką złożyli ewangelicko-augsburscy wierni w czasie II wojny światowej, a szczególnie kapłani tego wyznania, za swoje przywiązanie do polskości. Jest ona porównywalna do strat wśród księży katolickich. Między innymi za swoje zaangażowanie patriotyczne, propolskie nastawienie w Gdyni i wśród kaszubskich uczniów został zamordowany przez hitlerowców ks. J. Kahané, co nadal czeka na upamiętnienie.

Z perspektywy regionalnej można więc wyrazić nadzieję, że omawiany tytuł ułatwi odejście od – zbyt często występującego w wielu publikacjach o dziejach i kulturze naszego regionu – wrzucania wszystkich protestantów do „jednego worka”, bez ich grupowego i indywidualnego rozróżnienia, czy nawet pomijania ich obecności w kaszubskiej przeszłości.

BOGUSŁAW BREZA

ZAGMATWANE ŚCIEŻKI KOTÓW I LUDZI

Martyna Bunda, *Kot niebieski*,
Kraków 2019

Podobno ludzkość dzieli się na dwie grupy: miłośników psów i miłośników kotów. Wśród tych drugich występują wielbiciele kotów rasowych i zwykłych dachowców. Co do tych ostatnich, krążą o nich różne zwalczające się teorie, wskazujące na czynniki motywujące, który z elementów genetycznych sprawi, że dachowiec będzie czarny, który rudy, a który pozostanie szaro-bury... Do tych wszystkich koncepcji wypowiedzianych przez kociaarzy dołącza się Martyna Bunda z opowieścią o szartrosach, egzotycznej, niegdyś niemal wymarłej rasie kotów o niebieskoszarej maści.

Jeśli ktoś wątpił w istnienie takiego gatunku kotów, najnowsza powieść Bundy powinna rozwiać wszelkie wątpliwości...

Utwór Bundy nie jest jednak utworem o pielęgnacji pupilów ani nawet rozrywkową opowieścią animalistyczną. Koty pojawiają się w niej jako swoisty przerwany w narracji o sprawach ludzi albo odwrotnie – jako łącznik w snuciu losów różnych bohaterów od czasów średniowiecza do wieku XX. Zwierzęta pozornie tylko wyglądają swojsko, w istocie niosą ze sobą tajemnice natury, nierozpoznawalne sekrety dziedziczenia genów oraz specyficzną inteligencję

świata istot żyjących alternatywnie wobec ludzi, jednostek, którym wydaje się, że tak wiele zostało opanowane. Gdyby ludzkość uważniej przyglądała się światu natury, którą wyrażają niebieskie koty, być może nie działałaby tak bardzo przeciwko niej, gdyby pilniej zwracała się ku rytmom przyrody, nie musiałaby tak bardzo przywiązywać się do rzekomo niezniszczalnych dzieł swoich rąk.

Niebieski kot Martyny Bundy to powieść nieco onieśmielająca swoim rozmachem przedstawiania czasów i problematyki. Rozpoczyna się od opisu średniowiecza i momentu, w którym podjęto decyzję o budowie zakonnego eremu w kaszubskich lasach. Chrześcijańska samotnia przez wieki przekształca się w ośrodek klasztorny, wioskę, wreszcie miasteczko. Najwięcej miejsca poświęciła autorka czasom średniowiecza, okresowi tyleż urzekającemu pierwotnością, co i z tego samego powodu odstręczającemu i zniechęcającemu. Cóż to bowiem za paradoks, że donator klasztoru czyni swój zbożny gest nie z idealistycznych pobudek uwznioślenia duszy, lecz z powodu wyrzutów sumienia. Albo zakonnicy, którzy tyleż rozpływają się w modlitwach i śpiewach, co i w mentalnym pomieszaniu z powodu odgłosów zwierząt w rui rozbrzmiewających w murach klasztornych. Zresztą i następne dekady i stulecia nie przynoszą jakiegoś zasadniczego postępu w poczynaniach mieszkańców eremu i okolicy. Szesnastowieczny renesans i humanizm za sprawą pomorskich niepokojów społecznych bardziej jest tylko

szczytną nazwą aniżeli prowadzi do egzystencjalnego rozwoju. Siedemnastowieczne i osiemnastowieczne wojny przetaczające się przez Kaszuby także nikogo w powieści nie uszczęśliwiły. Szwedzi, Prusacy, Polacy czy Rosjanie, wszyscy pojawiali się wokół kartuskich dóbr ziemskich nie w celach bożych, lecz jak najbardziej z powodu trywialnych i materialno-ekonomicznych osiągnięć.

W tak rozlicznych wydarzeniach rozgrywających się na Kaszubach przez całe stulecia nie może być oczywiście jednego bohatera... Martyna Bunda zarysowała bliżej kilka postaci, w których umieściła blaski i cienie oraz nadzieje i rozczarowania następujących po sobie epok.

Najstarsze dzieje wyrażają Jan i Alma, ludzie odpowiedzialni za czternastowieczne życie monastyczne, pełni bojaźni bożej, ale i konsekwentni w budowaniu pośród dzikich lasów podstaw administracji, gospodarki i duchowości Zachodu. Są idealistami, którzy stale pracują nad uwzniośleniem własnej duszy i wprowadzaniem chrześcijańskiego ładu w umysły innych.

Następne pokolenia ukazane zostały przez autorkę w smutno-pięknych kreacjach Mestwina oraz Joanny. To portrety ludzi, którym przyszło żyć w odrzuceniu, powszechnej niechęci, głównie z racji tego, że wyrażali swoją bytnością niepowodzenia własnych przodków. Ten typ bohaterów nie jest w stanie osiągnąć egzystencjalnego szczęścia, mogą jedynie w osamotnieniu zaświadczać, że ludzkość może się mylić i błędzić.

Rajmund oraz Idem to znowu protagoniści wywodzący się z klasztoru kartuzów, jednakże żyjący w zupełnie innych czasach aniżeli Jan i Alma. Nie są już pionierami, siedziby ich zakonu są już mocno osadzone na kaszubskiej ziemi, czerpią zyski z gospodarki leśnej i gruntowej, prowadzą działalność finansową na skalę lokalną i wręcz międzynarodową, krótko mówiąc – stały się instytucjami stymulującymi rozwój całego pobliskiego regionu. Na przykładzie Rajmunda widać jednak, że stabilizacja ekonomiczna nie może uniemożliwić kryzysu myśli i jedno pojawienie się w klasztorze Jana Heweliusza burzy porządek życia duchowego. W jeszcze trudniejszej sytuacji jest Idem, który nie tylko nie potrafi w świecie zewnętrznym targanym wojnami odnaleźć boskiego sensu, ale i w warunkach życia monastycznego widzi coraz więcej rozprężenia, upadku ducha, wręcz ateizm. Jego własne osiągnięcia nikogo nie interesują, nikomu nie są potrzebne, co koresponduje z nadejściem oświeceniowego modelu państwa pruskiego i przypieczętowanie upadek miejscowego klasztoru.

Ostatnia postać powieści to Ola, czyli kreacja wywiedziona z biografii żony Aleksandra Majkowskiego – Aleksandry z domu Komorowskiej, *primo voto* Starzyńskiej. Ukazana została w kilku rzutach narracyjnych od lat dwudziestych do osiemdziesiątych XX wieku, jak próbuje odnaleźć się w małym kaszubskim miasteczku, przy mężu, niezaradnym lekarzu-wizjonerze. Dla niej Kartuzy to

miasto jej zawiedzionych nadziei, mąż to niespełniona obietnica, dzieci to miłość targana lękiem. Jej ostatnie lata życia upływają w rozpadzie godności oraz zapomnieniu i obojętności świata.

Kot niebieski Martyny Bundy ukazał się po bardzo dobrze przyjętej *Nieczułości*, ukazując tym razem inną aniżeli psychologiczno-współczesną stronę prozy. Autorka zdecydowała się napisać powieść o szerszym oddechu, wykraczając ponad to, co wiąże się z czasami XX wieku, akcentując nie tylko losy pojedynczych osób, lecz próbując zbudować jakiś nadrzędny porządek i ład przetrzymujący przez setki lat istnienia kartuskiego klasztoru i ludzi z nim związanych. Taki porządek nie jest jednak możliwy do uchwycenia. Czasami wydaje się, że istnieje jakiś *genius loci* w kaszubskiej puszczy, wśród czystych jezior, w eremie rozwijającym się poza głównymi traktami komunikacyjnymi średniowiecznej Europy. Może takimi duchami opiekuńczymi są błękitne koty? Może energie

duchowo wyzwolonych zakonników? Pewności w tym zakresie brak, a w związku z tym Bunda nie tworzy w swojej powieści narracji lokalnego patriotyzmu z naiwnymi zachwytemi przyrodą czy chwałbą o miejscowych personach.

Autorka *Niebieskiego kota* ma ambicje innego typu... Jej świat ujmowany jest w lekko tylko zakreślony historiozoficzny system czasu fali i czasu materii, z jednej strony okres dominacji ducha i spirytualności, z drugiej strony okres panowania spraw ziemskich i materializmu. Panowanie jednego lub drugiego typu mocy wywołuje określone konsekwencje: pokój lub wojnę, teologię lub ateizm, metafizykę lub fizykę, miłość lub nienawiść.

Oczywiście to tylko system, pewien model, a zatem i w jego obrębie dochodzi do odchyłeń i zakłóceń, które czynią człowieka intelektualnie bezradnym. Bunda nie jest pisarką-filozofką, nie buduje nawet konstrukcji antropologicznych, które są tak charakterystyczne dla prozy na przykład Olgi

Tokarczuk z utworami zanurzonymi w jungizm czy historii religii. W tym właśnie jest odmienność kaszubskiej autorki od noblistki, która tylko częściowo może uchodzić za jej inspiratorkę. Autorka *Niebieskiego kota* woli pozostać w swej narracji na poziomie intuicji psychologicznych, na zarysowaniu możliwości metafizyki oraz nieprzesądzaniu o przyczynach wydarzeń historycznych. Taka cecha dla niektórych czytelników jest wadą kompozycyjną, gdyż oczekują pogłębionych studiów dotyczących na przykład losów Almy, wyglądającej niczym pomorska Święta Hildegarda z Bingen czy Błogosławiona Dorota z Mątówów, albo chcieliby wiedzieć, co dokładnie stało się z parapsychicznymi umiejętnościami mnicha Idema. Martyna Bunda snując wizję, pozostawia wszakże czytelnikowi przestrzeń do własnego wypełnienia... To bardziej zaleta aniżeli wada stylu.

DANIEL KALINOWSKI

tereòskòp òd Maxa

Je 1 lëstopadnika 1895 rokù. Bracynowie Skladanowsky, Max i Èmil, pùblichno, za dëtchi, pòkazëją swój film na zbùdowónym bez se *bioscopie* – filmòwim projektorze! Hewò, zòczątk kinematografie... na dwa miesącë przed projekcją filmù bratów Lumière.

Pròwdac *bioscopù* w zbiorach wejrowszczégò mùzeùm nie nalëzëmë, ale za to je Mignon Stéreo – *der kleinste Stereoscop-Apparat der Welt* (nòmieszci stereòskòpòwi aparat na swiece) wëprodukòwóny na zòczątkù XX stolata w firmie Maxa Skladanowszczégò.

Przòdë lat miéwczą negò malińczégò stereòskòpù bël Aùgustin Ziemens – znóny wejrowszczi fòtografa.

rd

GDINIŌ. NA WDŌR KASZËBSCZËGŌ KRŌLA

Ōdj. ze zbierŏw EP

Ksądz prałat Hilari Jastak, zwŏny Krŏlã Kaszëbŏw, to jedna z pŏstaciŏw baro zasłużonëch dlŏ pŏlitycznëch pŏzmianŏw w Pŏlsce w 1980 roku. Wiele razy bëło to pŏdczorchiwŏnë ȃbczas ũroczëznë zrzyszony z 40-letym wëbŭchniãcŏ sztrajkŏ stoczniowcŏw, jakŏ ȃdbëła sã 16 zëlnika w kŏscele pw. Nŏswiãtészëgŏ Serca Pana Jezësa w Gdinie. Ji ũczãstnicë wspominelë ȃsoblëwie mszã, jakã ȃdprawił w ȃkrãtowiznie dlŏ protestujãcëch lëdzy. *Ōn dŏł nama mŏc i wiarã w dobëcë* – cytowŏł sŏwa dŏwnëch robŏtnikŏw stoczni ks. Jack Bramŏrszci, dzyszniowi probŏszcz gdińszci parafii NSPJ, jaczi pierszim rzãdcã bëł prawie ks. Jastak.

Jednym z ȃrganizatorŏw ũroczëznë bëł part Kaszëbskŏ-Pŏmŏrszczëgŏ Zrzyszoniŏ w Gdinie. W jegŏ miono wëstãpił Jerzi Miotka (pŏl. Miotke), chtëren je tãż ũszlim wiceprezydentã miasta i znŏł dobrze ks. Jastaka. Prałat pŏchŏdzył z Kŏscërznië. Chŏwŏł sã w familii ȃ wiŏldzich kaszëbszczich tradicjach. Kŏł niegŏ doma pŏtikelë sã Aleksander Majkŏwsczi, ks. Lëŏn Heyka i wiele jinëch wŏznëch pŏstaciŏw. Kaszëbszczë wëchŏwanië wësztŏlcëło jednegŏ z nŏwikszich gdinianŏw w dziejach. Bëł czŏlowiekã wiŏldzi ȃdwdŏdzi w czasach, czëj w szkŏle bilë za gŏdanië pŏ kaszëbskŏ, a w pŭblicznym rëmie lëdze sã wëszczërzëlë z najëgŏ jãzëka

– gŏdŏł Jerzi Miotka kŏł grobŏ Krŏla Kaszëbŏw krŏtkŏ kŏscoła NSPJ.

Na zakŏńczeniu ũroczëznë kŏł pŏmnika ks. Hilarëgŏ Jastaka w Gdinie ȃstalë zŏlozonë kwiatë. W miono KPZ skŏldelë je nŏleżnicë gdińszëgŏ partu i wiceprëdznik Zrzyszoniŏ Eŭgeniusz Prëczkŏwsczi.

NA SPŏDLIM TEKSTU (JD)

KŐSCËRZNA. BALLADYNA NA CZEKAWI ŐRT

Gardowŏ Biblioteka m. Kŏnstantëgŏ Damrota w Kŏscërznie włączëła sã w latosã akcjã Nŏrodnëgŏ Czëtaniŏ romantycznëgŏ dramatu *Balladyna*. W dniu 5 sëwnika na internetowi starnie www.bibliotekakoscierzyna.pl i karnŏlu YouTube [koscierzyna24](https://www.youtube.com/watch?v=24). info pŏjawiła sã përzna skróconŏ wersjŏ tegŏ dokazu Juliusza Słowacczëgŏ. *W ji nagraniem brelë ũdzël mŏdzi lëdze ze spŏdlecznëch i strzëdnëch szkŏłŏw, a tãż sztuderŏwie z Kŏscërznië i kŏscercszëgŏ krëzu. Rolã Pŏpiela III czëtŏł zŏstãpca bŭrmëstra Dawid Jereczek. Scenarnikã, reżiseriã i mŭzycznã starnã zajimalë sã Kristina Stroynowskŏ i Justina Kŭjach. W naji wersji dramatu zanŏlëgãlo nama przede wszëtczim na tim, żebë „Balladyna”, ta drãgŏ lektura dlŏ sŏdmi i ȃsmi klasë, bëła jak nŏbarzi atrakcyjnŏ i klarownŏ. Dlŏte do snŏzëgŏ czëtaniŏ jesmë dodalë mŭzycznã ȃprawã w wëkŏnanim mŏdzëznë, kaszëbszczë ruchna i scenografijã. Żebë promŏwac kaszëbskã kulturã, jesmë z Kristinã Stroynowskã napisalë krŏtczi epilŏg – ũdzyszniowiony dialŏg z nŏtã ȃptimizmŭ midzë Alinã i Bal-*

lading. Na kaszëbszci jãzëk przëlŏzëła gŏ Marta Kŭjach z kŏnsultacjã Iwŏnë Makŭrŏt – gŏdŏ direktorka kŏscerszci biblioteczki Marta Kŭjach.

Całosc kŏscerszci wersji doka- zu Słowacczëgŏ wcyg je przistãpnŏ dlŏ wszëtczich chãtnëch na wëzi pŏdŏnëch internetowëch stronach.

RED.

Za pomoc przy przëdzëwzięciu dziëkujemy: Emilii Biniëdzie-Pastwie, Beacie Jankowskiej i Kŏscierskiemu Domowi Kultury, Katarzynie Jezierskiej, Dyrekcji Szkoły Podstawowej w Lubaniu i autorkom rysunku do scenografii – Justynie Zawistowskiej, Nadii Tusk i Oliwii Troce, Kwiaciarni Alicja, rodzicom dzieci i mŏdziejy, Mateuszowi Grabce oraz Pracownikom Biblioteki Miejskiej.

Szczëgŏlne podziëkowania nalezã sië Martynie Kãkol za nagranie i montãż oraz Krzysztofowi Wenckiemu za twŏrczã wspŏłpracë.

JUSTYNA KUJACH

KOCIEWIE. RAJD ROWEROWY WZDŁUŻ WISŁY

Fot. ze zbiorŏw TJ

Miŏłsnicy jednoślãdŏw i pasjonaci historii spotkali sië na szlaku rajdu rowerowego wzdłuz brzegŏw Wisły. Pierwszym etapem była wizyta na tczewskim cmentarzu, gdzie oddano hołd Stanisławowi Liskiewiczowi. Był to oficer Straży Granicznej, który zginãł 26 maja 1930 roku w okolicach Opa-

lenia. W wyniku rozgrywek polskiego i niemieckiego wywiadu został śmiertelnie postrzelony, a jego pogrzeb stał się wielką patriotyczną manifestacją.

Kolejnym etapem wycieczki był most Lisewski, niemy świadek wydarzeń z 1 września 1939 roku, gdy bomby i ładunki wybuchowe zerwały połączenie pomiędzy brzegami Wisły.

Kolejne przejechane kilometry doprowadziły rowerzystów do Gorzędzieja, małej osady położonej na brzegu Wisły. Miejscowa szkoła nosi imię Huberta Stangenberga, którego rodzice byli nauczycielami w miejscowej szkole. Hubert, zaangażowany w działalność harcerską, podczas wojny należał do Szarych Szeregów. Poległ podczas powstania warszawskiego.

Kościół pw. św. Wojciecha to kolejny zabytek na drodze uczestników przejazdu. W Gorzędzieju przebywał biskup Wojciech podróżujący łodzią do Gdańska i dalej do Prus. Na moście Knybawskim rowerzyści mogli podziwiać panoramę grodu Sambora i kolejną wiślaną przeprawę.

Uczestnikami przejazdu rowerowego byli członkowie i sympatycy Oddziału Kocińskiego Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w Tczewie.

TOMASZ JAGIELSKI

INTERNET. KÒNFERENCJÒ DLÒ SZKÓLNĚCH ONLINE

Kaszëbskò-Pòmòrszczé Zrzeszenié drëdzi rôz zòrganizowało metodiczną kònferencjã dlò szkólnëch kaszëbszczégò jãzëka w fòrmie webinarium. Titel tegò wëdarzeniô, jaczé bëło 17 sëwnika, to: „Ùczimë pò kaszëbskù w szkòle ònline. Szkólny i ùczën w internetowi sęcë”. Tim razã zainteresérowóny témã òprzez internet mòglë wzac ùdzël w taczich hewò wëkładach i warkòwniach: „Czym jest higiena cyfrowa i w jaki

sposób o nią właściwie zadbać?” (dr Macéj Dãbsczi), „Gry i zabawy edukacyjne na lekcjach języka kaszubskiego w dobie pandemii” (Magdaléna Bùda), „Technologie informatyczno-komunikacyjne (TIK) w nauczaniu i uczeniu się języków” (dr Éwa Andrzejewskò), „Lekcje online – jak zaplanować i zrealizować nauczanie zdalne, by optymalnie wykorzystać potencjał mediów” (dr Éwa Andrzejewskò), „Powiedz to całym zdaniem – rola pisania w nauce języka kaszubskiego” (dr Justina Pòmierskò), „TIKI w edukacji. Tworzenie słowników i quizów na przykładzie aplikacji quizz.com” (Magdaléna Bùda).

Całą kònferencjã mòże òbezdrec w internece. Pòwròzk na starnie <http://kaszubi.pl/aktualnosci/aktualnosc/id/2004> (sã tam téz adresë, pòd jaczima jidze nalezc wszëtczé prezentacje pòkazywóné òbczas kònferencji).

RED.

BËTOWÒ. WIELE ÒGRAŃCZENIÓW I MNI LËDZY

Zòpadnopòmòrszczé Mùzeùm mò pòdrechòwóné latowi sezon. Zaczãł sã późni jak wiedno, spadła téz wielëna òwiedzającëch. *Colemało zaczinómë sezon òd pòczãtkù maja. Latos na skùtk pandemii më rëgnãlë dwie niedzele późni* – klarëje direktór tegò môla Tomòsz Semińszci. Je wiedzec, że rozmajité ògrãnczenia waralë całë lato. Zamkò bëła chòcle ekspòzycjò we wieżë dównégò kòscoła sw. Katarzënë, a téz Pòlskò Szkòła i Domòctwò Stip-Rekòwsczych w Płòtowie. *Te dwa slëdnë môle sã szcerowóné przëdno do ùczniów, co przëjéżdżają w òbrëmim szkòlowëch ùczbów. A dzecë i młòdżëzna w maju i czerwińcu sedzelë doma i mielë teleùczbë* – dodòwò direktór.

Mùszi jesz dodac, że z pòzdratkù na sanitarné ògrãnczenia krodzy ò dwie gòdzënë bëło òtemkłé zómkówé mùzeùm – jedurné, jaczé dzejało w tim czasie. Nie bëło téz mòzłëwòtë kupiwaniò grëpòwëch bilietów. Wszëtkò to miało cësk na miészã wielëną zwiedzającëch. W 2019 rokù òd maja do kùńca zëlnika bëło jich 23600, a latos 17400. Jak sã zdrzi na tak wiele jiwrów zrzeszonëch z pandemiã kòrònawirusa, to nie je lëchi rezultat, ale wierã tak

mùzeòwnicë, jak i lubòtnicë historii zdają na wróceniu do „normalnosćë”.

Direktór pòdczorchiwò równak, że ten czas jegò robòtnicë dobrze wëzwëskelë: *Naja robòta nie zanòlëgò blòs na bëcym prowadnikama dlò zwiedzającëch abò na prowadzenim mùzeòwëch ùczbów. Òbczas ògrãnczeniów më mòglë zrobic wicy w òbrëmim na przikłòd inwentarizacji zbierów, kònservacji itd.* – gòdò Tomòsz Semińszci.

NA SPÒDLIM WIADŁA W GAZËCE „KURIER BYTOWSKI”

INTERNET. FILM Ò HEROJACH Z PÒMIECZËNA

Òd 16 sëwnika w internece je do òbezdrzeniô dokùmentalny film „Wiës Sprawiedliwych. Świadkowie”. Reżisérã i wespòlautorã scenarnika je Andrzej Dudzińszci, z jaczim wespòrobìł Tomòsz Słomczyńszci. Producentã je Kaszëbskò-Pòmòrszczé Zrzeszenié.

Témã filmù je pòmòc, jakã sòdzëwim Konzentrationslager Stutthof dówelë mieszkãncë kaszëbsczi wsë Pòmieczeni. Bëło to na zòczãtkù gromicznika 1945 rokù òbczas tpzw. Marszu Smiercë. Dzãka lëdzóm z Pòmieczeni z mòlowégò kòscoła ùckëło cziledzesã sòdzëwëch. Późni niejedny z nich tacelë sã we wsë abò w òkòlim, czasã jaż do weńdzeniô Czerwòny Armii. W filmie wëstãpiwają slëdny z zëjącëch świòdków tegò czasu. Niechtërny sami pòmògelë w ùckëku abò dówelë jesc zagłodzonim wnet na smierc lëdzóm z lagru Stutthof. Nimò zagròzbë smiercë wnet całò wies włączëła sã w pòmòganié. *Naji film, chòc prosto tikò sã Kaszëb i Kaszëbów, je téz uniwersalny. Wiele bëło taczich sytuacjów, w jaczich człòwiek przez zwëklã lëdzkã pòrzãdnosc stówò sã herojã. Jem gwës, że na karce Pòlszczi, Èuropë i swiata nie felëje taczich*

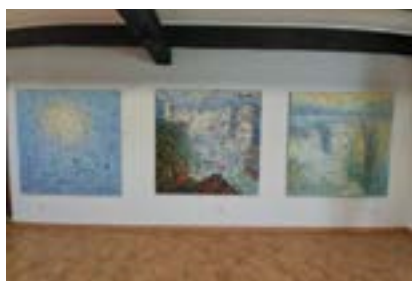
wsów jak Pòmieczëno. Równak mało sã ò nich gòdò, a wòrt je pòkazëwac taczé zachòwania, chòcë dlòte, żebë ùswiãdnic lëdzóm, że bòhatérstwò i patriotizm mają rozmajité miona – pòdczorchiwò Andrzej Dudzyńszci.

Film „Wies sprawiedliwych. Świadkowie”, chtëren mò 46 minut, mòże òbezdrec na starnie: https://www.youtube.com/watch?v=y1RPXSK1LLo&feature=emb_logo.

Film òstòł ùdëtkòwiony ze strzòdków Ùrzãdu ds. Kòmbatantów i Ùstëgòwònëch Lëdzy (pòl. Urząd ds. Kòmbatantów i Osób Represjonowanych) we Warszawie.

RED. NA SPÒDLIM KASZUBI.PL

KARTUZÈ. SNÒŻÒTA SWIATA W FARWNÈCH ÒBRAZACH

Òbrazë Wiesława Grzecha w kartësczim mùzeùm. Òdj. <http://www.muzeum-kaszubskie.pl>

W Kaszëbsczim Mùzeùm w Kartuzach do 15 rujana je mòżlëwòta òbzëranio malarszi wëstawë pt. „Mistyk na Kaszubach”. Je òna w trzech zalach mùzeòwëgò bùdinkù. W ji zestòwk wchòdò 28 òbrazów Wiesława Grzecha. Jegò dokazë przenòszijają w swiat abstrakcji, dynamiczi i jistnëgò wëbùchniãcò farwów. *Czej malëjã, to czëjã i widzã snòżotã całëgò swiata i nieskùńczonosc krëjammnëgò kòsmòsu. Czëjã pòchã farwów, jich mërgòtanië. Malarstwò je dlò mie spòłnienim, do jaczëgò jò wiedno zgròwòł – gòdò sòm ò se Wiesłòw Grzech.*

Wernisaz jegò wëstòwkù bëł 17 sëwnika. W kartësczim mùzeùm brele w nim ùdzël przedstòwcowie mòlówëch stowòrów, drëszë artistë i bùrméster Mieczëslòw Gòluńszci. Ò artisce i jegò dokazach òpòwiòdała prof. Bògna Łakòmò z Akademii Snòżëgò Kùńsztu we Gduńskù. Przebòczëła m.jin., że dokazë Grzecha gòscëłë ju

w rozmajitéch galeriach w Pòlsce i na swiece. Ò prezentowònëch òbrazach kòrbił sòm autòr. W mùzycznym dzëlu wëstãpilë Riszòrd Bòrisònk i Piòter Bùkòwszci.

RED.

GDINIÒ, WEJROWÒ. BÒJKA BÀDKÒWSCZÈGÒ W DWÙCH JÀZÈKACH

Z leżnoscë setny roczëznë Lecha Bądkòwsczëgò (1920–1984) na całim Pòmòrzu je wiele pòdjimiznów, jaczé przebòczijają tegò pisarza, pùblicystã i kaszëbskò-pòmòrsczëgò dzejarza. Kaszëbsczë Fòrum Kùlturë w Gdini wespòł z Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë i Mùzyczi we Wejrowie ùdbelë so przebòczëc Bądkòwsczëgò jakno autòra ksążków dlò dzecy. Dzãka żëcznoce córczi pisarza Sławinë Kòsmùlszi ùdało sã jima znòwic wëdanië bójczy *Złoty sen*, jakò pierszi ròz ùkòzała sã w 1957 roku. Financowò wspiãrła ten wëdòwk gdińskò Radzëzna Dzëlnicë Kamiannò Góra. Òkróm òriginalnëgò tekstu w ksążce je tãż tòmãczenië na kaszëbsczim jãzëk. Zrobił je Mateusz Klebba. Autòrkã òbkłòdczi je skrewnionò z autòrã Małgòrzata Bądkòwskò, a malënczi zrëchtowòł Mariòn Bùsler.

We wstãpie prezes Kaszëbsczëgò Fòrum Kùlturë Andrzej Bùsler m.jin. przebòcziwò ùtwòrstwò dlò dzecy Lecha Bądkòwsczëgò i òpisywò kawle òpòwiòstczi ò wòlkù, co chcòł zjiscëc

swòje snienië i zjesc bëłny pòkrzësnik. Tekst *Złotëgò snieniò* je òpiarti na bójce *Wilk i jego podfrysztek* òpùblikowòny w „Gryfie” w 1909 roku.

Ròczimë do czëtaniò – òsoblëwie kaszëbskòjãzëkòwi wersji.

RED.

KÒSCÈRZNA. CHWÒLITA CÈZÈ, A NIE ZNAJETA SWÒJÈGÒ

Pòspòlny òdjimk na zakùńczenië projektu

Kaszëbskò-Pòmòrsczë Zrzeszenië part w Kòscèrznie skùńczëło dzejania w òbrëmim projektu „Cudze chwalicie, swëgo nie znacie”, jaczi bëł financowòny ze strzòdków Nòrodnëgò Centrum Kùlturë w òbrëmim Programù EtnoPolska 2020 a tãż przez Pòwiatowë Starostwò w Kòscèrznie. Partnérã projektu bëłë: Kòscersczci Dodòm Kùlturë, Mieskò Gmina Kòscèrzna i Kaszëbsczci Institut Rozwiju.

W òbrëmim tegò zadania bëłë rëchtowónë szkòlenia, warkòwnie i edukacjowë wanodzi dlò 20-òsobowëch karnów z kòscersczëgò pòwiatu. Ùdało sã zrealizowac 50 gòdzyn ùczeniò kaszëbsczëgò jãzëka i 20 gòdzyn ùczbów tika-jacëch sã dzejów i kùlturë Kaszëbów, pò 10 gòdzyn warkòwniów ùplotów, wësziwkù, wëkònywaniò kwiatów z bibùłë i krepë, malowaniò na skle, wërobianiò w glënie. Bëłë tãż dwie edukacjowë wanodzi pò Kaszëbach.

Szkòlenia i warkòwnie òdbiwãłë sã w Centrum Kaszëbsczim Kùlturë Strzelnica i w Spòdleczny Szkòle nr 4 w Kòscèrznie. Òbczas ùroczeniògò zakùńczeniò bëło wrãcziwanië diplomów, wëstãp kaszëbsczim kapelë, szmakanië kaszëbsczëgò jestkù i prezentacjò dokazów ùczãstników zrobionëch òbczas warkòwniów.

BÉJATA JANKÒWSKÒ

INTERNET. UČZBĚ KASZĚB-SCZĚGÒ DLÒ KÒZDĚGÒ

Kaszëbskò-Pòmòrszczé Zrzeszenie zacząłò rëchtowac cykl kaszëbskòjãzëkòwëch filmów pt. „Kaszëbsczi dlò dozdrzeniałch”. Aktorkã i redaktorkã programù je pierszò absolwentka czerënkù etnofilologiiò kaszëbskò – Paulëna Wãzerskò, a òperatorã i realizatorã je Pieter Pastalenc, chtëren tej-sej je téz aktorã. Jak czëtómë na starnie www.kaszubi.pl: *Filmë te mają edukacyjny charakter przedstawiony w przëstãpnym, letczim i szpòrtownym spòsob. Òbzërajãcy mã sã ùczëc tak pòjedyncznëch słówòw, jak i całëch frazów, apartnëch dlò kaszëbszczégò jãzëka. Filmë òstałë zrëchtowónë na spòdlim wiòldzégò, 7-tomòwégò dokazu ks. Bernata Sëchtë Słownik gwar kaszubskich na tle kultury ludowej, mãqczégò swòjnã encyklopediã dëchòwi kùlturë Kaszëb.*

Pierszi dzël pòjawił sã w internece 11 sëwnika, a jegò témã bëła tobaka i zrzeszonò z nią słowizna. Drëdzi pò dwóch niedzielach tikòł sã mùlków i miłotë, òsobliwie ti bez nawzòjnotë. Wòrt òbzërac ten nowi cykl – òkróm ùczbë kaszëbszczégò (Paulëna Wãzerskò mò bëlnã wëmòwã, gòdò pòmälë i wërazno, a jesz do te wikszosc nowëch słów je zapisónëch i tlòmazonëch) je to téz fejn zabawa. Nie felëje szpòrtu, a kòzdi dzëlëk je kròtëchny i dynamiczny.

„Kaszëbsczi dlò dozdrzeniałch” mòzeta nalezc na karnòlu YouTube prowadzonym przez KPZ (Kaszubi PL).

RED.

BĚTOWSCZI PÒWIÒT. CHCEMĚ SPIEWAC, TAŃCOWAC...

Kaszëbszczé Karno Spiëwë i Tuńca (KKSiT) Bytów ròczy chãtnëch do ùczbë spiëwaniò i tańcowaniò. Nòleżnicë karna mãã prowadzëc warkòwnie w gminach Bëtowò, Bòrzëtëchóm, Parchòwò i Stëdnice. Na pòtrzëbnotë taczim nòùczim KKSiT dostòł mòbilny sprzãt nagłosniwajãcy, jaczi bãdze służëc bëtowsczim mùzykóm téz pò zakùńczeniu warkòwniów.

Zajimniãca sã zaplanowónë w Gminowim Bibliotece i Òstrzòdkù Kùlturë w Bòrzëtëchòmiu (9 rujana ò 5 pò półnim), Bëtowsczim Centrum Kùlturë (16 rujana ò 5 pp), Wieszcim Dòdomie Kùlturë w Gòlczewie (7 lëstopadnika ò 3 pp) i Centrum Kùlturë i Biblioteczim Gminë Stëdnice w Ùgòszczë (14 lëstopadnika ò 3 pp). Warkòwnie mają warac kòl trzech gòdzyn. Nòleżnicë karna z chòrògògrafkã Joanã Jesmòntowicz bãdã ùczëlë spòdlëcznëch tuńcowëch kroków i kaszëbszczim spiëwów. *Ròczimë dzecë i młòdzëznã do 18 lat. Ni ma dólhy grańcë wiekù, ale do brze, zëbë bëłë to dzecë, co chòdzą nòmni do czwiòrti klasë spòdlëczny szkòlë. Na zajimniãcach bãdã òbòwizëwac strzòdczim bezpiëkù sparlãczonë z kòronawirusã. Lëczba mòłòw zanòlégò òd wiòlgòscë zalë. Decydëje pòsobica zgłoszeniów – gòdò Mòrcën Gross, przëdnic Stowòrë Nòleżników i Drëchów Kaszëbszczégò Karno Spiëwë i Tuńca Bytów.*

Chãtny mògã sã zgłosziwac w òstrzòdkach kùlturë wëzi pòdónëch gminów. Je téz mòzłëwòta zgłoszeniò z pòmòcã facebookòwégò profilu stowòrë abò mailowò: stowarzyszeniekzpiby-tow@wp.pl.

Warkòwnie sã ùdëtkòwionë przez Pòwiatowë Starostwò w Bëtowie i Gminã Bëtowò.

RED. NA SPÒDLIM WIADŁA
NA WWW.KURIERBYTOWSKI.COM.PL.

WEJROWÒ. NAGRIWAJA KASZĚBÓW

Mùzeùm Kaszëbskò-Pòmòrszczim Pismieniznë i Mùzyczim we Wejrowie zjiscywò program „Kaszëbsczi Spikrz Pamiãcë”. Jegò cëlã je stwòrzenië archiwum zbierajãcégò relacje nòstarszégò pòkòlëniò mieszkãnców Kaszëb.

Terò sã nagriwónë slëdnë zaplanowónë kaszëbskòjãzëkòwë biogògraficznë relacje mieszkãnców najégò regionu. Jich dzëlëczim bãdã òdstlëchaniò na spëcialny internetowi starnie ju pòd kùńc lëstopadnika – zagwësniwò direktòr wejrowszczégò mùzeùm Tomòsz Fòpka.

Tëz w lëstopadnikù, na przërëchtowónym na zakùńczenië projektu wëstòwkù, pòznómë nagrónëch heròjów i dzëlëczim jich òpòwiescòw ùdòkùmentowónëch òbczas wëdowiedzów.

Projekt je ùdëtkòwionny ze strzòdków Mùzeùm Historii Pòlszczim w òbrëmim programù „Patriotyzm Jutra”.

RED.

CĚMNO. PIERSZI RÒZ I ZARÒ PIERSZI

Òdj. K. Rolbiecczi

700 mëtrow kajakã, tej 14 kilòmetrow na kòlë wkòlò jezora, kùreszce 5 kilòmetrow biegã. Wszëtkò za jednym zachòdã. Kaszëbsczi Triatlòn nie je dlò słabëch.

Jezoro Kamieńczno to dludzi na 5 km paszk głąbòczim wòdë. Bez wieczim bëł grańcã. Pòrà razów państwòwã, ròz dzëlil przëszczë rejencje, ròz pòwiatë, a dzysò gminë – pò jedny stronie rzãdzy Tëchómie, a z drëdzi Lëpińcë. Òd 6 lat prawie tù lëdze z całim Pòlszczim przëjëz-

dzają spróbować się w Kaszëbsczim Triathlonie. *Za pierszim razã nasze miõnczi mielë më nad jezorã Dłudzim w Tëchõmkù. A pózni ju tu, w Cémnie nad Kamieñcznym* – gòdò Tõmk Grëba (Kaszëbsczy Triathlõn to jegò ùdba).

W tim roku kòronawirus i tu nawëstworzòł. Miast w pierszi weekend lëpiñca, jak bëło zawdë, impreza òsta przesënionò na sëwnik. Wedle sanitarnëch wskòzów wielëna miõnkòrzów tãż zmiészëlë. *Nigdë nie chcelë jesmë miec wiãcy jak 120 lëdzy. Tã razã startowã lëstã mùszëlë më skùñczëc na mni jak sto* – klarëjë Tõmk Grëba.

12 sëwnika wiodro bëło pësznë. Cepło, chòc nié praga, a wiatér nié za wiõldzi, temù wałë na wòdze do strzimanio. Westrzód miõnkòrzów wiãkszë karno twòrzëlë lëdze z bëtowsczëgò pòwiãtu, pòmòrszczëgò wòjewództwa, chòc nëch, co mielë dali, tãż zjachała grëpa. Westrzód debutantów na starce stanãł bëtowsczi letkòatleta Mateusz Hering. Całò trasa kajakã, na kòle i włõsnëch nogach bawiła mù 46,33 minutë. To bëł nòlepszi czas. 3 min. dlëzi na miõnkach bëł Tõmk Kòbus, jistno z Bëtowa. Trzeci plac dobël kòscërzòk Jack Rogòwsczi (51,49 min.) Bëtowianie ni mielë lëtoscë tãż wëstrzód biãłków. Justina Nowòdwòrskò le ò 16 sekùnd chudzy skùñczëła trasã jak ji drëszka Justina Bargañskò (58,22 min). Trzeci flach ùdosta Danuta Stoltman z Chònic. *W Cémnie startowòł jem pierszi ròz. Nòlëgò pòchwalëc òrganizatorów za bëlné przërëchtowanié. Jò szedł na maksa, bò nie bëło wiedzec, jaczi czas dò dobëcë – gòdòł Mateusz Hering. Ròz dobiwò Justina [jidze ò Bargañskã – dopisënk red.], ròz jò. Jem zdebłò zaskòklò, bò w tëch miõnkach pierszi flach dało mie bieganie, w jaczim wnet wiadno òna je òd mie lepszò* – rzekła Justina Nowòdwòrskò.

Baro sã ceszã, że nimò nëch kòronawirusowëch zòwadów ùdało sã nama zrëchtowac latosy Kaszëbsczy Triathlõn w Cémnie. Móm nòdzejã, że za rok wszëtkò wrócy jak przedtim i zòs bãdzemë sã ceszëlë we wiãkszim karnie – gòdòł Tõmk Grëba.

Òrganizatorã imprezë bëł Gminny Òstrzòdk Kùlturë w Tëchõmiu.

P.D.

MSCËSZEJCE. KÙZNIÒ PRZËBÒCZIWÒ ARTISTÀ

W Mscëszëjcach òstała ùroczësto òtemklò Wieskò Kùzniò Pamiãcë namienionò Czesławowi Birrowi. Jak jesmë ju piselë w numrze 7–8/2020, ji celã je zbieranié wspòminków i ùtwòrczych dokazów bëlnëgò żłobiarza, chtëren ùmarł w 2019 roku. Westrzód swòjich zadaniów Kùzniò wpisała m.jin. pòkòzk wspòminkowëgò filmù ò artiscie. Tãci dokòz zrëchtowała fùndacjò Aby Chciało się Chcieć. Aùtorzkã scenarnika i reżiserkã filmù je Èwelina Karczewskò-Luhm, a òdjimczy robił Pieter Zatón. Wëstãpijã w nim m.jin. drëszë Czesława Birra, chtërny wspominajà gò jakno człowieka i artistã. Sã w tim karnie: Wanda Lew-Czedrowskò, ks. Róbert Kerbic, Tatiana Slowi, Czesłòw Bieliczci i Andrzej Bigùs. Film kùñczy sã pòklòtkowã animacjã. Òstòł zrealizowóny dzãka ùdëtkòwieniu Gminë Sëlëczëno i Kartëszczëgò Pòwiãtu. Òd 25 sëwnika mòże gò òbzerac na karnòlu YouTube fùndacji Aby Chciało się Chcieć.

Òkróm filmù w òbrëmim Kùzni pòwstòł tãż wëstòwk òdjimków Czesława Birra, wirtualnò karta jegò ùsòdzków, a przed restauracjã U Rzeźbiarza òstòł pòstawiony artisticzny płot, jaczi malowelë rozmajiti lëdze zrzeszony z żłobiarzã.

Wieskã Kùzniã Pamiãcë Czesława Birra zjiscywajã przëdno sztëre biãłczci: Magdalëna Marchòlewskò, Èwelina Dułak, Grażina Brzeskò i Èwelina Karczewskò-Luhm. Współrobi z nima wiele drëchów i lubòtników ùtwòrstwa mscëszëjszczëgò artistë.

RED.

PÒMÒRZÉ. WSPIARCÉ DLÒ ARTISTÓW

Marszòłk pòmòrszczëgò wòjewództwa rok w rok wspierò szticipendiami ùtwòrców kùlturë. Latos, na skùtk pandemii i drãdzi stojiznë artistów, òstałë ògłoszonë jaż dwa kònkùrsë, w jaczych wespół bëło do ùdostaniò przez milión zlotëch.

W drëdzim kònkùrsu, jaczi òstòł rozrzeszony w sëwniku, wżãło ùdzël jaż 524 lëdzy, chtërny skłòdelë wniosczizë swòjima artisticznyma bédënkama. Òstałë wëbrónë 142 projektë. Jak czëtómë na starnie pòmòrszczëgò samòrządu, je to rekòrdowò wielëna szticipendistów i rekòrdowò sëma dëtków. *Taczë pòdwëszënié pieniãdzy na szticipendia to òsobistò decyziã marszòłka, a równoczasno òdpòwiëdz na nadzwëkòwò bógati meritoriczo i czekawi artisticzno bédënk, jaczi je widzec w szticipendiwëch wnioskach* – pòdczorchiwò direktòr Departamentu Kùlturë Marszòłkòwsczëgò Ùrządu Władisłòw Zawisłòwsczi.

Je wiedzec, że w karnie szticipendistów sã tãż artiscë, jaczi chcã promòwac kaszëbskã kùlturã. Wòrt tu wspomnãc chòcle ò Włodzmierzu Òstoja-Lnisczim („Aniòł w kaszubskim drzeworycie ludowym”), Jonaszu Rudnikù („Interne-towe odzwierciedlenie skansenu Józefa Chelmskiego”) abò Dawidze Jungù („To je wiõldzë. Antologia poetów kaszubskich okresu międzywojennego”). Całownò lësta dobiwców szticipendiwëgò kònkùrsu je na starnie samòrządu pòmòrszczëgò wòjewództwa.

Aùtorzë dziejaniów zjiscywónëch w òbrëmim latosëch kònkùrsów dlò ùtwòrców kùlturë mdã ròczony do prezentowaniò swòjich dokazów na internetowi platformie Pomorskie.eu, na jaczi sã ju àudiowizualné materiałë zrëchtowónë przez szticipendistów z lat 2017–2019.

RED.

WEJROWÒ, INTERNET. CHCÈMË CZËTAC PÒ KASZËBSKÙ

Ròczimë do ùdzëlu w latosy edicji kònkùrsu „Méster Bëlnëgò Czëtaniò”. W ùszłocë ùczãstniczëło w nim wicy jak tësãc lëdzy, ale latos na skùtk pandemii bãdze òn wëzdrzòł jinaczi jak wiadno.

Ōdj. dm

Przede wszëtczim nie òdbàdà sà eliminacje w szkòłach, gminach i pòwiatach. Chàtny do ùdzëłu mùszą przesłać do òrganizatora (Mùzeum Kaszëbskò-Pòmòrsczi Pismieniznë i Mùzyczi we Wejrowie) lopczy video z nagrónà kònkùrsowà prezentacjà. Lëstà lektur dlò wszëtczich wiekòwëch kategòriów przërëchtowàła przëdniczka Radzëznë Kaszëbszczëgò Jàzëka Danuta Pioch. Je òna wpisónò w regulaminie kònkùrsu, jaczi nalëzëta na starnie: <https://www.muzeum.wejherowo.pl/d/aktualnosci/komunikaty/mester-belnego-czetanio-po-raz-siodmy/>. Sà tam tëz mòdła zgłoszeniówëch kòrtów.

Ze wszëtczich nagraniów, jacze trafià do MKPPiM, kòmissjò òbsàdzëcëlów wëbierze cziledzesàt nôlepszych i ròczy finalistów do Wejrowa. Tam – ju na zëwò – mdà szlë na miónczi ò titel nôlepi czëtajacëch pò kaszëbskù. Nie je jesz znóny termin tegò wiòldzëgò finału, bò zanòlëgò to m.jin. òd ògrãnczeniów zrzeszonëch z pandemià.

Wszëlejaczë pëtania sparłãczoné z lastosà edicjà kònkùrsu „Méster Bëlnégò Czëtaniò” mòzeta czerowac do Darka Majkòwsczëgò (nr tel. 609 763 757, adres mailowy: dlpm@muzeum.wejherowo.pl).

RED.

PÒMÒRZÉ. KASZÈBI PROCÈM BÒLSZEWIKÒM

Mùzeum Pùcczi Zemi m. Floriana Cenówë w Pùckù, Wejrowszczë Centrum Kùlturë i Institut Nòrodny Pamiãcë dostalë dofinansowanië na projekt „Kaszëbë i Pòmòrzë w biòtce z bolszewikami”. Dëtczi pòchòdzą z programù „Koalicje dla Niepodległëj” – #wiktoria1920.

Ōdj. WCK

Wspòmnióné trzë instytucje bądà chcałë pòkazac ùdzël Kaszëbów we Warszawsczi Pòbitwie 1920 rokù i ùczëc jich pamiãc.

Nówòznëszim wëdarzenim całëgò projektu bądze plenerowò historicznò rekòstrukcjò biòtków sprzed 100 lat. Weznà w ni ùdzël mòłowi artiscë, a całosc òstónie nagrónò, zëbë jak nówicy zainteresowónëch mògłò jà òbezdrzec. Pòwstónie tëz wëstówk malarszczich cëchùnków pt. „Nasza, kaszubska-pòmòrska Niepodległa” i edukacjowò-historicznò jìgra.

Wszëlejaczë infòrmacje ò realizacji projektu bądà sà pòjòwialë na starnie www.wck.org.pl.

RED.

Z profesorsczich pòlëcë KSÀZCZI ZE ZBIORÓW GERATA LABÙDÈ

Labùda G., *Pierwsze państwo słowiańskie. Państwo Samona, Pòznań 1949.*

Dokòz ten tikò sà historii pierszëgò zapisónégò w zdròdłach wiòldzëgò państwa stwòrzonégò przez Słowianów. Państwo Samona (pòzwa òd miona jegò załòzcë) bëło na zemiach dzysdniowëch Czech, Àustrii i Słowacczi. Profesor Labùda bët jednym z pierszych Pòlòchów, chtërny na naukwòwi òrt analizowelë jegò kawle. Mòno-grafiò tegò państwa napisónò przez Labùdã òstała aktualnò do dzysdnia, czëgò dokazà je zòsny jì wëdòwk w 2009 rokù.

Kiselewsczi J., *Ziemia gromadzi prochy, wëd. 2, Warszawa 1990 [wëd. I: Pòznań 1938].*

Pòd tim krëjamnym titlã tacy sà dokòz pòkazywajàcy słowiańskòsc zemiów midzë Łabà a Wisłà, w tim tëz òbëndë Pòmòrzò. Sà to relacje Józefa Kiselewsczëgò z rëzë pò wschòdnëch Niemcach w latach 1937 i 1938. Ò swòji ksàzce àutòr tak pisze we wstãpie do ni: *Jò chcòł napisac ò dzysdniowëch Niemcach, a pòwstòł dokòz ò sprawach Słowianiznë.*

Profesor Labùda bròł ùdzël w pòwstaniu ti pròcë, bądacë jì historycznym kònsultantã. Za tã pòmòc mògł òstac zabiti òbczas II swiatowi wòjnë, bò bët ùstëgòwóny przez Gestapo.

ADÓM LUBÒCCZI

Òbczas warkówniów dlô piszącëch pò kaszëbskù, jaczé bëłë w séwniku w Tëchómiu, jesmë sã pòtkelë z karnã szkólnëch kaszëbsczégò jãzëka. Czëjącë ò pòtrzébnocë szerszégò pòkazëwaniù tegò, co sã dzeje òbczas ùczbów, redakcjô „Pòmëranii” zabédowała wprawdzeni w najim pismionie cyklu „W najich szkòłach”. Bãdã tu publikówóné krótczé wiadła òd szkólnëch abò ùczniów. Serdeczno ròczimë do pisaniù i przesëlaniù swòjich tekstów na adres: red.pomerania@wp.pl.

REDAKCJÓ

Ò tim, jak më zacząłë ùczbë kaszëbsczégò w jesenny czas pòszëdła

Latos pierszé ùczbë szkòłowégò roku wëzdrzałë czësto jinaczi jak wiedno. Dzecë bëłë kãsk wëlãklë bez ne wszëtczé rozpòrzãdzenia, nòkazë, zòkazë, larwë i dezynfekcjã. Ò latnëch feriach niewiele chcałë gadac, nawetka jeżlë gdzes bëłë wëjachóné. Za to ród òpówiòdałë ò zwierzãtkach. Jeden dostòł swòjégò wësnionégò tósza, drëdzëmù kòtka ùrodzëła czile mólëch pùjków, a jesz jiny wzałë mészòka pòd òpiekã.

Tej më rëgnãlë szlachã *Zaklãti stegnë* Jerzégò Sampa i na zòczãtk pòznelë bójkã „Pies, kòt i mész?”. Wëzwëskùjącë pòmòce do ùczbë kaszëbsczégò jãzëka zrëchtowóné bez Èwã Andrzejewskã i Magdalënë Bùdã, ùczniowie zrobilë swòjã ksążëczkã, nauczëlë sã òpisënkù zwierzãtów, a tész zrobilë mòli téater, co jima dól wiele zabawë i redoscë.

Ana Wròbel,

Spòdlecznò Szkòła w Kaszëbszi Dãbnicë

Szkòlny na facebookù

W teròczasny szkòle, òsoblëwie „w kòrónawirusowëch czasach”, nòwiãcy dzeje sã w internece. Dlòte, pòd kùnc zëlnika, pòwstało facebookówé karno Szkòlny Kaszëbsczégò Jãzëka, gdzie bez wëchòdzeniù z domù mòzëmë wëmieniowac sã ùdbama i doswiòdczeniama. Je nas ju bezmała 90 lëdzy, chtërny chca, zëbë ùczbë kaszëbsczégò bëłë czekawë i przëcygałë wiãcy dzecy. Wanodzi, warkównie, rozmajitë wëda-

rzenia, ùdbë na przërëchtowanië zajãców, kòmpùtrowé inspiracje, mądre ksążëci i grë – szkòlny pòmògã jã so, jak mògã.

Ròczimë serdeczno wszëtczich zajimającëch sã kaszëbsczim nauczanim do najégò mòla w internece – sygnie leno w facebookòwã sznëkrownicã wpisac pòzwã tegò przedsewzãca i kliknãc: „dołącz”.

Ana Swistun

Pòznòwanië òkòlégò i stolema

Latoségò roku, përzinkã jinszégò jak wiedno, „dobri dzë” më rzeklë „na zëwò” do najich szkòlnech – i to sã nama baro widzało (barzi niżlë òbzëranie jich w kòmpùtrze). Më zacząłë òd pòznòwaniù naji òkòlëcë: Spòdleczny Szkòlë nr 3 w Rédze (baro fejn òna wëzdrzi w Google Maps – taczim zòłtim kròsniãtkã mòzëmë kòl ni pòchòdzëc i w òkna zazerac), Rëdë – nasi mòli taczëznë, i tész pòmòrsczégò wòjewòdztwa. Tuwò pòmògãlë nama òzobòtë – malińczë robòtë jeżdżãcë pò wëznaczonech dargach.

Czëtanië to wiedno wiòlgò przigòda. Më terò czëtómë ksążkã Marka Kòchańszégò *Selfie ze stolemem*. Herojã je tamò mòli stolem Stolko – òn zëje ze swòjã rodzëznã w krëjamnym Kaszëbsczim Lëse. Niechtërny z nas sã gwës, że taczë stwòrzenie widzelë w naji Darzlëbszci Pùszczë. Z òbròzków, chtërne më malëjemë, zrobimë mòli téater kamishibai (jak nòbarzi pò kaszëbskù).

A na warkòwniach më òstelë artistama – bëło malowanié na szkle kaszëbszczich wësziwków. W Rédze më jesmë ròd, że są taczé kaszëbsczé zajäca.

Üczniowie kaszëbszczégò jãzëka w Spòdleczy Szkolë nr 3 w Rédze

Blog, malënczi i przigòdë Werónczi

Wiedno wòrt są pòtkac z lëdzama, jaczé chãtno są dzelä swòją pasją a nauczą czegòs nowégò. Üczniowie ze spòdleczy szkòłë w Lëpińcach mielë takä leżnosc òbczas zéńdzeniò z àutorkä ksążk dlò dzecy i malënków Aleksandrä Majkówskä i ji córkä Aszä. Dowiedzelë sä, jak zrëchtowac bloga pò kaszëbskù. Do tegò mòglë stwòrzec àutorsczé malënczi na taszach. Doznelë sä téz, co sä przëdarzëło Weróncë w nònowszi czäscë ji przigòdów pt. *Werónka chce zwierzątkò*. To bëła robòcò sobòta, równak wszëtczim sä baro widzało!

Ana Glëszczyńskò

Zòczątk szkòłowégò roku w Łubnie

Nowi szkòłowi rok mdze wëzdrzòł káš jinaczi jak wiedno, równak mómë nõdzejä, że nie mdze gòrszi, doch ùczbë kaszëbszczégò nigdë sä nie przikrzä, a ùdbów nama w Łubnie nie felëje.

W séwnikù, nimò pandemii kòrónawirusa, pòtkelë më sä w swòjich klasach z wiòldzim ùsmiëwkä na

gäbie – kùreszce mòzemë zacząc przigòdä z kaszëbizną!

Na zòczątkù dzecë so przëbòczëlë „Nótë na dzysdniowä chërà” (àut. Rómk Drzëdzón). Je widzec, że nõlepszą receptä na zdrowié są prawie spiëw i ùsmiëwk, a do te jesz miòd, czosnik, ceplò wòda i mëdło – tak wëszo nama z nót przërëchtowónëch na czas pòszëdła.

Wiodro w séwnikù bëło dlò naji łaskawë, tej ùczbë kaszëbszczégò czästo òdbiwalë sä bütën. Bël tedë czas na grë i zabawë, na przëmiar na wëzgòdczi i kälambürë. Czede ju më w kùncu przëszlë do klasë, tej mòglë më wëzwëskac, na kòmpùtrowëch zajmach z kaszëbszczégò, naje infòrmaticznë ùmiejàtnoscë dobëtë w czasu zdalny robòtë doma. Na pòstäpnë ùczbë më sä ju rëchtëjemë do lasu, zdómë leno z niecerplëwòtä na grzëbë i farwné lëstë na drzewach – na gwës nie mdzemë tedë sedzec w lówkach.

Zëczimë wszëtczim szkòłownikóm i szkòlnym, cobë nama dzesäc pòstäpnëch miesäców przëniosło wiele redoscë z nõuczki kaszëbszczi mòwë.

Do ùzdrzeniò gdzes òbczas kaszëbszczich wanogów... abò mòze chùdzy – w internece.

Pòzdrówczì òd szkòłowników ze Spòdleczy Szkolë w Łubnie

ŻEGLÓCZ DAR MŁODZIEŻY NA RÉDZE GDIŃSZCÉGÒ PORTU.
ÓDJ. S. LEWANDOWSZZI

Spiéwa je bëlnô na wszëtškò

” Spiéwa je bëlnô na wszëtškò. Tak dokôzywelë chòcle Starszi Chłopi Dwaji. A jidze to przeńc całi dzéń spiéwno? Wierã jo. Kaszëbszczé starczy całi bëżi dzéń cos nócã. Bòdôj pòbòżné piesnie. Żimkò bò so wëdbrazëc, że mùrmòcã jakã „Waka, waka” czë jinã szakirã...

Renëchno zaczinô sã òd „Czej renë wstôjają rzożë”. Mòże sobie dopasowac sztrófkã pòd to, co tegò dnia je do robieniô. Chcemë wzac: „Czej renë wstôjają rzożë, pùdã wëdójëc dwie kòżë”. Rzeczeta: kò tã bluznisz! Cëż

to je za szpetnô mòwa!? A jô rzekã, że w dobri sprawie takò przejinaka służy. Gòrzi, dzél gòrzi je, czedë chto falszëje a bòżã piesniã nócy. To je grzészëskò nòcãżészë! Kòl frisztëkù ni ma co za wiele spiewac, bò sã człowiek letkò ùdtawic mòże. Chùtci, przë òblòkanim, mòże sobie czile frantówków przëbòczëc. Przë wktòdanim spòdnëch bùksów niechle lecy jakò piesniô ò zëmie a ò jaczim mòlińczim warbelkù czë jiny gapie. Ga próbujemë ùtrafic szpërã w nogówkã – nôlepi je gwizdac. To samò, czej sã z bùksama jidze do wëchòdka. Pòdobno tej je lži. Przë zapinanim knãpów wòrt je co żëwégò pòdac, jakã cza-czã, bò tej lepi przecësnaç gùzë bez dzurczì. Do pòdwijaniô rãkòwów trzeba wzac jakã socrealisticzną spiéwã robòtë, jak *Bùdëjemë nowã chëcz, jesz le jednã nowã chëcz...* Walce pasëją prze zamiòtanim. Leno klasyczną miotłã, bò òdpichòwnikã (òdkùrzòczã) to za wiòldzi trzòsk dówò i tej nawetkã hewimetalu mòże shtëchac. Przë ùpròwianim aùtoła letkò sã kluczama krãcy przë mùzyce latino. Do robòtë w pòlu bëlny je Wagnér. Czedë sã trëkrã, jak jakã Walkiriã sadzy, czëjesz, jakbë całi swiat krãcył sã wkòł ciebie. Mòzarta bierz do rãczny robòtë. Kòz-dò nótka je tam pasownò i taczé téz mdze twòje dzejanié. A Bach? Cëż Bach? Bach to czej sã spùgniesz a walniesz... Szpòs leno, szpòs... Bachòwò kantata je nòpasowniészim wstãpã do lezeniô. Nick tak nie ùspòkòjiwò a dobrëch mëslów nie nanëkiwò... Przë òmiwanim statków przëdówò sã diskò. Talerze przë Blizë a sklònczi nôlepi przë jaczim Wikeńdze. Do platowaniô fejn sã shtëchò marszów w wëkònanim amerikańskich wòj-

MÒZARTA BIERZ DO
RĄCZNY ROBÒTË.
KÒZDÒ NÓTKA JE TAM
PASOWNÒ I TACZÉ
TÉZ MDZE TWÒJE
DZEJANIÉ.

skòwëch òrkestrów. Czedë pieresz – dobrze włòżają rapë. Mòże so przë tim pòrapòwac: *Pierzã, pierzã stréfle mòje, co mie dtugò wiérné bëtë.* Abò: *Joł, kòszulkã z czòrnym grifã pòzapierzã na antifã!* Czasã przëidze prac rãczno. Co tej przë, dòjmë na to, sznëpelnikù, lecy? *Parchatò tobaczka, co jã Ksawér mielë.* A czej chto zażëje – *sã napierze wiele...* Czej jes kròtkò nòtërë, w ògròdkù, przë płocym – nòpròwdzëwszò mdze mùzyka lëdowò, takò kròtkò zemi. Wëriwòsz bëlëcã – nócysz stòrë, kaszëbszczé: *Hej, bëstrò wòda! Bëstrò wòdzyczka! Wnet mòm wëpłoté òszòc z pòł métra!*

Do hakòwaniô wrëków pasëje: w mùrowónym *tim sklepie tańcowało rojbrów trzech! Kòzelë so w sklònkã lòc a tej w régã kòzdi włòż!* Na draszowanié je namienionò, za Jantarkã: *leno mie pòpros do draszbë... jô ò nick wicy nie proszã...* *Sëpnij mie jãczmieniã, ówsã – niechle rozzwòni sã kłos...* Ale chto dzyszò draszëje...? Wszëtškò je robiwóné kòmbajnama. Na taczim gromie sedzacë, mòże smiało riknac: *jadã, jadã we dwa kònie! Nicht mie zarò nie przegòni!* Pò pòtenkù je nót sã zdrëmnac i tu: *Bach i bach!* – we wërë na jedno òkò. Tedë jakã ksążkã trzeba przeczëtac. Za ùchã wòrt je so Szopena pùscëc, co jak je wiedzec – ze Szopów kòl Bådargòwa pòchòdzył. Dlò kòta czë jinégò tószka narëchtowac zjestkù. Zwierzãta sã przëstojnikama Vivaldégò. „Sztërzech czãdów rokù” mògã shtëchac rok wkòł. Kùrzëska sã lepi niesã do Beatelsów. Przë Sewerinie Krajewsczim òwcom gãscy rosce wełna. Prosãta przebiërajã na wòdze do taktów ruszci mùzycki, w całoscë Czajkòwsczëgò. Jegò „Kòłpówé jezoro” je òbrzëszkòwé do nawòdny ùczbë mòtëch kaczk a gãsátów. Do rozeblòkaniô ni ma jak jaczi Penderecczi: jednã nogã w spikù, drëgã jesz w bùksówce. I pòmału przëchòdò kòlibiònka Jana Brahmsa: *gùten Abend, gùt` Nacht.* *Wëpił piwa chòc dracht. To bë wlazło wicy, leno ùrwòł sã cyc...* I ju jesmë ùsniony. W snicach Pavarotti spiéwie z tobã na dwa głosë „Kaszëbszczé jezora”, a Starszi Panowie: *Kò spiéwa je bëlnô na wszëtškò...*

TÓMK FÓPKA

Kòle mòji, zatacony na zberkù Pëlckòwa chëczë, stoi chëcz, za niq jesz jedna chëcz, tej trzecô a czwiôrtô i piqtô. A za nyma chëczama stoi chëcz, w chtërny mieszkô Léna òd Topórków. Je to białka pësznô – czësti nôtërny ùrodë, a mądrô, bò w ksązkach, cządnikach a internece òczëtónô. Lénka je w sztądze zajic plac ë najégò lesnégò, co ptôchë a jinszą zwierzënã rechùje, ë brifczy, co òd dodomù do dodomù z lëstama chòdô. Na léteracczim gónie Lénka téz so dôwô radã, temù téz z redoscą w nym miesqcu ji mój plac òddôwajã. Kùliz mòże w jednym môlu sedzec – krziż a slòdk le bòlq. Tak tej dzysô przed Wama Léna òd Topórków:

Rózewô jaczka

W naji nijak niezatacony chëczë w samym westrzódkù Pëlckòwa bëto wczora wieczór baro, baro glosno. Nié zebë wiele lëdzy bëto przëszlëch, nié, nié, më sã doch znajemë na tëch kòrunowónëch reglach, ale zdrélnik rëczôt jak męczka na wëdze òb zëmã. W jaczims cëzym jãzëkù. Co je?! – zadzëwówónô jô wlazła do wiòldzi jizbë.

– Hałdjudu?! – zawrzeszczôł do mie mój z wiòlgã klóską w gãbie.

– Bëlno. A ù Ce jak? – òdpòwdzia jem àutomatycznie i sã za głowã schwóca. Maricznóm! kò mój chtop sã w kùncu zaczął ùczëc anielsczëgò. – Gdzie të môsz nalazłë te diwidi z ùczbama, doch ju sédmë lat jô za nima szuka.

– Na pszãtrze, w starkòwi jizbie, to je w tëch zachach pò Twòjich òpach – chùtuszkò òdrzekł.

– A za czim Të tam sznëkrowòł?

– Za wełnianyma żokama, bò mie w nodzi bëto dëcht zëmno – wëjikòł nerwës, jakbë cos przëskùrzył.

– Szczęscë, że jes nalòzł, pò pròwdze w szuflòdach më ni mómë ju wnet nick czëstëgò... Czedë mô przëjachac ten mόνtëra do pralcziz? Kò më ju zdómë na niégò rusziz rok! Ni ma sã w co òblakac, zdrë, jakã jakã jô mùsza dzys òbùc do robòtë? – wskòza jem na rózewã jaczka z mòtilkama i kòniczkama, w jakã jô sã reno ledwò wcësnã.

– Të w tim czedës chòdza? Ach jo! Jô to pamiãtóm jak dzys: fùchtny piòsk, dzëwi spiëw, dzëczy strãd westrzód drzëw... – chtopiskù jaz sã òczë zasklënitë.

A JEZLÈ JIDZE
Ò ANIELSZCZI, TÈ
DOCH WIEDNO
GÒDA, ŻE TO JE
WÓRT PÒZNAWAC
CÈZÈ JĂZÈCZI,
CÈZÈ KRAJE,
WÈJACHAC GDZE
DALI NIŻLÈ SZTÈK
ZA PROKÒWSCZÈ
CHRÓSTÈ...

– Ani mùk, mùk, kò më dzecóm gòdalë, że dopiërkù pò zdënkù... Alana, Të gwës cos môsz przëskùrzonë. Za czim të sã tegò anielsczëgò ùczisz? – terò jô mia ju strach.

– Dzecë doch ju z nama dôwno nie mieszkajã, dlòcz móm bëc cëchò?! A jezlë jidze ò anielsziz, të doch wiedno gòda, że to je wórt pòznawac cëzë jãzëcziz, cëzë kraje, wëjachac gdzie dali niżlë sztëk za Prokòwsczë Chròstë... Jô so pòmëslòł, że jak të rozmiejesz pò francëskù, a jô sã nauczã anielsczëgò, to mdzemë mòglë jachac do tegò drëdzëgò Pëlckòwa. Za Wiòlgã Wòdã – tak rozstrojonégò, rozësnionégò, rozrojitwówónégò jô gò bòdòj òd trzëdzëcë lat, òd tegò tam sztrãdu, nie widza.

– Në, leno czemù prawie terò të na to przësedł – jô sã gò spita niespòkójno.

– Widzysz, Lénkò, jô niechc bëc mi-nystrã – chtopiskò bòczno wezdrzało na òkno òd pòrëczny stronë.

– A dlòcz të bë nim miòł bëc? – terò jô ju nick nie rozmiała. Reno òn przëcã bëł czësto zdrów. Ale je wiedzec, że z taczim mùsziz pòmalinkù i spòkójno.

– Të nick nie wiësz? Kò szukajã za nowim mi-nystrã òd pòcztë i, slëchòj!, terò bãdã wëbierac leno z tëch, co sã nôlepi na tim znajã, a jô doch i jem brifka, i òd lat latecznëch pòcztówë kastcziz robiã! Tedë mùszimë flot jic (a barziz jachac) szlachã tëch Twòjich krewniòków z Gòchów.

– A bëł tam na pszãtrze téz mój diplom z Alliance Française, gdzie stoi napisónë, że mògã ùczëc francëszëgò wszãdze, leno nié we Francësziz?

SŁUCHOWISKO

Róman Drżédzón Bôjkòwô krôjna Mariólczí

„Kaszubskie Bajania” to kampania społeczna od 10 lat realizowana przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie oraz Radio Gdańsk. Powstała ona z myślą o dzieciach, aby już od najmłodszych lat zapoznawały się z dziedzictwem kulturowym Kaszub i czytały po kaszubsku. Wykorzystując bogactwo bajek, baśni, opowiadań kaszubskich w rozpowszechnianiu języka i kultury Kaszub, wydaliśmy audiobooki (już dziesięć części) z bajkami, opowiadaniem czytany w języku kaszubskim. Do współpracy przy realizacji nagrań bajek zaprosiliśmy znanych kaszubskich artystów, twórców, naukowców oraz przedstawicieli mediów, władz lokalnych, oświaty i Kościoła. W ramach kampanii „Kaszubskie Bajania” odbywają się spotkania z dziećmi, podczas których lektorzy czytają dzieciom bajki, a także opowiadają o pięknych zwyczajach i obrzędach kaszubskich. Powodzenie i realizacja kampanii „Kaszubskie Bajania” jest możliwa dzięki środkom zebranych przez Zrzeszenie Kaszubsko-Pomorskie z tytułu 1% podatku dochodowego.

Realizatorzy:

ZRZESZENIE KASZUBSKO-POMORSKIE
KASZĘBSKŌ-PŌMŌRSKĚ ZRZESZENIE

Partnerzy i patroni medialni:

ZAPRENUMERUJ „POMERANIĘ”
NA 2021 ROK Z DOSTAWĄ DO DOMU,
A OTRZYMASZ CIEKAWĄ KSIĄŻKĘ

POMERANIA

PIĘCIECZNIK SPOŁECZNO-KULTURALNY | ROK ZAŁOŻENIA 1963 | CENA 5,00 zł | NR 9 (545) | WRZESIEŃ 2020

WYSTARCZY ZŁOŻYĆ ZAMÓWIENIE
W BIURZE ZARZĄDU GŁÓWNEGO
ZRZESZENIA KASZUBSKO-POMORSKIEGO:

TEL. 58 300 06 83 LUB 58 301 27 31

E-MAIL: PRENUMERATA@KASZUBI.PL